

62.

Aantekeningen, februari – maart 2018

Pieter Wisse

62.1

Ik heb er nog maar eens wat extra vaart achter gezet. [Aflevering nr 61](#) met aantekeningen had ik in één maand vol.

62.2

In Plato's dialoog **Cratylus** (vertaling door Xaveer de Win, in: **Plato, Verzameld werk**, deel II, Ambo, 1980, pp. 101-192) trof ik zojuist een toepasselijke passage:

[A]ls er soms een kleine, niet opgemerkte vergissing bij de aanvang wordt begaan, dan moeten alle verdere bewerkingen die eruit voortvloeien – en dat zijn er dan oneindig veel – <eveneens fout zijn en> toch onderling overeenstemmen. Aan het uitgangspunt, en dat geldt voor elk ding, moet dan ook iedereen het grootste deel van zijn aandacht en van zijn onderzoek wijden om te zien of het ja dan nee juist werd voorgesteld. Is eenmaal dat uitgangspunt afdoende op de proef gesteld, dan moet de rest duidelijk daaruit volgen.[436d]

Het is duidelijk wat er allemaal nòg meer mis gaat, indien de aanvankelijke “vergissing” groot is. Wat Plato met “uitgangspunt” bedoelt, is wat tegenwoordig een paradigma e.d. heet. Indien een paradigma niet – meer – voldoet, is het de hoogste tijd voor – de wissel naar – een passender paradigma.

Als je nieuwe baas rechter is, waardeert hij stellig zo'n citaat van Plato. Is het een idee om hem dat terloops voor te leggen? Dan herkent hij wellicht eerder, dat vooral medewerkers van de Rechtspraak zèlf “het grootste deel van [hu]n aandacht en van [hu]n onderzoek [moeten] wijden [... a]an het uitgangspunt” en dat juist hij daarvoor in zijn functie een sleutelrol vervult (waarin jij hem ondersteunt).

[Zie ook [aantekening 61.57.](#)]

62.3

Ik heb de beschrijving van de opgave voor de EU- prijsvraag waarnaar jij me verwees met de aansporing “om een schot te wagen,” nòg meerdere malen gelezen. Ik liet je vrijwel meteen al weten[, zie [aantekening 61.54.](#),] dat een inschrijving vanuit mijn positie resp. die van Information Dynamics totaál kansloos is. Dat is nota bene òngeacht het onderwerp. Netzo ònbetaald houd ik het daarom maar dichter bij huis. Dat is al een dagtaak – zoals jij stellig uit afschriften van emailcorrespondentie kunt opmaken – en met véél geluk, wie weet, komt er ooit wèl iets uit. Over belemmeringen hoe f ik jou eigenlijk niets te vertellen. Hoeveel ruimte krijg jij bij de Gasunie voor infrastructurele opzet van informatieverkeer, concreet voor Metapatroon?

Desalniettemin vat ik jouw verwijzing toch graag als compliment op. :-) Blijkbaar vind jij, dat ik een opbouwende bijdrage kan leveren aan het onderwerp in kwestie, dwz “online security – seamless personal authentication.” Van wat jij je daarbij voorstelt, heb ik echter steeds minder een idee naarmate ik de opdracht vaker lees. Voor zover ik de beschrijving begrijp, ligt de nadruk op zgn authenticatie, zeg maar controle van identiteitstelling door wie zich meldt als deelnemer aan digitaal gefaciliteerd informatieverkeer. Daarover heb ik c.q. heeft Information Dynamics zich

echter nooit gebogen. Wel heb ik Peter Waters, destijds hoofd BFS, de indeling aan de hand gedaan dat identiteitstelling gebeurt door wat de – aanstaande – deelnemer in kwestie 1. heeft, 2. weet en/of 3. is; zie rechtsboven in het desbetreffende [contextueel-semantisch overzichtsdigram](#).

Wat authenticatie betreft, ga ik uit van beschikbare voorzieningen. Ik heb geen idee wat eraan valt te verbeteren. Ik heb me er ook niet in verdiept. Waar ik stelselmatig aanhaak, is op het punt dat een opgegeven identiteitstelling met positieve uitslag de controle gepasseerd is en er dus voor het desbetreffende verkeersstelsel sprake is van een bekende deelnemer.

Pas gegeven zo'n bekende deelnemer – nogmaals, daarvoor 'reken' ik domweg met betrouwbaarheid e.d. volgens beschikbare authenticatievoorzieningen – heb ik een voorstel resp. heeft Information Dynamics tot en met een prototype voor schakeling met bijbehorende hoedanigheden; voor het conceptuele model daarvoor, zie [Informatieverkeer op stelselschaal](#).

Die geordende hoedanighedenvariëteit biedt de oplossing voor het probleem van informatieverkeer op stelselschaal. Dat is autorisatie. Onder die noemer loopt de meeste variëteit samen. Want per hoedanigheid kent een deelnemer vervolgens bepaalde (on)bevoegdheden.

De aanduiding "seamless authentication" lijkt mij onzin. Uitgaande van nodige en voldoende verbijzondering(smogelijkheden) voor hoedanigheden, zeg ook maar het platform voor autorisatie, is wèl integratie gewenst. Dat is er dan, vooruit, naadloos aan. Naar de ene kant zijn dat dus die authenticatievoorzieningen, naar de andere kant gebruiksvoorzieningen; zie ook [Samenhang tussen identificatie, autorisatie en authenticatie in theorie en praktijk](#). De wens van "seamless authentication [...] across a wide range of applications and devices" is volkomen illusoir. Er valt op stelselschaal géén direct verband te leggen tussen enerzijds identiteitstelling, anderzijds digitaal gefaciliteerde (inter)acties. Daar moet expliciet een autorisatievoorziening tussen, en die telt hoedanigheden in allerlei – ook nog eens voorwaardelijke, veranderlijke enzovoort – soorten en maten. Daarvoor moeten dus óók "" applications and devices " toegerust zijn. Vergelijk het met een stad met riool. Elk huis moet daarop aangesloten kunnen worden.

Ook wat privacy betreft staat er m.i. vooral onzin in de opdrachtbeschrijving. De impliciete redenering lijkt, dat met veilige authenticatie als het ware vanzelf ook niets mis kan gaan met persoonsinformatie. Tja, dat geldt dan hoogstens voor de persoonsinformatie die dient ter controle van de identiteitstelling van de a.s. deelnemer aan informatieverkeer. De rest? Klopt, met voorrang moeten er passende verkeersregels worden vastgesteld, inderdaad [Manifest voor informatieverkeer](#). Zulke regels kunnen niet 'in' technologie worden gegoten. Voor facilitering komt het vroeg of laat praktisch op adequate voorzieningen voor autorisatie neer, en daarover heb ik het hierboven al principieel gehad.

Kortom, onder de noemer van louter authenticatie bestaat m.i. géén

a solution [that] should be easy to use, reliable, robust against cyber-attacks, privacy-friendly and compatible as well as affordable and open.

Ik lees voor de zoveelste keer een klakkeloze opsomming van ideaaltypische eigenschappen geprojecteerd op één punt. Dat is dus ook voor de zoveelste keer gevaarlijk misleidend (met bijbehorende verspilling van tijd en geld). Stelselmatig is anders, is méér, kan méér.

Als je het niet met me eens bent, laat me vooral je kritiek per omgaande weten. Ga jij

anders de Europese Commissie schrijven dat die prijsvraag niet deugt, en waarom dat zo is?

62.4

Neem een zgn ict-project bij een overheidsinstelling. Dat duurt al jaren, slokt geld op – (ook daar) inmiddels alweer enkele honderden miljoenen euro – aan inhuur van externe medewerkers, houdt interne medewerkers van hun productieve werk, enzovoort. En het resultaat?

Als er al iets is, werkt het domweg niet of nauwelijks. Dat stelt een nogal hooggeplaatste functionaris in een column aan de kaak. Een wat lagergeplaatste functionaris leest dat met extra belangstelling. Hij heeft reeds jaren óók kritiek op dat project, maar boekt – min of meer verborgen tégen de heersende hoofdstroom die immers de verkeerde richting op gaat – wel degelijk successen volgens àndere, zeg maar stelselmatige, insteek. Hij zoekt nav die publicatie contact. Zo van, helemaal mee eens, voelt u wellicht voor samenwerking om passende veranderingen te bevorderen? Maar blijkbaar ziet de hogergeplaatste functionaris er allang geen gat meer in. Nou ja, hij heeft dan toch maar die column geschreven. Noodsignaal? De lagergeplaatste functionaris gaf mij inzage in de reactie die hij ontving van de hogergeplaatste (maar die helaas dus niet de allerhoogste is van de organisatie in kwestie). Dit citaat acht ik representatief voor wanbeleid. Leest u aub de geanonimiseerde versie méé:

Dank voor uw vriendelijke woorden. Heel goed te weten dat dat falen vaker aan de orde [...] wordt gesteld. Met mij optrekken heeft geen zin: mijn invloed is nul komma min drie en de [organisatieleiding] acht feiten, ratio en argumenten – bij deze problematiek? – niet van belang. Het gaat slechts om slogans, propaganda en uiterlijke schijn. Ik geloof niet (meer) in “interne” mogelijkheden deze problemen op te lossen. Treurigstemmend, maar zo is het wel. Ik wens u niettemin veel succes bij uw pogingen deze of gene tot rede te brengen.

Schokkend, nietwaar? Hmm, volgens mij weten ‘we’ allemaal allang dat het zo (niet) werkt, nietwaar? Ofwel, het doet er helaas ook niet eens toe, wie dit schreef en over welk ict-project hij dat precies deed, of dat ik het voorval maar heb verzonnen. Dat oordeel c.q. totale wantrouwen is m.i. gerechtvaardigd voor allerlei zgn ict-programma’s, -projecten enzovoort. Dat weet óók de verantwoordelijke leiding van organisaties. Die mensen zijn ook niet gek. Maar om allerlei redenen valt het ze kennelijk moeilijk, zo niet onmogelijk, om ernaar te handelen. Angst voor verlies van (machts)positie, van inkomen? Wat maakt het uit. Meestal doen ze alsof critici met hun opbouwende voorstellen juist gek zijn.

Ook de mismoeidige opstelling, zelfs voorbij cynisme, is dus nogal begrijpelijk. Ach, ‘ze’ luisteren tòch niet, ik heb het al zo vaak gezegd, dan gaat het maar mis, eigen schuld. Nog afgezien ervan dat vooral àndere mensen, waaronder die mismoeidige medewerker zèlf, nadelige gevolgen voor voortdurende mislukkingen ondervinden, gaat de organisatieleiding zo(niet)doende uiteraard nooit begrijpen, dat het kwalitatief ànders moet. Met zo’n onthoudende ... houding blijft alom verlammeende verspilling zelfs geheid voortduren. Burgers betalen ervoor, terwijl noodzakelijke aanpassingen en verbeteringen voor deelnemers aan maatschappelijk verkeer, nota bene diezèlfde burgers, dus uitblijven. Om dat een schande te noemen helpt nog niets. Over vertrouwensbasis gesproken, wat is er mis om eindelijk juist “feiten, ratio en argumenten” serieus te nemen? Dan moet je ze inderdaad wèl (er)kennen en hebben.

62.5

In de bundel **Foundations of Personality** (samenstellers J. Hettema en I.J. Deary, Kluwer Academic Publishers, 1993) gaat het nog om de verhouding tussen apart veronderstelde biologische en sociale factoren van – ontwikkeling van – zgn persoonlijkheid. Voor beide factoren is het daar al wèl omgeving c.q. situatie dat de klok slaat.

Mij gaat het niet zozeer om – vaste? – persoonlijkheid, maar om duiding enz. van veranderlijk gedrag. Elke gedraging beschouw ik als samenloop van persoon en situatie, enzovoort. Daarbij abstraheer ik van biologische dan wel sociale oorsprong. Daarentegen neem ik dáárvan vanaf het allereerste individuele gedrag integratie aan. Zo'n model als van dia-enneadische dynamiek kom ik in genoemde bundel daarom resp. echter niet tegen. In zijn hoofdstuk **Biosocial adaptation: A strategic-tactical approach to individuality** (pp. 139-164) stelt Hettema slechts nogal algemeen dat

behavior is seen as an ongoing stream of person-situation transactions, affected by characteristics of the person and the situation.[p. 157]

Verderop in **Personality: an interactional perspective** (pp. 251-268) wijst N.S. Endler m.i. eveneens terecht op, zoals ik althans de enneadische synthese beschouw, de mede-constituerende psychologische dimensie. Bij situatie enzovoort gaat het via teken immers om de interpretatie door het subject (lees dus o.a.: persoon).

Hoe dan ook, die hele bundel heeft voor mij nog veel te veel weg van het benoemen van – iets als – verschijnsel, vervolgens reïficatie ervan tot systeem, om tenslotte enige verklaringssamenhang tussen zulke systemen te veronderstellen. Dit laatste veronderstelt op zijn beurt uiteraard een omvattender ... systeem. Daar valt met Ockhams scheermes veel te winnen. Wat er van de semiotische enneade eventueel nog áfkan, zou ik echter niet weten.

Met gangbare opvattingen van persoonlijkheid heb ik sowieso moeite. De associatie met duurzame eigenschappen lijkt onontkoombaar, zeg ook maar wat in essentie geldt als ... essentialisme. :-) Daarmee vind ik de reële gedragingsvariëteit van een subject echter niet stroken. Daarom veronderstel ik zgn persoonlijkheid juist volkomen gedragloos met nul-identiteit. Zover gaan de auteurs van **Foundations of Personality** nog lang niet. Het hele idee is ze stellig vreemd. Maar vooruit, consequente erkenning van, met zoveel woorden, variëteit van gedrag door veranderlijke samenloop van subject en – ervaring van –situatie is uiteraard al heel wat.

Waarom is het zo moeilijk om zelfs maar dàt inzicht verspreid te krijgen? En om dan tevens met infrastructurele voorzieningen voor informatieverkeer die reële variëteit te faciliteren?

62.6

onderwerp: digitalisering rechtspraak (heroverweging KEI)

En dan nu een universiteit, gefeliciteerd met je nieuwe baan!

Aanleiding voor dit emailbericht is het programma/project Kwaliteit en Innovatie (KEI) van de Rechtspraak. We spraken er eerder al kort over. Inmiddels barst echter publiciteit los en is KEI volgens minimale schatting alweer tientallen miljoenen euro verspilling verder. Wie, oh wie, is zowel intelligent, moedig, sociaal enz. genoeg, als verkeert in een passende positie om er een gunstige draai aan te helpen geven? Ik

maak je mijn verontschuldiging dat ik daarbij niet onmiddellijk aan jou dacht; dat is geheel mijn stomiteit!

Het is – dus – alvast een prima idee dat, naar verluidt althans, KEI voorlopig min of meer, zeg maar, is stil gelegd. Maar hoe verder? En hoe juist niet!?

Graag leg ik je dat uit, opdat jij als lid van de Auditcommissie Rechtspraak zelfs in formele hoedanigheid opbouwend kunt adviseren over “de toepassing van informatie- en communicatietechnologie” (instellingsbesluit en regeling, paragraaf taken, artikel 5.f).

Ik hoop dat we elkaar spoedig spreken, met hartelijke groet.

ps

Vergeet ajb niet dat ik nota bene aan de UvA promoveerde. Dat is toch iets dat je zéér serieus moet nemen. :-)

[Emailbericht dd. 4 februari 2018 aan een lid van het College van Bestuur van de Universiteit van Amsterdam; tot zijn zgn nevenwerkzaamheden behoort het lidmaatschap van de Auditcommissie Rechtspraak. Toen ik – alweer enkele jaren geleden? – hem in zijn hoedanigheid van lid van die commissie langs informele weg wees op 1. onoplosbare problemen met het programma/project Kwaliteit en Innovatie (KEI) èn 2. opbouwende, want zgn stelselmatig bemeten oplossingsrichting, toonde hij zich weliswaar bezorgd, maar verkoos KEI vooralsnog op z'n beloop te laten.]

62.7

Vanochtend schoot me te binnen, dat ik eerder min of meer bij toeval ontdekte dat een oude kennis als nevenfunctie lid is van de Auditcommissie Rechtspraak en in die hoedanigheid (!) o.a. tot taak heeft om te adviseren over “de toepassing van informatie- en communicatietechnologie,” zeg ook maar digitalisering van/voor de rechtspraak. Destijds was zijn ‘gewone’ baan lid van het College van Bestuur van de Haagse Hogeschool (HH). En het was uiteraard vooral in die hoedanigheid dat ik hem voorstelde om aan de HH tevens een opleiding tot informatiekundig ontwerper te verzorgen. Nogmaals, oude kennis, dus hij regelde een gesprek met zoiets als de opleidingscoördinator waar dat volgens hem zou passen. Die medewerker begreep er echter niets van. Nee, ook op navraag kreeg ik géén reactie. Hoe dan ook, ik sprak die kennis ook aan op zijn lidmaatschap van de Auditcommissie Rechtspraak. Nee, hij vond de tijd niet rijp voor initiatief van zijn kant. Het project moest eerst maar eens duidelijk fout lopen, zei hij ... (of woorden van die strekking). Tja, als hij die tijd nù niet aangebroken vindt, weet ik het niet meer ...

Toen ik natrok, of hij eigenlijk nog wel lid van genoemde commissie is, zag ik dat hij intussen alweer verder met zijn loopbaan is, te weten aangesteld als lid van het College van Bestuur van de Universiteit van Amsterdam. Van belang lijkt mij verder dat hij als één van zijn àndere nevenfuncties lid is van het Audit Committee van het ministerie van Financiën; blijkbaar moet èlk ministerie zoiets hebben, zie Regeling van de Minister van Financiën van 21 november 2017, houdende regels over de adviesorganen met betrekking tot audit- en bedrijfsvoeringaangelegenheden van het Rijk.

Wellicht is het de moeite waard om aan de mensen die jij kent te vragen of zij dit lid van de Auditcommissie Rechtspraak wellicht kennen.

Een belangrijke eigenschap heb ik overigens nog onvermeld gelaten in het emailbericht dat ik aan het commissielid in kwestie zèlf stuurde. Dat is zijn gevoel

voor humor. Hij staat zeker open voor een nieuw idee ... als hem dat tenminste past. Dat is al heel wat.

Ik houd je ook verder op de hoogte. Stel dat hij nu wèl op – een andere opzet voor – KEI wil ingaan, kan jij ajb alvast bedenken of jij dan aan zo'n gesprek wil deelnemen?

62.8

Ik kan me voorstellen, dat ook jij het druk hebt. Maar om de betekenis van “eerdaags” zó op te rekken ... :-) Je krijgt het uiteraard ook alleen maar drukker, omdat grootschalige ict-programma's en –projecten grandioos blijven mislukken. Je ziet ze om je heen alom instorten, maar met de voortzetting gaat het óók weer mis, enzovoort. Dat gebeurt principieel, nota bene volkomen voorspelbaar, omdat reële betekenisvariëteit ontkend blijft. Ik dring er op aan, dat jij daar “graag eerdaags op terug [komt].”

[Emailbericht dd. 4 februari 2018 aan directeur Bureau Digicommissaris. Op mijn uitvoerig emailbericht dd 14 november 2016, zie [aantekening 55.104](#), kreeg ik nog diezelfde dag als antwoord “DANK voor je e-mail! Ik kom er graag eerdaags op terug.” Maar vervolgens gebeurde er ... niets.]

62.9

Allang is het niet overdreven meer om veel mensen zware gebruikers van digitale technologieën te noemen. Daarbij lijkt het wel of ze tegelijk steeds minder beseffen dat zulk gereedschap onvermijdelijk gemaakt is volgens een bepaalde taalopvatting (lees ook: tekenleer, of semiotiek). Sterker nog, en ernstiger, de makers – vooral zij? – hebben doorgaans geen weet van zulke veronderstellingen. De impliciet gevolgde tekenleer is vrijwel alom vooralsnog beperkt en daardoor beperkend. Dit verklaart waarom dergelijke gereedschappen op dienovereenkomstig minimale schaal vaak nog wel productief werken. Ze schieten echter grondig tekort, en werken prompt averechts, op een schaal die met (informatie)verkeer valt te typeren. Op verkeersschaal moeten voorzieningen bemeten zijn op samenhangende betekenisvariëteit. Met subjectief situationisme is daarvoor een passende semiotiek beschikbaar, nota bene inclusief [Metapatroon](#) als stelselmatige modelleermethode. Het blijkt echter moeilijk om Metapatroon toegepast te krijgen door informatiekundig ontwerpers. Het helpt uiteraard ook niet, zachtjes uitgedrukt, dat opdrachtgevers kennelijk géén belang hechten aan – zorg voor – ontwerp. Als opdrachtnemers mogen tegenwoordig vrijwel alom zgn ontwikkelaars meteen aan de slag; daar is semiotisch benul helaas nòg verder te zoeken. Voor zover zij überhaupt expliciet een conceptueel model opstellen, komen gangbare methoden ervoor nog altijd niet verder dan een taalopvatting die vanaf zowat het midden van de zeventiende eeuw reeds als te primitief gold. Dat laat zich althans duidelijk aanwijzen volgens het geschiedenisverhaal dat Stephen K. Land vertelt in **From Signs to Propositions: The Concept of Form in Eighteenth-century Semantic Theory** (Longman, 1974). Hoe kan het, dat atomisme nog onverminderd heerst voor digitalisering? Land stelt voor taalkunde, dat

[f]rom about the time of Hobbes and through the following century this atomism was increasingly challenged on several fronts[...] Semantic theory came to place less emphasis upon individual words[...] The word [...] was [...] replaced as the unit of significance[. p. v]

Thomas Hobbes (1588-1679) was overigens een Engelse filosoof. Land trekt het afscheid van atomisme terecht breder:

[T]his apparently recondite alteration in the models used to expound semantic theory may well be the most fundamental and far reaching achievement of abstract thought between Newton and Kant.[p. v]

Laat ik het maar interessant noemen, dat daarvan maar dan ook nog helemaal niets blijkt doorgedrongen tot wat nog steeds de voornaamste informatiekundige praktijk uitmaakt. Van de Engelse natuurkundige Isaac Newton (1643-1727) hebben de meeste mensen trouwens op z'n minst weleens gehoord. Immanuel Kant (1724-1804) was een Duitse filosoof.

Als vertegenwoordiger van, zeg maar, ongezouten semantisch atomisme voert Land John Wilkins (1614-1672) op. Wilkins waagt een poging

to approximate language and mathematical symbolism[. p. 1]

Zijn zgn wiskundig kader is echter netzo atomistisch. Daardoor geldt óók

language as an **aggregate** of signs rather than a **system**[, i.e.,] attention [i]s given chiefly to the relation between the individual sign and the thing it represented. The ideal language [i]s that which g[i]v[es] a sign to every important idea and in which each sign st[an]d[s] in a constant and definite relation to the idea it denote[s]. [...] Wilkins [...] demanded further that the sign should somehow embody the logical status of its referent.[p. 2]

In het semiotisch kader dat ik ... ontwierp, de semiotische enneade, telt teken (Engels: sign) op zijn beurt drie elementen. Dat zijn signatuur, context en intext. Als – iemand als – Wilkins het over een teken heeft, met als voorbeeld vaak een enkel woord, betreft dat op z'n enneadisch slechts een signatuur. Een teken is echter pas eenduidig door de configuratie van signatuur en context. Dergelijk formalisme ontgaat volgens mij ook Land, maar dat vind ik hier van geen belang, te weten voor de vergelijking die ik dankzij zijn geschiedenisverhaal kan maken met achterhaalde modelleermethoden voor informatievoorziening. Nogmaals, volgens Wilkins, zo stelt Land,

[t]he reference of substantives [...] is in no way relative. [...] The substantive [stands] in regular and definite relation to a logically categorized referent, [i.e.,] integrals have referents and therefore logical status in the universe [...] and the task with respect to them is one of classification.[p. 4]

Dit is nog steeds de crux volgens modelleermethoden die, over namen gesproken, uitgaan van en aldus mikken op entiteit, object e.d. Maar wanneer die benadering niet blijkt te werken, moeten we dan niet iets anders bedenken? Land wijst op

[a] bewilderment [...] common to most of the philosophers of the period who try to take linguistic research beyond the discussion of the name relation.[p. 4]

In vergelijking daarmee vind ik tegenwoordig juist de totale ontkenning van de noodzaak van methodische vernieuwing voor informatie(verkeers)kunde verbijsterend. Ik zou toch zeggen dat betekenissenvariëteit onloochenbaar is. Desondanks blijven digitale informatiesystemen ontworpen worden volgens het beginsel van enkelvoudige, absolute betekenis:

Consequently meaning becomes exclusively a function of the relation of words to their referents, and the relation of words to others words remains merely a necessary evil to be simplified out as far as possible.[p. 5]

Wat voor Wilkins kennelijk het ideaal van een filosofische taal is, afgezet tegen de vermeende rommeligheid enz. van natuurlijke taal, geldt voor conceptueel modelleren altijd nog als valse illusie:

With respect to denotation the philosophical language assigns one name to each notion or thing and one notion or thing to each name[. p. 5]

Zó eenvoudig is het dus niet. Een naam dient hoogstens als signatuur, en dan moet er altijd context bij. Dankzij recursieve betrekkingen laat variëteit zich – pas – met Metapatroon op willekeurige schaal samenhangend modelleren.

62.10

Allereerst feliciteer ik je graag met je nieuwe benoeming. En wens je alle succes!

Mocht [jouw medewerker X] verder contact op prijs stellen, bij dezen, [X], je bent zeer welkom!

Ik heb – uiteraard – geprobeerd om Steven Luitjens[,de huidige directeur Informatiesamenleving en Overheid (BZK),] zijn kop uit het zand te laten trekken, maar hij lijkt 'm er zelfs dieper in te steken. Dat is zelfs des te merkwaardiger, omdat hij eerder als programmamanager Stroomlijning BasisGegevens (SBG), als programmamanager Architectuur Elektronische Overheid èn als directeur GBO.Overheid resp. Logius er juist nadrukkelijk blijk van gaf [te begrijpen] dat de modelleeropgave op stelselschaal kwalitatief anders is en een dienovereenkomstig andere modelleermethode vergt. Daarom staat – nota bene als opdrachtgever – zijn naam ook op publicaties zoals [De klacht van de Keten, een Erasmiaans perspectief op Stroomlijning Basisgegevens](#) (handomdraai #4, Stroomlijning Basisgegevens, 2003) en [Informatieverkeer in publiek domein: schetsboek over architectuur en ontwikkelpaden voor de elektronische overheid](#) (Ictu/programma Architectuur Elektronische Overheid, 2004). Als directeur GBO.Overheid/Logius had hij niet alleen Bureau Forum Standaardisatie in 'zijn' organisatie, maar was hij tevens secretaris van Forum Standaardisatie. Daardoor acht ik hem dubbel verplicht aan conclusies en aanbevelingen zoals opgenomen in [Semantiek op stelselschaal: issues en oplossingsrichtingen](#) (Bureau Forum Standaardisatie, 19 juni 2009). Tja ...

Indien jij meent dat medewerker [Y] – die ik nog niet ken – van Luitjens' huidige directie Informatiesamenleving en Overheid wèl open staat voor opbouwende kritiek, met nadruk op opbouw, dan kan je op de valreep – ook – hem wellicht ertoe bewegen eens met mij te komen praten.

Alvast bedankt en graag tzt tot ziens, met hartelijke groet.

[Emailbericht dd. 4 februari 2018 aan – vertrekkend – directeur Bureau Digicommissaris. Zie ook aantekening 62.8. Ditmaal kreeg ik – dus – wèl prompt wat nader antwoord, waarvan hij afschrift aan X gestuurd had. Dat antwoord luidde o.a.:

Je hebt natuurlijk helemaal gelijk: ik had je kort na 14 november 2016 (!) moeten berichten; alles behalve netjes; mijn excuses!

Veertien dagen terug hebben we afscheid van de Digicommissaris genomen en momenteel wordt zijn bureau 'ontmanteld'. De regie- en coördinatietaken gaan over naar BZK (DG van Simone Roos/Steven Luitjens), waar deze ook (structureel) thuis horen. [...] Bij mijn weten, worden binnen BZK 'gegevensvraagstukken' opgepakt door de heer [Y].

Ik merk het wel, maar verwacht wederom helemaal niets ...]

62.11

Amsterdamse lunch? Ik kijk ernaar uit. Ik vermoed dat jij je secretariaat een afspraak laat maken. Moet per email lukken, of anders telefonisch.

Wat “invloed” betreft is er wat mij betreft niet méér nodig, althans niet in eerste aanleg, dan beoordeling van voortzetting van KEI zolang het nog een vòlgend voorstel is. Mits je weet waarop je moet letten, valt daaraan eenvoudig àf te zien of het al dan niet, vooruit, ik druk me ook maar eens diplomatiek uit, helemáál gaat lukken.

Als je mij een vergelijking veroorlooft, neem een gespijkerde constructie. Omdat spijkers in lengterichting, zeg maar, glad zijn, met aan het ene uiteinde ook nog eens een scherpe punt, maak je een verbinding door ze eenvoudig door twee of meer stukken hout te slaan. Maar precies daardoor bieden ze géén weerstand tegen zgn trekkrachten (zoals met schroeven alweer veel beter lukt). Het woord timmermansoog zegt het al dat een vakman of –vrouw onmiddellijk ziet of er met de verbindingen zoals ontworpen wellicht trekkrachten in het spel zijn (en de aldus gebouwde constructie prompt faalt). Dan kan je nieuwe steigers opzetten, mooiere overalls aantrekken, duurdere bestelbusjes enz. inzetten wat je wilt, maar dàt helpt allemaal niets, integendeel.

Zo is het ook met verschillende betekenissen die nu eenmaal zelfs karakteristiek zijn voor – dynamiek – van/met informatieverkeer. Als je aan het voorstel ziet, dat als uitgangspunt nog steeds uniforme betekenis telt, weet je dat het op relevante verkeersschaal geheid mis gaat. Indien een betekenissenmodel überhaupt aan het voorstel ontbreekt, heb je zelfs nòg sneller door dat er een beunhaas bezig is.

Ik was de afgelopen jaren enkele malen in de gelegenheid navraag naar een dergelijk conceptueel (overzichts)model voor KEI te doen. Het is er domweg niet. Althans, iedereen wijst naar een ànder. Over en weer zijn dat ook nog eens vrijwel zonder uitzondering externe medewerkers. Zij houden de opdrachtgever feitelijk gegijzeld (en die laat dat dus maar gebeuren).

Ja, die “adempauze” is een héél goed idee. Maar het zou natuurlijk niet zo slim zijn om vervolgens tòch weer de verkeerde kant op te hollen. Om dat te helpen vermijden lijkt audit wel degelijk een passende noemer. Gun me ajb enige “illusies.” :-)

Mijn betrokkenheid bij rechtspraak betreft bijdragen aan stroomlijning van debiteurenbeheer griffierechten. Het onderwerp klinkt saai, maar juist daar blijkt variëteit doordringend aan de orde, te weten van eventueel wisselende hoedanigheden waarin deelnemers aan – informatieverkeer voor – rechtspraak optreden. Door dat netjes op te lossen, dwz met erkenning van relevante verschillen, lukte het vlot om o.a. de wirwar van gerechtelijke financiële administraties, dat waren er achttien, beheerst te consolideren tot de huidige enkelvoudige financiële administratie. Daarmee waren ‘ze’ anders nu nòg bezig geweest ... De rechtspraak-medewerker die daarvoor projectleider is, is [...] ‘intern’ [...], [dus] zou je [...] eigenlijk hèm moeten spreken. Als je meent dat er [nog] een broodje en een glas melk [...] afkunnen, informeer ik uiteraard graag bij hem of hij in netzo informele hoedanigheid (!) kan meekomen naar Amsterdam. Of houd je het liever op een gesprek met z’n tweeën?

Over wat m.i. noodzakelijke beleidswijziging voor – een groot project als – KEI is, heb ik de afgelopen jaren allerlei korte notities e.d. geschreven. Ik wil je er

ongevraagd niet mee belagen.
Graag tot spoedig ziens.

[Emailbericht dd. 4 februari 2018 aan een lid van de Auditcommissie Rechtspraak;
zie ook aantekening 62.6.]

62.12

Destijds had ik natuurlijk moeten doorzetten, maar kennelijk vond ik de drempel van John Locke's proza in **An Essay Concerning Human Understanding** (Oxford University Press, herdruk van editie 1975, oorspronkelijk 1689) vrijwel meteen onneembaar. Onlangs ben ik wel begonnen in **From Signs to Propositions: The Concept of Form in Eighteenth-century Semantic Theory** (Longman, 1974) van S.K. Land.

In het eerste hoofdstuk besteedt Land het grootste gedeelte aan "Locke on words." Daaraan ontleen ik – dus nu pas – de kennis, dat John Locke (1632-1704) taal reeds plaatst volgens een schema met nota bene drie expliciete structurelementen. Althans zoals Land het probeert te verklaren, nou ja, zoals ik die uitleg begrijp, 1. objectief bestaat er ... iets, waarvan 2. een subject een idee kan hebben, dat 3. slechts met een teken valt uit te drukken.

Vervolgens roept dat bij mij de vraag op, in hoeverre Charles S. Peirce (1839-1914) zijn idee van drieledige structuur van semiosis bewust ontwikkelt als vervolg op Locke. Wat ik – vooralsnog – als het cruciale verschil beschouw, nogmaals, afgaande op wat Land doorgeeft, is dat Locke idee (lees ook: gedachte) als bemiddelend element neemt, terwijl Peirce de bemiddelingsfunctie aan teken toeschrijft. En er heerst m.i. verwarring, omdat de verhouding die Peirce veronderstelt tussen de elementen van semiosis schematisch doorgaans met een zgn triade wordt afgebeeld volgens de verhouding die strookt met Locke's voorstelling. Dat lijkt mij terug te voeren op C.K. Ogden (1887-1957) die als persoonlijk secretaris de brieven van Peirce aan Victoria Welby (1837-1912) en later in **The Meaning of Meaning** zo'n tekening van een driehoek opneemt. Wat mij betreft gaat het daarbij dus om een vertekening. Voor zover ik weet is van Peirce's hand zo'n schematische voorstelling overigens niet bekend.

Verder laat ik hier in het midden (!) dat Peirce het structureel niet bij drie elementen houdt, maar als grond tevens een vierde element (?) opvoert. In hoofdstuk 2 van [Semiosis & Sign Exchange, Design for a subjective situationism](#) beschrijf ik de ontwerpgang van triade-plus-grond naar hexade, waarop daar in hoofdstuk 4 verder ontwerp tot semiotische enneade volgt.

Ik kan bij Land evenmin ontdekken, of Locke die structuur dynamisch opvat. Ik krijg de indruk dat volgens Locke een idee ook wel als een teken van een ding geldt, maar dat er onvermijdelijk óók een teken van dat idee bij komt kijken. Peirce veronderstelt semiosis dynamisch in de zin dat volgens hem de interpretant (Locke: idee) als resultaat van de ene cyclus als teken het begin vormt voor de volgende cyclus. Omdat het met semiosis m.i. principieel om gedragsbepaling gaat, met tijdsdruk van dien, moeten dergelijke cycli steeds komen tot ... afronding. Daarover zegt Peirce echter niets. Voor mijn speculatie, zie opnieuw hoofdstuk 2 van **Semiosis & Sign Exchange**.

Land oefent kritiek op "Locke's semantic theory" uit, omdat

Locke has effectually limited meaning to cases of **intention to mean**. [p. 12]

Wat mij betreft heeft Locke juist dáármee volkomen gelijk, en is hij in dat opzicht m.i. zelfs al verder dan Peirce. Zoals ik het principiële stel, elk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid. Voorzover een teken bemiddelt tussen ideeën van verschillende subjecten, of achtereenvolgens bij hetzelfde subject, gebeurt dat volgens zgn dieneadische dynamiek altijd ter afstemming van gedragingen. Daarom telt motief tot de eneadische elementen. Aan het noodzakelijkerwijs interactionele karakter van taal(gebruik), zeg ook maar pragmatiek, besteedt Locke noch Peirce echter serieuze aandacht. (Ook) zij concentreren zich nog vergaand op betekenis voor één individu c.q. één gemeenschap. Ik vermoed dat Land eveneens uitgaat van gemeenschapsbetekenis. Daarop wijst zijn enigszins versluierd uitgesproken voorkeur voor

meaning [...] as a property of signs.[p. 13]

Dat leidt natuurlijk tot verwaarlozing van reële betekenissenvariëteit, met theoretisch simplisme van dien. Dat pakt nadelig uit voor praktijk van – infrastructuur – voor maatschappelijk informatieverkeer.

62.13

Als ik S.K. Land in **From Signs to Propositions: The Concept of Form in Eighteenth-century Semantic Theory** (Longman, 1974) goed begrijp, vindt hij het achterhaald

to think of signs in terms of reference, a tendency which yields what can be called a 'picture' theory of words. Words are thought to work like pictures: the 'represent' things either by convention or by virtue of actual resemblance.[p. 22]

Mijn idee is dat het erop aankomt wat als ding telt. Mijn opvatting luidt, dat elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is. Zo'n verzoek is aldus een afbeelding van, op z'n eneadisch uitgedrukt, een gemotiveerd concept. In dat plaatje is de identiteitstelling van het verzoekende subject opgenomen, of z/hij houdt dat opzettelijk verborgen. Teven is/zijn het/de aangesproken subject(en) geadresseerd, of houdt het verzoekende subject wellicht open wie dat – kunnen – zijn. En het verzoek omvat natuurlijk óók wat het ene subject wil van een of meer andere subjecten (waarbij z/hij dat andere subject vaak zelf is voor later tijdstip). Deze afbeelding is inderdaad véél ingewikkelder dan wat o.a. Land er voor bedoelde taaltheorieën – nog – onder verstaat. Vanuit terechte kritiek op 1. woord representatief voor taal en 2. woord als afbeelding van object zoekt ook hij het m.i. voor een geschiktere theorie precies in de verkeerde richting, te weten

the semantic function of linguistic form.[p. 22]

Land stelt immers dat eerder ten onrechte gedacht is, dat

[t]he meaning of language [...] a function [is] not of any formal qualities but of this quasi-pictorial representation of the referent.[p. 22]

Waarop een teken doelt, vind ik dus zelfs nog véél ingewikkelder. Maar wat principiële aan de orde is, kan nog steeds o.a. een afbeelding heten. Zo telt de eneadische drie dimensies met elk drie elementen. Van dimensie tot dimensie veronderstel ik corresponderende verhoudingen tussen de elementen (en dat maakt het één – zoiets als – een afbeelding van het ander). En volgens mij kan betekenis juist niet uit formalisme voortkomen. Een formalisme dient systematische uitdrukking, overzicht (wat feitelijk een pleonasme is).

Wat zich ook weer en nog bij Land wreekt, is ontkenning van subjectief veranderlijk motief met tekenverkeer voor intra- c.q. intersubjectieve afstemming van situationele gedragingen. Daardoor ontgaat hem een passende taaltheorie annex tekenleer voor de reële betekenisvariëteit. Om zover te komen moet de insteek van semantiek naar pragmatiek wijzigen. Land betreurt theorieën volgens welke

language [...] itself add[s] nothing to what it convey[s]. [p. 30]

Maar als teken een bemiddelingsfunctie vervult, zoals Peirce veronderstelt, is het juist ònlogisch om er zoiets als eigensoortige betekenis(geving) van te verlangen. Uiteraard verschilt het ene teken van een ander, en daardoor betekenis als verzoek tot inschikkelijkheid. Het verzoekende subject verkiest het ene teken boven een ander, omdat z/hij er een grotere kans op inschikkelijkheid door het geadresseerde subject aan toedicht. Met haar/zijn gemotiveerd concept in kwestie maakt z/hij het, zeg maar, èchte verschil.

62.14

De veronderstelling dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is, geldt door-en-door interactioneel (zowel intra- als intersubjectief). Het is dus zeker niet alleen, dat de verzoeker elk teken dat z/hij voortbrengt zo bedoelt. Netzo noodzakelijkerwijs is voor een subject iets dat z/hij als teken opvat óók altijd een verzoek, maar dan niet door haar/hem gedáán, maar daarentegen om aan te voldoen. In hoeverre het geadresseerde – kan ook zijn; wie zich als geadresseerde beschouwt – er met haar/zijn eropvolgende gedrag al dan niet daadwèrkelijk aan voldoet, resulteert natuurlijk uit ‘eigen’ semiosis inclusief motivering. Dit verklaart o.a. – werking van – leervermogen (dus ook wat er vaak gebrekkig aan is).

62.15

In From Signs to Propositions: The Concept of Form in Eighteenth-century Semantic Theory (Longman, 1974) stelt S.K. Land feitelijk de eis van een

public criterion of meaning [for] semantic theory. [p. 43]

Ditmaal is het voor publiek maar weer, wat als zodanig geldt. De vraag is steeds of het àndere subject het verzoek tot inschikkelijkheid gedaan door het ene subject inderdaad afdoende (!) begrijpt zoals het ene subject voor onderlinge gedragsafstemming bedoeld heeft. Nota bene, dat betekent (!) dus nog niet, dat het àndere subject het verzoek in kwestie inwilligt.

Voor – vaak – vergelijkbare situaties ontstaan betrekkelijk vaste, zeg maar, tekenpatronen. Naar zulke doelmatigheid werkt evolutie volgens natuurlijke en/of culturele selectie nu eenmaal. Naarmate méér subjecten dergelijke ervaringen delen, raken zulke patronen publieker (met dienovereenkomstig grotere selectiedruk). Noem dat maar immateriële infrastructuur. Betekenis is en blijft echter – principieel beperkt tot – wat een subject met semiosis ... subjectief-situationeel ervaart. Daarvoor zoekt Land het kennelijk nog in een

common standard whereby comparisons may be made. [p. 43]

Maar opnieuw kom ik met een soortgelijke vraag. En hoever strekt dan zulke gemeenschappelijkheid? En/of hoe duurzaam moet die bestaan?

Ik ga zowat òmgekeerd juist radicaal uit van een ènkelvoudige tekenbeweging, met uniciteit van dien. Als ònderdeel van een teken(exemplaar) kan – en vrijwel altijd: zal – de gebruikte signatuur ook de geadresseerde allang bekend zijn (want dat

heeft z/hij eerder geleerd). In combinatie met voor dat specifieke teken gebruikte netzo specifieke context beperkt de gemeenschappelijkheid zich zeker in eerste aanleg tot de subjecten die zich middels de ene tekenbeweging onmiddellijk op elkaar – proberen te – betrekken.

Dit neemt niet weg, dat ik wèl de kritiek van Land deel op wat ik hier maar even ideëel atomisme noem. In zijn dialoog **Cratylus** laat Plato overigens Socrates al zulke kritiek uitspreken op wat onvermijdelijk uitloopt op vergeefse pogingen om aan circulaire definities te ontsnappen; zie ook [aantekening 61.57](#). We komen er niet met het ... idee, dat

complex ideas have meaning by virtue of their simple components.[p. 45]

Wat mij betreft bestaat de enige productieve uitweg uit rijkere veronderstellingen. Daarvoor vind ik de semiotische enneade prima voldoende. Met verzoeken tot inschikkelijkheid ermee, dwz pogingen om ook àndere mensen van het nut enz. ervan te overtuigen, of ze op z'n minst eens te laten overwegen welke voordelen ermee kunnen worden bereikt, heb ik tot dusver echter weinig tot niets ... bereikt. De ironie wil (!) dat ook – en vooral? – zulk gebrek aan inschikkelijkheid zich volgens subjectief situationisme resp. enneadische semiotiek alweer aannemelijker laat verklaren ...

Een grondig probleem met allerlei taaltheorieën vind ik, dat ze impliciet uitgaan van een alwetende spreker. Volgens mij moet de principiële vraag juist zijn, hoe het kan dat een aanvankelijk vergaand onwetend subject mede door taal- annex tekengebruik een alsmar rijker gedragsrepertoire leert, ofwel zich aanpast aan steeds gedifferentieerder ervaren situaties resp. zulke situaties helpt ontstaan. Klopt,

what matters in semantics is [...] the situation of its use[, p. 47]

zij het dat daarvoor de aanduiding met pragmatiek passender is èn het daarbij gaat om gebruik door subjecten die elkaar situationeel in een unieke tekenbeweging betrekken. Met wat hij onder retoriek verstaat, lijkt Land zich nog te beperken tot het oproepen door de één van een gevoel bij de ànder. Dat voldoet inderdaad voor een beschouwing die uitgaat van kunst als iets bijzonders (en naar een verklaring zoekt van wat er zo bijzonder aan is). Ik vind daarentegen ook een teken dat als kunstwerk betiteld wordt, dus met die etikettering als nota bene onderdeel ervan, een verzoek tot inschikkelijkheid. Wàt wil de zgn kunstenaar ermee bereiken? Dat hangt inderdaad af van die kunstenaar, algemeen gesteld dus van het subject in kwestie, als situationeel subject-in-tijdsverloop.

Zoals ik situatie opvat, herken ik in een citaat dat Land weergeeft van Hugh Blair (1718-1800):

Every object which makes any impression on the human mind, is constantly accompanied with certain circumstances and relations, that strike us at the same time.[p. 64]

Volgens mijn opvatting moet “constantly” dan gelezen worden als: onvermijdelijk. Een object is dus niet duurzaam begeleid door dezelfde omstandigheden (lees ook: situatie), maar kan in wisselende situaties verkeren. Die verschillende, zeg maar, samenlopen van een object c.q. subject met dito verschillende situaties resulteren in dienovereenkomstig verschillende gedragingen. De modelleermethode annex –taal [Metapatroon](#) dient om die verschillen eenduidig èn samenhangend geordend uit te drukken. Land haalt Blair overigens aan in het kader van een ideeëngeschiedenis

van metafoor. Tja, ook een metafoor is ... onvermijdelijk – onderdeel van – een teken. Voor adequate duiding moet de geadresseerde enerzijds reeds voldoende hebben geleerd, terwijl z/hij er anderzijds ook verder iets van kan leren. Volgens het ene beginsel dat elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is, vervallen allerlei verzochte verklaringen die Land behandelt (en waaraan ook hij althans in **From Signs to Propositions** m.i. nog niet weet te ontsnappen) in het kader van

considerations of form and structure as contributory factors in the phenomenon of meaning.[p. 65]

Uiteraard faciliteren vorm en structuur betekenis. Daarom ben ik het ook weer wèl eens met Lands – juist véél te voorzichtige – stelling, dat

the semantic range [...] of language is not unrelated to [its] structural development.[pp. 65-66]

Maar dat wettigt m.i. beslist niet

the conclusion that meaning is at least in part a function of linguistic form.[p. 66]

Ik stel me voor duiding van betekenis op het standpunt van radicale pragmatiek. Enig functiebegrip kan ik daarvoor niet plaatsen. Voor de dynamiek van semiosis beschouw ik de drie dimensies van de semiotische enneade wel als evenzovele cyclische momenten. Volgens die veronderstelling verschuift speculatie naar de overgangen van het ene naar het volgende moment. Intussen, nota bene zònder zulke verdere verklaringen, is wel degelijk een redelijke methode beschikbaar gekomen voor praktische ordening van samenhangende betekenisvariëteit. Daaraan is behoefte, zodra die variëteit als reëel wordt ervaren. Die variëteitservaring kost menigeen echter nogal wat moeite als het gaat om bijdragen aan infrastructuur voor informatieverkeer.

In aantekening 62.12 schreef ik van Land te hebben geleerd, dat John Locke taal reeds ziet in verhouding tot twee andersoortige, vooruit, verschijnselen. Dat geldt volgens Land ook voor Johann Gottfried Herder (1744-1803) zoals ik opmaak uit een citaat [p. 67; verwijzing naar origineel in **From Signs to Propositions**]. Hoewel ook Peirce dus aanwijsbaar voorgangers heeft als het op driedeling aankomt, acht ik zijn idee over relevante elementen met hun onlosmakelijke betrekkingen onverminderd maatgevend voor – het ontwerp van – de enneade. En Peirce voegt er, nota bene, overweging van grond aan toe. Over grond vind ik dan het eerdere werk van Arthur Schopenhauer stelselmatig vruchtbaar.

Als kritiek op nog steeds gangbare methoden voor conceptuele modellering – als ontwerp voor zgn digitale voorzieningen voor informatieverkeer – haal ik op mijn beurt graag het oordeel aan dat Land velt over atomistische taaltheorieën. Ten onrechte, zo stelt Land, geldt daarvoor dat

a word [has] literal (representational) meaning[. Therefore], language, used correctly, proceeds as it were in a straight line as the formal objectification of the succession of ideas.[p. 73]

Vervang woord door signatuur en besef dat een compleet teken tevens context (en intext) telt. Reële betekenisvariëteit valt daarom slechts dekkend – en ook nog eens samenhangend – te modelleren volgens een methode die alledrie elementen van een teken expliciteren (aldus corresponderend met elementen langs enerzijds gedrags- anderzijds kendimensie). Volgens Metapatroon lukt bedoelde ordening recursief. De modelleermethode is formeel bijgevolg minimalistisch.

Tegelijk toont Land zich behoudend. Zoals de aanduiding subjectief situationisme al zegt (!), vormen (!) subjecten een factor voor reële variëteit van gedragingen met bijbehorende betekenissen voor onderlinge afstemming. Naar mijn idee is erkenning van subjectiviteit daarom ... onvermijdelijk voor een deugdelijke taaltheorie. Zo ver lijkt Land nog niet:

As long as the theory of language depended upon a mentalistic or psychological component there could be no true science of language. [...] Only when language is allowed significance independent of representation will it appear worthy of attention in its own right.[p. 75]

Zo'n argument vertrouw ik niet. Volgens mij luidt het impliciete uitgangspunt dat wetenschap nu eenmaal objectief is. Anders is het geen wetenschap, nietwaar? Overigens betreft de subjectieve factor in dit geval het 'object' van onderzoek. Zo kunnen er allerlei factoren relevant zijn, erkenning verdienen, enzovoort. Of die ene factor al dan niet subjectief is, lijkt mij wetenschappelijk irrelevant. Maar ik begrijp het wel. Voor taal houdt het niet bij het 'object' op. De onderzoeker doet er immers met taal beweringen e.d. over. Met het subject als factor voor betekenis zegt z/hij ook met zoveel woorden dat zulke beweringen een subjectief gehalte hebben. Aan ondermijning van de valse illusie van objectiviteit weigert z/hijzèlf mee te doen. Kortom, wie zich als wetenschapper wil profileren, over verzoek tot inschikkelijkheid gesproken, moet daarom van begin af aan doen alsof er niets subjectiefs aan haar/zijn 'object' van onderzoek zit. Daaruit volgt trouwens dat ook niet ter zake doet wie de auteur is, dwz het subject in kwestie, van **From Signs to Propositions**. Iederéén had precies hetzelfde boek geschreven, toch? Ik geloof niet dat Land, of wie dan ook, het met die conclusie eens is. Helaas blijft het vooralsnog te veel gevraagd om het rammelende paradigma te vervangen door rijkere axioma's. Natuurlijk kunnen veronderstellingen over taalstructuur en onderzoek volgens zulke beperkte veronderstellingen belangwekkende resultaten opleveren. Voor inzicht in resp. verklaring van betekenis schiet dergelijk onderzoek echter zelfs principieel tekort. Daarvoor telt nu juist, vooruit, de functie van taal. Dat valt onmogelijk te onderzoeken enz. zonder daarbij taalgebruikers te ... betrekken. Ja, Land heeft gelijk,

[t]he theoretical separation of language and mind in the notion of linguistic form was the precondition for the science of philology.[p. 75]

Maar hij heeft het volkomen mis, dat filologie dan nog serieus over betekenissen met variëteit van dien kan gaan. Het lukt uiteraard pas om volgens structuur van taal-op-zichzèlf tot verklaring van betekenis te komen, nadat daarvoor uitgangspunten voor ... betekenis binnengesmokkeld zijn. Ik krijg echter de indruk dat c.q. het zou mij niet verbazen als Land – nog – meent dat – een – taal objectief een structuur hééft, met betekenispotentieel van dien, terwijl ik er een principieel veranderlijk resultaat van evolutionaire ontwikkeling in zie, dus als louter medium voortdurend onder selectiedruk door subjecten als taalgebruikers. Het gaat overigens niet aan Land voorbij dat het mogelijk is

to consider [...] linguistic form not as something underlying and pre-existing natural language but rather as produced by the evolving mind's need to express its expanding forms of thought.[p. 83]

Feitelijk ga ik met veronderstelling van structuur zelfs nog veel verder dan bijvoorbeeld Land suggereert. Ik beperk structuur echter niet tot taal, veronderstel

structuur voor de gehele – dynamiek volgens – semiosis. Voor de, zeg maar, bemiddelende plaats van teken ten opzichte van gedrag resp. kennis heb ik de semiotische enneade als structuurschema geopperd. Nader valt structurering m.i. echter niet te detailleren, althans niet zo algemeen geldig. Hoe dan ook gaan de taaltheorieën die Land de revue laat passeren, allemaal mank aan gemis van gedragsoriëntatie, dwz onderlinge afstemming door subjecten middels over en weer verzoeken tot inschikkelijkheid. Een teken is nu eenmaal niet objectief c.q. objectiverend. Die aanname leidt hopeloos tot willekeurige veronderstellingen, kromme redeneringen, enzovoort. Herhaaldelijk vermeldt Land een idee voor structurele gedragsoriëntatie, maar vermijdt consequent om erop in te gaan. Bijvoorbeeld,

[t]he language of action [...] is more closely and precisely related to the mental phenomena of which it is the outward sign.[p. 90]

Er bestáát überhaupt géén andere taal dan gericht op het bereiken van inschikkelijkheid met gedrag (lees dus ook: actie). Maar een vals idee van wetenschappelijkheid – wellicht ook het koesteren van een ‘eigen’ discipline e.d. – belemmert kennelijk (!) ook Land om aandacht te schenken aan wat hij nota bene erkent als “more closely and precisely related.” Volgens de interdisciplinaire taalopvatting die ik voorsta, is dat zachtjes gezegd nogal merkwaardig. Daarentegen waardeert Land de theoretische ontwikkeling als vooruitgang volgens welke

language [...] creates for itself structures dependent upon neither logic nor psychology and answers only the purely formal exigencies of flexible expression.[p. 102]

Hoe taal dat ... zèlf doet, is mij een raadsel. Enfin, volgens Land is William Jones (1746-1796) de pionier die

insisted that etymology be governed by linguistic laws and not by the requirements of any doctrine of mind.[p. 103]

Nee, wat telt is omvattende gedragsleer. Het is uiteraard interessant te weten of er wetmatigheid zit in klankontwikkeling e.d., en zo ja, welke. Maar in hoeverre is daar precies welke betekenis(ontwikkeling) dan de functie van? Uiteraard is het een hele verbetering om te veronderstellen dat

languages a[re] grammatical structures rather than [...] assemblages of lexical units[. p. 105]

Dat grammaticale perspectief leidt echter gauw af van pragmatische structuur à la semiotische enneade; zie ook o.a. [Geef mij ajb even de pindakaas!](#) Van Dugald Stewart (1753-1828) haalt Land een tekstpassage aan waaruit reeds besef blijkt van waaraan één en hetzelfde woord – mede – aanleiding kan geven tot verschillende betekenissen èn hoe dat gebeurt. Dus volgens Stewart,

the whole of the words about which our reasonings are conversant, admit, more or less, of different shades of meaning; and it is only by considering attentively the relation in which they stand to the immediate context, that the precise idea of the author in any particular instance is to be ascertained. [...] Accordingly, the constant and unremitting exercise of the attention is indispensably necessary to prevent us, at every step of our progress, from going astray.[p. 113; verwijzing naar origineel in **From Signs to Propositions**]

Voilà, contextuele verbijzondering! Met dank aan Land, dit tekstje beschouw ik als een kostbare vondst. (Want) Metapatroon is de formalisering volgens recursiviteit

van juist d t verbijzonderingsbeginsel. Gelukkig, erkenning van de behoefte aan c.q. noodzaak van contextuele differentiatie blijkt bepaald niet van gisteren. Land verbindt er echter de verkeerde conclusie aan. Hij beweert dat

Stewart now asserts that the actual semantic vagueness of language is its right and proper condition[. p. 113]

Naar verluidt beseft overigens ook George Berkeley (1685-1753) reeds de betekenis van context [p. 142 e.v.; verwijzing naar origineel in **From Signs to Propositions**]. Opnieuw helpt de geleiding volgens de enneade aan nodige en voldoende precisie. In het geval van  nlosmakelijke elementen schiet  lk element op zichzelf genomen – voorzover dat überhaupt mogelijk is – tekort ter eenduidige bepaling. Zo is het volstrekt logisch dat louter een signatuur lijdt aan vaagheid, nou ja, dat een subject ermee in het vage blijft over betekenis. Daar moet dus context bij, precies zoals Stewart aangeeft in de tekstpassage die Land aanhaalt. Een teken als configuratie van signatuur  n context is allesbehalve vaag. Taal voorziet in de voorwaarde voor nauwkeurigheid met structurering van elk teken, dwz een teken is altijd m er, v el maar dan slechts een signatuur. Uitgaande van steeds dezelfde signatuur kunnen de contextueel bepaalde betekenisverschillen overigens zeer sterk uiteenlopen (terwijl Stewart het over schakeringen heeft). Hoe nauwkeurig dat intra- resp. intersubjectief werkt, blijft uiteraard totaal  nbegrijpelijk door met zgn theorie volledig van context te abstraheren. Ook Land kijkt er  ndanks dat citaat van Stewart overheen. Zoals wellicht Stewart zelf uiteindelijk ook? Nee, ik verbeeld me dat Stewart de enneade wel zou aanvaarden als referentiekader, want Land stelt verder dat

[t]he very nature of [...] language [...] dictates the principle of definition through context, and this principle in turn demonstrates for Stewart the necessity for a mental component in the semantic model.[p. 121]

Ook volgens Land:

Stewart avoids the assertion of private criteria of meaning by placing language in the situational context of communication.[p. 121]

Land begaat m.i. echter de vergissing om communicatie met zoveel woorden gelijk te stellen aan objectief. Deelnemers aan communicatie zijn ieder voor zich subjectief betrokken. De verzoeker doet dat met wat hij via haar/zijn teken met gedrag door de geadresseerde(n) wil bereiken. En de geadresseerde beoordeelt enz. wat z/hij als tot haar/hem gericht verzoek, ja, ook al ... beoordeelt. Wat Land aangeeft als theoretische ontwikkeling lijkt in tegenovergestelde richting te verlopen, dwz

to see language as an abstract formal system related to its mental substratum [...] by highly complex sets of formal rules and conventions.[p. 123]

Dat ook Land context niet telt als ònderdeel van teken blijkt uit zijn bewering, in navolging van Stewart, dat

interpretation [...] is a function not of the sign alone but of the understanding of its place in language and the context of its usage.[p. 124]

Hij gaat er dus aan voorbij dat ook de gebruikscontext voor interpretatie een teken vergt. Hij verwacht categorieën. Met de enneade heet gebruikscontext situatie en is een axiomatisch element langs de gedragsdimensie. Daarmee correspondeert langs de tekendimensie het element context (en langs de interpretatiedimensie het element motief).

De beperking van teken tot wat slechts signatuur als een onderdeel ervan is, wordt niet opgeheven door de ontwikkeling van

the concept of the sentence or proposition as the unit of significance.[p. 124]

Weliswaar gaat het daarbij meestal om méér dan één woord, maar het contextgedeelte van teken blijft nog steeds grotendeels veronachtzaamd. Waartoe taal dient, en hoe taal werkt, wordt niet duidelijker door de overgang naar

the view of meaning as a product of words in combination [instead of] a sum of individually meaningful words.[p. 124]

Daarmee is nog lang niet verklaard, dat aan precies dezelfde reeks woorden in verschillende situaties, door al dan niet met verschillende communicatiedeelnemers, allerlei verschillende betekenissen kunnen worden toegekend. Dat vergt gedragsoriëntatie, met taal als afstemmingsmiddel.

Maar wat bedoelt Land? Hij stelt, dat

[t]he historical importance of the idea of the proposition as a semantic unit can hardly be overestimated.[p. 124]

Stel dat het aangehaalde zinsdeel inderdaad in z'n geheel voor mij als signatuur geldt. Voorzover Land kan beïnvloeden welke context een lezer er onlosmakelijk 'bijhaalt' voor een compleet teken, heeft hij eraan voorafgaand op diezelfde manier allerlei tekens geplaatst. In de veronderstelling dat ook zijn boek doorgaans van vóór naar achter wordt gelezen – wat in mijn geval opgaat – heeft hij mij aldus ook weer op dat zinsdeel willen voorbereiden. Dus, met inachtneming van wat ik tot dan als indruk van Lands bedoeling opstak, denk ik dat hij nu met dat zinsgedeelte met een lezer zijn overtuiging wil delen dat "the idea of the proposition as a semantic unit" cruciaal is. En daarom juicht hij de ontwikkeling die tot die uitkomst leidde van harte toe. Of een lezer dat ook maar wil vinden, zegt hij volgens mij met zoveel woorden. Maar elke lezer heeft zo zijn eigen motieven. In mijn geval vind ik Lands boek zelfs zéér belangwekkend als geschiedschrijving van een ontwikkeling die voor zoiets betekenisleer langs een dwaalspoor verloopt. Ik raak dus allesbehalve overtuigd van wat Land mij wil laten geloven. Integendeel, ik raak zo mogelijk nog sterker overtuigd van pragmatische beginselen voor semiotiek, dus voor taaltheorie. Overigens kan ik nooit met zekerheid Lands bedoeling interpreteren zoals hijzelf haar ... bedoelt. Want, nogmaals, elke interpretatie door een ander subject begint met een motief van dat andere subject. En verder geldt, althans volgens de enneade, dat een subject enig motief nooit als zodanig kan conceptualiseren (omdat daarvoor dan weer een ander motief telt, enzovoort).

Ook in zijn vierde en laatste hoofdstuk, Theories of logical symbolism, helpt Land mij aan historisch inzicht in tekortkomingen van tot dusver gangbare modelleermethoden voor stelselmatige ordening van betekenissen. Ze gaan mank aan – veronderstelling, doorgaans impliciet – atomisme. Aldus komen zulke methoden overeen met wat Land benoemt als ontwikkeling van

'philosophical' languages [...] achiev[ing] semantic precision and [...] so constructed as to reflect the relative logical status of the concepts they expressed.[p. 128]

Sterker nog, volgens bedoelde methoden gaat het volstrekt in lijn met atomisme zelfs nog om absoluut geldig veronderstelde logische positionering. Maar, vervolgt Land,

[t]heir failings [a]re generally twofold: first the philosophical task of reducing the universe to a set of logically ordered concepts was grossly underestimated [...], and secondly the new languages, for all their logical accuracy, could achieve nothing which could not be achieved in ordinary language.[p. 128]

Dit ligt dus, nogmaals, aan atomisme. Zgn concepten gelden echter niet absoluut. Volgens de enneade is een concept principieel betrekkelijk volgens een motief, waarbij zo'n gemotiveerd concept ook weer betrekkelijk een moment vormt in de cyclus van semiosis, dus corresponderend met contextuele intext (tekenmoment) resp. situationeel ob-/subject (gedragsmoment). Dergelijke enneadische verhoudingen zijn eveneens door-en-door logisch, want formeel opgesteld, maar kwalitatief anders dan atomistische logica. Ik noem de logica volgens relativiteit à la enneade ook wel stelsellogica. Het gaat immers niet alleen om relevante verschillen, maar tegelijk om samenhang ertussen. Met Metapatroon als modelleermethode/-taal laat zich betekenisvariëteit logisch nauwkeurig ordenen. Het formalisme c.q. de logica in kwestie is daarbij slechts een hulpmiddel om volgens gekozen axioma's (lees ook: een paradigma) eenvoudiger, betrouwbaarder e.d. tot uitwerkingen te komen. Aan formalisme of logica zèlf valt betekenisvol juist niets te ontwikkelen. Dat moet gebeuren door wijziging van veronderstellingen, waar dan aanpassing van formalisme enz. op volgt. Er valt daarom behalve groeiende verwarring niets te verwachten, althans principieel niet, van de ontwikkeling die Land beschrijft als

the quest for the philosophical language into the realms of symbolic logic.[p. 128]

Of dat filosofie heet of niet, doet er niet toe, maar symbolisme, het woord zegt het eigenlijk al, kàn slechts afgeleid zijn van een, vooruit, zijnsleer (lees ook: ontologie, metafysica). Zo beschouwd biedt Metapatroon een formalisme annex logica van/voor subjectief situationisme.

Nota bene, elk formalisme resulteert onvermijdelijk uit reductie. Daarom schiet zo'n formalisme teken voor teken onherroepelijk (!) tekort vergeleken met mogelijkheden van "ordinary language" voor doeltreffende en doelmatige verzoeken tot inschikkelijkheid. Maar wat met zo'n methode dan weer wèl lukt, is ordening van een verzameling uitspraken, enzovoort ... Voor aanleg van – infrastructurele – voorzieningen voor informatieverkeer is natuurlijk zo'n verzameling aan de orde, ook nog eens veranderlijk, praktisch onbegrensd en ga zo maar door. Daarom moet de modelleermethode, herstel, moet de ontwerper met een daarvoor geschikte methode open staan voor dienovereenkomstige – ontwikkeling van – variëteit. Zolang een ontwerper echter – vaak klakkeloos – atomisme aanhangt, blijft stelselmatigheid met facilitering van variëteit van dien buiten bereik. Zo'n ontwerper herkent ook niet welk(e) verschil(len) Metapatroon helpt maken vergeleken met methoden die z/hij wel kent en met axiomatisch onbenul in relatie tot de stelselmatige opgave blijft gebruiken. Zonder op reële variëteit 'berekende' axioma's of, algemeen gezegd, zonder besef van welk paradigma dan ook, is het onzin om kennelijk als plaatsvervangend uitgangspunt te geloven dat

[m]athematics showed itself ready to occupy the vacuum.[p. 129]

Wat mij betreft worden logische verhoudingen juist op hun kop gezet met

increasingly severe criticism [that language i]s a misleading and imprecise vehicle for logical argument.[p. 129]

Er moet voorafgaand een antwoord komen op de vraag wàt als logisch geldt. Indien daarvoor als uitgangspunt genomen blijft worden dat de betekenis van de

veronderstelling(en) er voor de betekenis van de uitkomst van een zgn logische redenering niet toe doen, komt als paradigma inderdaad slechts radicaal atomisme in aanmerking. En, ja, afgemeten aan atomisme is natuurlijke taal maar een zootje. Maar dat verandert ... natuurlijk, als het uitgangspunt niet langer een algemeen geldige redeneerwijze is, maar dat logisch(er) is wat gedragsafstemming tussen subjecten bevordert. Volkomen misplaatst is dan zulke kritiek op natuurlijke taal. Er is daarvoor, met wederom vervanging van semantisch door pragmatisch, dan géén sprake van

the semantic disadvantages of an unrefined verbal medium.[p. 129]

Taal moet juist geschikt zijn om uniek verschil te maken (waar ook het aforisme "information is a difference that makes a difference" van Gregory Bateson op neerkomt).

Ik kom nog terug op de afgeleide status van formalisering. Uit eigen ervaring weet ik, dat enig gepuzzel met formalisme als het ware in omgekeerde richting kan leiden tot aanpassing van paradigma. Of is die verhouding valse schijn? Omdat ook een paradigma nu eenmaal uitdrukking vergt, was ik aan de hand van een axiomatisch schema feitelijk niet axioma's aan het heroverwegen? Het geval waaraan ik hierbij denk, zie ook hoofdstukken 2 en 4 in [Semiosis & Sign Exchange](#), betreft allereerst de verbijzondering van Peirce's aanduiding van grond volgens de drie ogenschijnlijk primaire elementen die hij voor semiosis aangeeft. Zo maakte ik van zijn triade-plus-grond een hexade. Maar voor wat nu niet langer het tekenelement was, maar de tekendimensie met op haar beurt twee elementen, had ik eerder met Metapatroon al drie elementen onderscheiden. Voor handhaving van correspondenties tussen dimensies, strikt formeel beschouwd, 'gaf' ik ook beide andere dimensies elk een derde element. Voilà, enneade. Vervolgens vroeg ik me inderdaad pas af, of die complete enneade betekenisvolle verbeteringen biedt ... Maar zodra een bepaald formalisme eenmaal gevestigd is, wijs ik de verwachting die o.a. Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) volgens Land koestert. Naar verluidt

saw [Leibniz] that mathematical forms should be built into the philosophical language not simply to render it more precise but rather to make it, like an algebraic calculus, a formal system for obtaining the unknown from the known. In the history of logic Leibniz is the first to realize the heuristic potential of the formal structure of a logical system.[p. 139]

Wat ik ervan begrijp, komt het opnieuw aan op een verzameling zgn primitief veronderstelde eenheden met regels om ze te combineren. Het is uiteraard een vondst van Leibniz om dergelijke primaire eenheden met evenzovele priemgetallen uit te drukken. Dat borgt ook verdere eenduidigheid, te weten van willekeurige combinaties volgens – de regel van – vermenigvuldiging. Volgens mij volgt het zgn structuralisme combinatorisch overigens een vergaand vergelijkbare procedure om samengestelde verschijnselen te inventariseren. Metapatroon kan een vergelijkbare opzet faciliteren. Een model begint met het trekken van een horizon. Onmiddellijk aan de horizon 'hangen' dan de veronderstelde primitieve eenheden, waartussen vervolgens allerlei combinaties, combinaties van combinaties, enzovoort, mogelijk zijn. De vraag is echter van precies wèlk situationeel ob-/subjectgedrag zo'n combinatie het dienovereenkomstige teken verschaft. Het aantal combinaties-van-combinaties-enzovoort is immers praktisch oneindig. Maar wèlke hebben ... betekenis? Dat vergt een bekwame ontwerper, het is niet anders. Ik herhaal dat er principieel niet om afbeelding heen valt te komen, maar de praktische vraag moet

dan luiden wàt een teken afbeeldt, inclusief wanneer voor wie.

Wat Land vertelt over Berkeley's poging om grondig taalbegrip te krijgen, vind ik het ònproductieve uitgangspunt nog maar eens illustreren. Berkeley, aldus Land,

tried to solve the problem by imagining a man brought up in complete isolation and asking what kind of knowledge such a man might acquire without being influenced by any language other than that which he might evolve for himself.[p. 146; verwijzing naar origineel in **From Signs to Propositions**]

In plaats van een oplossing, scheidt zo'n steriel (gedachten)experiment uiteraard juist verdere problemen. Als er nu één situatie volkomen òngeschikt is om te leren wat expliciete taal is, is het wel "complete isolation," ofwel totale afwezigheid van mogelijkheid van c.q. noodzaak tot intersubjectieve gedragsafstemming.

Wat ontwikkeling van formele logica betreft, wijst Land op de overgang van

[1.] logical notation [a]s formal in the general sense of substituting letters and symbols for words [to 2.] formal in the more significant sense of isolating the formal qualities of propositions from the referential qualities of their terms.[pp. 154-155]

Betekenisvoller? Wat mij betreft is het totale verlies van betekenis karakteristiek voor het latere stadium. Dat vermijdt inderdaad de beperkende associatie van een enkel woord met een enkel ding, materieel dan wel immaterieel. Maar voor bruikbare tekenleer is dat middel natuurlijk erger dan de kwaal. Slechts voor steriele opvatting van teken kan opgaan, dat

mathematical logic is concerned with the regular manipulation of signs irrespective of their referential meanings, and mathematical logic gives invariable priority to the principles of its formal organization[. p. 157]

Maar als het volledig ontdaan van veranderlijke betekenisvariëteit pas werkt, dwz met radicale uitsluiting van subjecten met variabele motieven, wat hebben we er dan aan!? Voor strikt machinale schakelingen kan er me er nog wèl iets bij voorstellen. Maar noem het dan geen logica, maar zoiets als schakelleer.

Waar Land de theorie van Jeremy Bentham (1748-1832) behandelt, doet hij dat nota bene o.a. met een m.i. niet te missen voorbeeld van een verzoek tot inschikkelijkheid. Wanneer Bentham de naam van zijn zoon roept,

its effect in communication is equivalent to that of the statement 'I want [him] to come here'. [p. 168]

Desondanks blijft het uitgangspunt dat

the units of discourse in ordinary language, when the usual purposes of communication are being served, are **in effect** propositional.[p. 167]

De bewering is daarbij geacht een gedachte van de spreker te betreffen en doet de spreker om zijn toehoorder diezelfde gedachte te laten overnemen. Zo is het dus niet! Voor de vader om zijn zoon op te laten draven vergt een àndere gedachte met een teken als gevolg dan voor de zoon òp dat teken als gedachte dient om al dan niet aan die oproep te voldoen. En terwijl de uitroep van een naam de ene keer opgevat dient te worden om naderbij te komen, kan de bedoeling ermee onder àndere omstandigheden juist zijn om de ànder meer afstand te laten nemen. Er valt algemeen domweg niets over te zeggen.

Hoe gespecialiseerder formele logica ontwikkeld raakt volgens communicatief onhoudbare uitgangspunten, des te minder valt ervan te begrijpen, om nog maar van praktisch gebruik te zwijgen.

Land heeft met **From Signs to Propositions** een leerzaam boek geschreven. Zo is het destijds dus met taaltheorieën gelopen. Ik blijf ervan overtuigd dat een kwalitatief àndere tekenleer noodzakelijk is voor praktische verbeteringen aan infrastructuur voor informatieverkeer. Die is óók logisch, zelfs véél logischer, want stelselmatig bemeten.

62.16

Wie de aantekeningen leest die ik sinds jaren schrijf – en publiceer – weet van tot dusver vergeefse pogingen om o.a. enkele ministers serieus, herstel, überhaupt eens te – laten – kijken naar mijn oplossing voor het probleem dat zich op zgn stelselschaal manifesteert met zgn conceptueel modelleren. Omdat een geadresseerde minister een brief van mij stellig zèlf niet te lezen krijgt, zijn het m.i. dus steevast ambtenaren die heroverweging en zo door naar werkelijke vernieuwing belemmeren. Nee, ik ben ook weer niet zó suf, dat ik werkelijk meen langs die weg ook maar iets te kunnen bereiken. Ik beschouw het daarom vooral als onderzoek naar ambtelijk ònvermogen. Of ik daarvan middels aantekeningen verslag doe, ja, dat weet ik ook wel, maakt helaas evenmin iets uit ...

Wat ik als duurzaam gebrek ervaar, zag ik onlangs redelijk uitgedrukt met de titel van een boekje. Het betreft **Ambtelijk vakmanschap en moreel gezag** (Stichting Beroepseer, 2016) van Gabriël van den Brink en Thijs Jansen. Meteen de Inleiding van hun “essay” stelt echter teleur. Daar staat in de openingszin wat ik opvat als hun uitgangstelling, te weten dat

ambtelijk vakmanschap [...] de functie [...] vervult [van] het zo veel mogelijk creëren en in stand houden van het overheidsgezag.[p. 13]

Huh?! Dat lijkt verdacht op een, op z’n Engels gezegd, self-fulfilling prophesy resp. begging the question (Latijn: petitio principii). Want de auteurs

beschrijven [...] ambtenaren [...] als dragers van het gezag van de overheid.[p. 13]

Dus ... beoefent een ambtenaar zijn (lees overal ook: haar) vak blijkbaar beter naarmate hij zijn macht vergroot. Inderdaad, ik vervang gezag door macht. Want wat is praktisch het verschil? En is het soms te veel gevraagd, over “functie” gesproken, om met een veronderstelling te beginnen van al dan niet nut & noodzaak van “overheid”? In kort bestek heb ik dat overigens in het opstelletje [Infrastructuurkunde](#) geopperd. Overheid duid ik als een middel, met evenwichtige verhoudingen door maatschappelijk verkeer als doel. Ambtenaren behoren in die hoedanigheid tot dat middel. Zij zijn vooral géén doel op zichzelf.

Ik vermoed dat Van den Brink en Jansen dat ook wel menen. Maar het helpt uiteraard niet om het bestaansrecht van gezag annex macht ònvermeld te laten. Verder bespeur ik tegenstrijdigheid in hun voorstel. Zij pleiten voor méér

benutting van **morele** gezagsbronnen voor overheidsgezag.[p. 13]

Om die bronnen het nodige ... gezag te verlenen, is volgens de auteurs

een stevig ambtelijk statuut nodig.[p. 13]

Maar zoals zij volgens mij moraliteit opvatten, bestaat er juist een principieel verschil met gecodificeerde gedragsregels. Ofwel , zodra iets ergens geregeld staat in een statuut oid, valt desbetreffend gedrag prompt buiten het bereik van morele aanspraken en verantwoordelijkheid. Let wel, hiermee wijs ik slechts op wat ik als tegenstrijdigheid bij Van den Brink en Jansen ervaar. Helemaal eens ben ik met

gebrekkig “ambtelijk vakmanschap” als het op noodzakelijke paradigmawissel aankomt, zeg ook maar nogal principiële beleidswijziging. Maar dat onvermogen verdwijnt ook nooit door een zoveelste gedragscodificatie.

Gedragsregels zijn er ook voor ambtelijk handelen allang genoeg. Als ambtenaren ze al kennen, is het – soms, vaak? – echter moeilijk voor ze om er daadwerkelijk naar te handelen. Zulke, zachtjes uitgedrukt, verwarring verergert slechts met nòg weer èxtra regels. Kortom, het is een morele opgave en dat moet vooràl zo blijven. Nogmaals, zodra er – naar hun aard nu eenmaal gebrekkige – regels vastgesteld zijn, vervalt de mogelijkheid om mensen volgens – sociale - hoedanigheden, en ook ambtenaren zijn mensen in dergelijke hoedanigheden, moreel aan te spreken. Van den Brink en Jansen onderscheiden macht en gezag als volgt:

Gezag betekent gebruik van machtsmiddelen dat erkend of aanvaard wordt.[p. 16]

Ja, dat wil iederéén wel. Dat de ànder, zeg maar, vrijwillig doet wat jij wil dat hij (lees overal ook: zij) doet. Volgens Van den Brink en Jansen

dient [er] altijd gestreefd te worden naar zoveel mogelijk vrijwillige binding [... c.q.] een zo breed mogelijk draagvlak [...], dat is de centrale ambitie [...]. De kunst is dat draagvlak te creëren: hoe bindt je de wil van de burgers?[p. 20]

Okee, dan leggen we regels voor “ambtelijk vakmanschap” vast in een “statuut.” Daar kan een ambtenaar zich in het geval van weerstand dan op beroepen, zo van, wat zeurt die burger nu, ik heb me toch – ook – aan die regels gehouden?! Tja, retorische vraag, wat blijft er bij een burger dan helemaal van vrijwillig ondergaan van macht over? Wat maakt het voor die burger uit, dat de ambtenaar voortaan gelooft dat hij toch ècht slechts gezag-als-erkende-macht uitoefent? Of het nu macht of gezag heet, aan de orde is altijd een betrekking. Bij erkenning, aanvaarding enz. van machtsuitoefening zijn daarom àlle deelnemers aan zo’n betrekking ... betrokken. Dan helpt het dus niet dat ambtenaren eenzijdig uitgaan van – hun – overheidsgelijk, en al helemaal niet wanneer ze er de autistische boodschapper van – moeten – zijn. Wat jammer dat burgers daarvan niet als vanzelfsprekend overtuigd zijn, van dat gelijk, vooruit, ‘we’ geven ‘ze’ daarom nog maar wat voorlichting. Wel beschouwd komt ook weer zo’n – zoveelste? – ambtelijk statuut neer op – zoveelste? – voorlichtingscampagne, zij het dus met het èxtra ondermijnende gevolg dat daardoor morele aanspraak alweer verder onmogelijk gemaakt wordt.

Zodra telt dat overheid bestaat om maatschappelijk verkeer te faciliteren, moet aandacht uitgaan naar de primaire verkeersdeelnemers, de burgers dus. Burgerschap vergt levenslange opleiding. Ipv met fragmentarische voorlichting in vermeend apàrt overheidsbelang valt ook weer c.q. pas met infrastructuur optimaal te voorzien in structurele burgeropleiding. Daar hoort voor bestuurders & ambtenaren bij, dat zij onder de noemer van overheid niet kunnen uitgaan van hùn gelijk. Ook en vooral burgers hebben ... gezag, nota bene in hun hoedanigheid van burger. Maar hùn macht wordt door ambtenaren vaak niet ... “erkend of aanvaard.” Zo stellen Van den Brink en Jansen ook weer te gemakkelijk, dat

meer gepersonaliseerd gezag [...] dus onontkoombaar [is].[p. 44]

Als dat echter uitsluitend ervoor dient, dat

de bestuurder op een eerlijke manier kan laten zien vanuit welke motieven hij het besluit heeft genomen[, p. 44]

zie ik principieel géén verschil met “positioneel gezag.” Want zo blijft de voorgelichte burger nog steeds met zijn eventuele bijdrage niet serieus genomen resp. zònder enige invloed.

Een bezwaar van erkenning e.d. van macht per individuele burger is natuurlijk, nog afgezien van getalsmatige belemmeringen voor werkbare praktijk, dat allerlei problemen op maatschappelijke schaal om oplossing vragen – want anders werkt iets niet, of zelfs averechts – maar dat problemen daardoor doorgaans ook zó ingewikkeld zijn dat willekeurige burgers hun bijdragen zullen beperken tot wat zij strikt tot hun eigen belang – kunnen – rekenen. Even tussendoor, kan zo’n ambtelijk statuut dat verhelpen? Nee. Dus daarvoor hoeven ‘we’ het alvast niet te doen. Ik weet ook niet hoe het met zóveel belanghebbenden kan lukken om ‘ze’ allemaal serieus te betrekken.

Ik vind wèl dat er burgers tussen zitten die deskundig zijn. Wat is er mis mee om opbouwende invloed te mobiliseren? Mijn indruk, herstel, ervaring is dat hun bijdragen niet – kunnen – doordringen. In elk geval heb ik daar met mijn voorstel niets van gemerkt. Ik wijt dat aan groeiende òndeskundigheid van ambtenaren. Zij weten zèlf steeds minder van beleidsonderwerpen zèlf. Omdat zij een voorstel inhoudelijk niet kunnen beoordelen, maken zij zich er in eerste aanleg met loze reactie van àf en doen er vervolgens het totale zwijgen toe. Onheilspellend zijn daarom resultaten die Van den Brink en Jansen ook weer in hùn bijziendheid rapporteren van inventarisaties van

[w]elke waarden [...] sturend kunnen zijn voor de publieke dienstverlening en het ambtelijk werk[. p. 72]

De vraag naar relevante waarden blijkt gesteld aan ... ambtenaren. Dat slaat natuurlijk nergens op. Zo kunnen ambtenaren zichzelf aanprijzen, terwijl de kwaliteitscriteria voor hun werk daarentegen bepaald moeten zijn door wie a. de opdracht ertoe verleent en, nog belangrijker, b. de gevolgen ervan ondervindt. In beide gevallen gaat het om burgers, al dan niet praktisch door hun vertegenwoordigers. Inderdaad klinken de zgn waarden die Van den Brink en Jansen opsommen stuk voor stuk ... fantastisch [pp. 72-73]. Wat er – dus? – ontbreekt, is deskundigheid. Dan is het verder allemaal maar onzin.

Hoe weten burgers waarop ‘ze’ maar beter kunnen letten? Op lange termijn kan opleiding verbetering brengen. Burgers moeten moraliteit herkennen in verdeling volgens maatschappelijke verhoudingen. Wat heeft – ontwikkeling van – individualiteit met samenleving te maken, en hoe zit dat tegelijk òmgekeerd? Iets als een burgerstatuut dan maar? Opnieuw, nee!

Om alles en iedereen dat/die niet van de staat annex overheid uitgaat tot “tegenmachten” [p. 30] te bestempelen, geeft ook weer blijk van vooringenomenheid. De voorbeelden die Van den Brink en Jansen geven, behoren volgens burgers overigens feitelijk tot één en dezèlfde overheid.

Allemaál zijn ‘we’ èn ‘ze’ echter deelnemer, ook nog eens in wisselende hoedanigheden, aan maatschappelijk verkeer. De voornaamste opgave betreft dus verkeersregeling. Daarvan is geschilbeslechting helaas onvermijdelijk ònderdeel, maar dus niet andersom. Dat verkeersperspectief opperen Van den Brink en Jansen in verband met het bereik van “normatieve consensus”[p. 47 e.v.]. Daaraan ontlene zij de morele noodzaak van

meer aandacht voor normatieve aspecten van politiek-bestuurlijke gezagsdragers.[p. 49]

Prima, maar probeer er juist géén statuut voor op c.q. verplicht te stellen. Het is immers ook niets nieuws, zoals zij met zoveel woorden ook zelf aangeven. Wèl is dus “meer aandacht” nodig. Klopt, wat mij betreft kan daarvoor zelfs nooit genoeg aandacht zijn. Maar ook moraliteit buigen Van de Brink en Jansen vervolgens krom tot “positioneel gezag,” maar heet het

procedurele rechtvaardigheid als bron voor institutionele legitimiteit.[p. 56]

Als iemand, of het nu een ambtenaar betreft of niet, niet slaagt in

een goede en respectvolle bejegening van mensen over wie macht wordt uitgeoefend[, p. 59]

is er om te beginnen iets vreselijk mis gegaan toen hij aangenomen resp. gesteld werd en moet daartegen – eindelijk – duidelijk worden opgetreden. Als dat niet gebeurt? Tja, dan is er om te beginnen kennelijk óók iets vreselijk mis gegaan mbt zijn zgn leidinggevende functionaris, enzovoort. Op een gegeven moment komt voor overheid zo’n het spoor uit bij een politieke bestuurder. Hij is géén ambtenaar, maar geeft er wèl leiding aan ... Wat gebeurt er trouwens met een klacht van een burger? Precies, daarvoor geldt ook weer een procedure ... Maar dan zijn ‘we’ en ‘ze’ toch weer bij regels? Die zijn er dus allang. Dan resulteert met èxtra regels slechts èxtra verwarring. Dat geldt ook voor de aanduiding met waarden. Zodra waarden in een statuut verschijnen, gaat het wederom om regels. Als het idee is dat

[w]aarden en regels [...] elkaar [moeten] versterken[, p. 67]

werkt het prompt averechts door van waarden ... regels te maken (en met een statuut ook nog eens formeel). Wat schiet een burger ermee op, als er al een touw aan zo’n cirkelredenering vast te maken valt, indien

het opvolgen en naleven van regelgeving voor een overheidsfunctionaris een van de belangrijkste publieke waarden is[? p. 67]

Hoező waarde? Waarom houdt die ambtenaar zich niet ‘gewoon’ aan de regels? En aan zgn normen en waarden? Moet die burger toch óók!

Naar verluidt zijn Van den Brink en Jansen allebei bestuurskundige. In elk geval in hun “essay” doen ze helaas vergaand alsof openbaar bestuur zelfstandig bestaat. Wellicht zien bestuurders en ambtenaren dat graag. Dat werkt in/voor maatschappelijk verband natuurlijk misleidend. Over – gebrek aan – erkenning gesproken, nergens verschijnt de burger als actieve verkeersdeelnemer. De auteurs zijn trouw aan vergaand eenzijdig gevestigde gezagsverhoudingen. Macht, dus. Zij (ver)dienen. Verder is het best een aardig boekje. Alleen heb ik er wederom niets aan om met voorstellen voor stelselmatige voorzieningen, infrastructuur dus, voor informatieverkeer wèl serieus te worden genomen.

62.17

Ik heb me nog maar eens vruchteloos kwaad gemaakt. Het schrijven van een zgn aantekening – in dit geval nr 62.16 – heeft dan in zoverre zin, dat ik alsmaar beter meen te begrijpen dat onvermogen systematisch is. Dat leidt bij mij tot het idee dat ik er ter noodzakelijke veranderingen dus veel méér aan moet doen, terwijl mijn besef groeit dat bemoeienis slechts weerstand veroorzaakt. Ofwel, de inzet om iets opbouwend te veranderen draagt eraan bij dat er niets verandert, of bevordert juist verdere afbraak van maatschappelijke verhoudingen. Oeps, dilemma. Het kan

uiteraard ook zijn, dat ik ook weer zo'n boekje helemaal verkeerd begrijp. Kijk jij ajb na, of jou mijn beoordeling al dan niet terecht lijkt?

62.18

Geef een verschijnsel een stem, ja, mooi om Informatie zo verpersoonlijkt te laten optreden als jij doet in [Als Informatie het voor het zeggen had ...](#) Komt Informatie zèlf ook eens met een verzoek tot inschikkelijkheid.

Wat vind je ervan om voor een vervolg ook Techniek uit te nodigen, dus voor een grondig gesprek met Informatie? Want met KnitblTs is aangetoond dat informatieverkeer à la subjectief situationisme prima met Techniek valt te faciliteren, maar ja, dan moet Techniek haar vijandig verbond met Atomisme opzeggen. Gaat Informatie dat proberen? Of zijn daar tòch de vere(nig)ende krachten van Subject en Situatie voor nodig?

62.19

Dènken? Doe dàt nou vooral niet! Na de titel vond ik het al meteen onzin. Vooruit, als ik erover doordenk, kom ik niet(s) verder dan de indruk dat die mensen slechts over zichzelf schrijven. Maar doe ik, daar heb je het weer, dat dan niet nog véél sterker? Volgens mij heb ik, hier, opnieuw, het echter over betrekkingen. Dan klopt het niet wanneer ik mijzelf als deelnemer verborgen probeer te houden. Zonder de één is een ànder onbegrijpelijk, en omgekeerd. Zo lijkt het alsof Van den Brink en Jansen niet over hen zèlf, maar louter over ambtenaren schrijven. Wie weet beseffen zij niet eens – meer – dat ze in het gevele van financiers, opdrachtgevers enz. proberen te blijven (want zonder die positie was hun boekje uiteraard nooit uitgebracht).

62.20

Ik wist niet van je parallelle publicatie op zo'n forum. Omdat je daar al reacties krijgt, zou ik zeggen om in elk geval voorlopig mijn suggesties voor eventueel vervolg maar te laten zitten. (Want) als jij de eenstemmige klacht van Informatie al niet gewaardeerd krijgt ...

62.21

Er is de nieuwtestamentische aansporing of, beter gezegd, waarschuwing "Wie zonder zonde is werpe de eerste steen." In **Vlucht in de medemens** (Boom, 1970, oorspronkelijk engelstalig 1969, vertaling van L. Rijkens) bekritiseert Celia Green "gezondheid van geest en gezond verstand." Volgens mij zijn dat haar ironisch c.q. cynisch bedoelde aanduidingen voor wat ik opvat als bekrompenheid e.d. (Want) als ik haar goed begrijp, manifesteert de ene mens zich zo vluchtig o.a. met het verwijt dat zijn medemens bekrompen zijn, terwijl voor iederéén geldt dat zo'n vlucht toch vooral uit eigen bekrompenheid voortkomt. Green wijst nogal ingehouden op

lichtelijk dreigende geluiden van wederkerigheid[. p. 20]

Terwijl ik Green voordeel van twijfel gun, merk ik graag op hoe zij afwijzing verklaart van wat daarvoor als afwijkende gedragingen worden bestempeld. Zij stelt dat juist

gezondheid van geest [...] een merkwaardig verschijnsel is en nader onderzoek verdient.[p. 9]

Ja, dat ken ik helaas,

[e]en geestelijk gezond, of verstandig iemand gelooft vast en zeker in de nutteloosheid van denken over datgene wat hij niet begrijpt[. p. 9]

Ik moet denken aan Multatuli's figuur Batavus Droogstoppel in **Max Havelaar**. Zulk onbegrip laten die mensen echter liever nooit blijken. Sterker nog, wanneer iemand anders een voorstel doet waarvan ze – nota bene vaak onterecht – de nutteloosheid voor hun eigen maatschappelijke positie vermoeden, doen ze prompt géén moeite voor zelfs maar het allerminste nadere begrip. Als ze al een reactie geven, blijft het doorgaans bij zoiets als een [fopvatting](#). Green bevestigt dat

een van de weinige dingen in de psychologie waar de gezonde geesten kaas van gegeten hebben, is hoe je [...] mensen met aspiraties het gevoel moet geven dat ze zich belachelijk maken.[p. 35]

Of ikzelf nooit andere mensen afpoeier? Dan heb ik het echter zònder geveinsde beleefdheid vooral gemunt op verkopers aan de deur en telefoon.

Wie zich identificeert met zijn maatschappelijke positie,

is pathologisch geïnteresseerd in andere mensen.[p. 9]

Daarbij werkt de zgn gezonde geest als een fuik door aan

alle woorden die wezenlijke begrippen aanduiden, betekenis [...] toe [te] ken[nen] welke het praktisch onmogelijk maken enig ander standpunt dan dat van de geestelijke gezondheid uit te spreken, laat staan te verdedigen.[p. 11]

Opnieuw, ja, dat ken ik helaas,

[d]it is tegenwoordig eigenlijk het voornaamste wapen dat de geestelijke gezondheid hanteert om zich tegen iedere mogelijke aanval te verweren.[p. 11]

Dit neemt niet weg dat ook ik in allerlei opzichten, zeg maar, meedoe met zulke ontkenning. In mijn werkelijkheidsbeeld meen ik dergelijke gedragingen echter wèl te ... erkennen. In het boekje van Afgezien van haar m.i. terechte kritiek op zgn linguïstische filosofie mis ik in Greens boek iets dat lijkt op subjectief situationisme resp. enneadische semiotiek. Probeer ik me er aldus ook te gemakkelijk van af te maken? Green weet

dat je, wanneer je een vraag stelt over de mens en het universum, altijd een antwoord krijgt dat gaat over 'de mens in de samenleving'. [p. 13]

Wat Green bedoelt, is mènselijke samenleving. Wat mij betreft dekt enneadische semiotiek welke – pogingen tot – afstemming van gedragingen dan ook, dus van willekeurige zgn subjecten in/voor wat zij als situaties ervaren. En een situatie geldt dan steeds resp. veranderlijk als, ik noem het maar, ruimte van samenloop van een subject met het, toe maar, universum.

Met bekrompenheid van dien, ja,

je zou gezondheid van geest of gezond verstand kunnen omschrijven als een angstvallige ontkenning van de werkelijkheid. Dat wil zeggen: de feiten van de situatie zijn [...] emotioneel niet van invloed op een gezonde geest.[p. 14]

Ik meen te begrijpen wat Green bedoelt. Volgens de enneade maakt motief onlosmakelijk onderdeel uit van interpretatie annex gedragsbepaling. Om te beginnen bepaalt emotie (lees hier ook: motief) dus wat een subject ervaart als situatie. Naar zijn aard ontgaat ons, zeg maar, besef van motief c.q. emotionele invloed. Daarom kost het een subject zelfs de allerminste moeite om te doen alsof (subjectief-)situationele variëteit niet eens bestaat:

Het ontkennen van de psychologische realiteit is een uiterst gewichtige zaak voor de mensen met gezond verstand.[p. 35] Wanneer 'gezondheid van geest' nu een

methode is om het individu te behoeden voor een confrontatie met de feiten, [...] dan zal [...] iemand met zo'n gezonde geest zich uiteraard gedwongen zien de ware oogmerken van zijn toestand niet te laten blijken.[p. 52 W]il je dat jij en de anderen onrealistisch tegen de dingen aan blijven kijken, dan ben je aangewezen op technieken om bepaalde dingen alvast helemaal niet te zien.[p. 100]

Nogmaals, Green bedoelt m.i. dan weer niet dat situaties wisselen, waaraan een subject zich voortdurend probeert aan te passen en/of die een subject probeert te wijzigen. Volgens mij beschouwt zij situatie enkelvoudig, waarbij zij de menselijke situatie domweg véél te krap genomen acht als werkelijkheid. Mee eens. Het gaat Green om de oogkleppen, ofwel

[i]emand die gezond is van geest gaat er prat op dat hij het vermogen bezit zich van belangrijke feiten niets, en van onbelangrijke feiten veel aan te trekken. Hij noemt dit: de dingen in een juist perspectief zien, gevoel voor 'verhoudingen' hebben.[p. 14] Verstandige mensen interesseren zich niet voor de werkelijkheid.[p. 103]

Daardoor kenmerkt zich de huidige bestuurlijke elite. De leden monopoliseren de bepaling, beoordeling e.d. van wat mag doorgaan voor maatschappelijke verhoudingen (waarbij zij zichzelf, zachtjes uitgedrukt, niet over het hoofd zien). Ook Greens kritiek helpt helaas niet, maar toont dat bekrompenheid gelukkig niet totaal onopgemerkt blijft:

Het 'perspectief' waarin een verstandig iemand leeft, berust op een zorgvuldig vermijden [...] van [d]e dingen in hun ware verhouding zien [...] Het gevolg is dat hij geen emoties m.b.t. het universum heeft, omdat hij namelijk helemaal niet ziet dat het er is.[p. 17 H]ij verstaat de kunst net te doen alsof datgene waarin hij niet gemakkelijk verandering kan brengen, hem helemaal niet interesseert.[p. 20]

Ik vind dat mensen véél te gauw een beroep op dergelijk onvermogen doen, uiteraard ter afleiding onder vertoon van allerlei andere, terzake irrelevante of zelfs averechtse vermogens. Zo spreek ik met het voorstel om Metapatroon voor stelselmatige opgaven als modelleermethode te benutten slechts functionarissen aan die uit hoofde van hun ... functie verantwoordelijkheid zijn voor volbrenging van dergelijke opgaven. Ik krijg echter daar géén gehoor. Volgens Green ligt dat dus aan "gezond verstand." Ik vrees dat zij gelijk heeft:

[H]et verstandige individu [laat] niet [...] sollen met zijn leven en alle simpele genoegens daarvan.[p. 21]

Dat vergt volgens Green onderdrukking

van enig gevoel van doelgerichtheid. [Want z]odra je, bezeten van een bepaald doel, in een situatie staat, kan zo'n situatie [...] specifieke eisen gaan stellen.[p. 21]

Zowel krenkt dat de trots, als maakt dat het leven maar nodeloos ingewikkeld en

daarom [...] heeft het verstandige individu er [...] slag van gekregen om, wanneer hij niet vrijwel zeker weet dat 't hem gaat lukken, zijn streven op te geven en bij wijze van compensatie een ander doel te kiezen.[p. 27 **C**ompensatie [is] een **stabile** positie [...] binnen de gezonde psychologie.[p. 29 Z]odra zich een conflict aandient, wordt dat uit de wereld geholpen door de een of andere compensatorische kunstgreep [...]. En als je dit soort kunstgrepen dan maar herhaalde malen toepast, dan word je op die manier door en door gezond van geest.[p. 30]

Nogmaals,

[e]lke poging iets te dóen, houdt de mogelijkheid in dat het je niet lukt en dat je met je neus op de werkelijkheid wordt gedrukt. Dat is de reden dat de gezonde samenleving

iets heeft tegen doelgericht handelen en de voorkeur geeft aan genotzoekend handelen.[p. 38]

Mag ik nog zeggen dat er in **Vlucht in de medemens** zinnen staan die ik een genot om te lezen vind (en waarmee ik dus tevens de vertaler complimenteer)? Mijn opvatting over taal luidt dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is. Inderdaad, wat Green vlucht in noemt, is aldus altijd tegelijk aanval op de medemens. Wat neutraler uitgedrukt – kan dat trouwens met een teken zoals ik het karakteriseer? – dient tekenverkeer afstemming van gedragingen over en weer. Maar goed, wie terdege beseft dat hij met een teken iemand anders tot bepaald gedrag probeert te bewegen, begrijpt ook hoe moeilijk dat kan zijn. Green heeft ook die ervaring:

Het is overduidelijk dat het **besef dat je een bepaald doel hebt**, de mensen eerder afstoot dan dat ze je komen helpen.[p. 38]

Daarbij maakt het volgens mij niet uit, hoeveel voordeel er voor de ander als het ware geborgd valt te behalen. Ze lijken pas geïnteresseerd te raken zodra de verzoeker geheid nadeel zal ondervinden. Maar ja, zo suf is een verzoeker ook weer niet. Patstelling. Herstel, er zit beweging in, maar in de verkeerde richting:

Om de aandacht van de mensen met succes van de werkelijkheid af te leiden, dient de samenleving hun quasi-doeleinden te verschaffen, die gegarandeerd doelloos zijn. (Of, zo nodig, quasi-frustraties, die gegarandeerd blijvend zijn.) [...] Beide verschaffen je een ijzersterk alibi om niet te hoeven doen wat je met je leven vóór zou kunnen hebben[. p. 42]

Zo ben ik kennelijk toevlucht gaan zoeken in het lezen van een boek als **Vlucht in de medemens**, en schrijf daarover dan zelfs weer een zgn aantekening. Dóe ik op die manier eigenlijk wel iets? Maar juist Green beweert volgens mij dat pogingen tot verandering van verhoudingen op voorhand vruchteloos zijn. Zij meent immers dat

[d]e samenleving [...] er [is] om te voorkomen dat de mensen met hun gedachten bij de werkelijkheid zijn[, want] het [is] een associatie van geestelijk gezonde lieden[. ...] Het is daarom volslagen irrelevant de samenleving te bekritisieren alsof iets heel anders de bedoeling van de samenleving was[. p. 36]

Maar waarom heeft Green háár boek dan geschreven? Ik houd het op háár behoefte om zoiets als een existentialistische getuigenis af te leggen:

Wie je ook bent, je bevindt je in een onbekende situatie die, en dat is haast niet te geloven, bestaat. Je weet niet wat je verleden is geweest (al heb je, zo te zien, een bepaalde hoeveelheid herinneringsbeelden). Je weet niet wat de betekenis is geweest van de dingen die je in het verleden hebt gedaan, en je weet ook niet of je anders had kunnen handelen. Je weet niet hoeveel relevante factoren er misschien wel zijn die je niet geweten hebt en nog steeds niet weet.[p. 74]

En daaraan knoopt Green tòch een – wanhopige? – poging aan vast om

misschien een beeld van de niet (geestelijk) gezonde mens [te] krijgen door de kenmerken van geestelijke gezondheid om te keren.[p. 98]

Zo komt zij tot opsomming van

een paar dingen waar een verstandig iemand héél erg een hekel aan heeft, en dat zijn: gedrevenheid, slechts op één zaak geconcentreerde aandacht, onvoorwaardelijkheid en geestelijke autarkie (de idee dat je op jezelf staat).[p. 101] Iemand die zich **gedreven** voelt, zou [...] het [...] wel eens gewenst kunnen achten zich zonder een ogenblik uitstel te zetten tot datgene wat hij van belang vindt. **Aandacht voor maar één ding** en een instelling van **onvoorwaardelijkheid** zouden wellicht het gevolg zijn. op zichzelf zou iemand komen te staan wanneer hij maar

even nadacht over zijn volledig alleen-zijn tegenover het raadsel van zijn bestaan.[p. 102]

Green benadrukt dat zij er iets anders onder verstaat dan

onafhankelijkheid [die] je het beste [betoont] door je te verzetten tegen degene die een dringend doel voor ogen heeft. Dit is een uiterst nuttige veiligheidsklep in de gezonde samenleving, waarmee je [...] een heel eind opschiet waar het erom gaat de ontplooiing van de leden van de samenleving te verhinderen.[p. 101]

Tot slot van **Vlucht in de medemens** schetst Green met een kort verhaal nog maar eens indringend “waarom de wereld een verstandige wereld zal blijven.” Zo moeilijk is paradigmawissel. Maar wat haar verhaal betreft, dat blijkt een nare droom. Met haar allerlaatste zin doet zij mededeling van haar ontwaken “met een zeker gevoel van opluchting.” Misschien had de vertaler onverstandig moeten zijn en er voor haar/zijn verantwoordelijkheid een zeker gevoel van gedrevenheid van moeten maken.

62.22

Als dit werkt om je op tijd te laten opstaan ... Nee, ik had nog nooit van Celia Green gehoord, laat staan dat ik haar boek(je) al kende. Destijds kwam de zgn anti-psiatrie op, en wat zij schrijft strookt daar m.i. mee. Hoe dan ook ben ik liefhebber van het genre waarvoor mij de aanduiding als tragikomische maatschappijkritiek toepasselijk lijkt. Daarin mis ik dan een opbouwend voorstel, maar wellicht meent zo'n auteur dat het, haha, zie ook wat zijzelf over gezond verstand stelt, verstandiger is om één ding tegelijk te doen. Nou ja, in dit geval staan er ook nog eens een aantal prachtig trefzekere zinnen in, je moet ze maar kunnen schrijven. Oh ja, de kritiek van Green vind ik onverminderd geldig voor het zelfingenomen geschrift van Van den Brink en Jansen.

62.23

Wie zich toenemend zorgen maakt over zgn leiders van zgn nationale staten, ik bedoel, over wat ze eigenmachtig zouden kunnen beslissen en wat daarvan dan de gevolgen zijn, wordt zeker niet geruster van de korte levensbeschrijving **Wilhelm II.** (Beck, 2013) die J.C.G. Röhl opstelde van de laatste Duitse keizer. Althans, zo verging het mij. In dat geval heeft erfopvolging sterk aan het noodlot bijgedragen. Maar zijn we in zgn democratieën inmiddels zoveel beter af? Zeker, we kunnen met verkiezingen onze leiders vervangen. Maar, retorische vraag, waarin blinken mensen uit als ze wat alsmaar méér weg heeft van oppervlakkige populariteitstests moeten winnen?

Aan zo'n wedstrijd hoefde Willem II nog niet zelfs maar deel te nemen. Röhl verduidelijkt dat het in het verenigd Duitsland van rijkskanselier Bismarck ernstig ontbrak aan nodige en voldoende zgn instituties voor machtsbeperking. Zo van, de keizer mocht de leider spelen als marionet van de kanselier. Die opzet valt Willem II (1859-1941) niet te verwijten. Maar toen hij daar keizer werd, nam hij met spelletjes géén genoegen en bestonden er zelfs voor tegenspèl dus geen adequate instituties resp. functionarissen. Bismarck moest onder dwang al spoedig aftreden. Eigen schuld? Met vrij baan voor de nieuwe keizer ging er voor heel veel mensen in Europa en daarbuiten – van – alles mis, uiteraard ook weer noodlottig aangejaagd door vergelijkbare machtsmonopolies in Oostenrijk-Hongarije en Rusland. En na de Eerste kwam er nog de Tweede Wereldoorlog.

In een jaar dat zich achteraf tussen die oorlogen laat plaatsen, 1927, verscheen in

een tweetalige editie **A Project of Perpetual Peace** (Richard Cobden-Sanderson, vertaling door Edith M. Nuttall, oorspronkelijk franstalig 1756) van Jean-Jacques Rousseau. Ik zeg maar meteen dat ik de engelstalige tekst op de oneven-genummerde pagina's heb gelezen, met af en toe een blik op het franstalig origineel op de even-genummerde pagina ernaast (dat mij – toegegeven, pas – dan eveneens volkomen begrijpelijk lijkt). Naar verluidt gaat het met dat opstel om een samenvattende bewerking door Rousseau (1712-1778) van een nogal ontoegankelijk geschreven voorstel van Charles-Irénée Castel (1658-1743), beter bekend als Abbé de Saint-Pierre.

Hoewel ik het dus vooral van vertaling moet hebben, merk ik allereerst op dat ook daarin herkenbaar blijft hoe prachtig Rousseau schrijft. Vervolgens is zijn opstel door het onderwerp van – de inrichting van – een verenigd Europa onverminderd actueel. Ligt het aan mij, dat ik er nog nooit van had gehoord? Dat opstel, bedoel ik. Gelukkig zijn er kringloopwinkels voor toevalstreffers (mits je zulk toeval maar vaak genoeg opzoekt). Het heeft uiteraard geen zin om Rousseau's tekst op de middelbare school tijdens de lessen Franse taal te behandelen. Want voor de allermeeeste leerlingen, als ze al voor het Frans in hun pakket kiezen, schrikt dat eerder af. Of er een Nederlandse vertaling bestaat, heb ik – nog – niet kunnen ontdekken. Die is er in elk geval wèl van wat Erasmus (1469-1536) in 1517 in het Latijn schreef: **De klacht van de Vrede** (Ad. Donker, 1986, vertaling door T. van Leeuwen). Weliswaar laat Rousseau Erasmus onvermeld, maar waarop hij mikt is hetzelfde, te weten

a perpetual and universal Peace between all the peoples[. p. 3]

Daarvoor beperkt Rousseau zich nog tot Europa, met als middel

a confederative form of government, which, uniting nations by bonds similar to those which unite individuals, submits them all equally to the authority of the laws.[p. 7]

Omdat de argumenten die hij oppert, inmiddels evident wereldwijd gelden, laat ik die geografische toespitsing hier achterwege. Als analyse van weerstand tegen allereerst maar eens een verenigd Europa lijkt Rousseau's opstel mij overigens eveneens, en dus helaas, relevant. Hoe dan ook beseft Rousseau terdege dat hij het opneemt tegen

that sour and repellent reason whose indifference to the public good is always the chief obstacle to every endeavour to promote it.[p. 3]

Oh ja, ik houd het hier op engelstalige citaten. Rousseau daagt uit. Bent u er óók zo één, vraagt hij als het ware, behoort ook ù tot de

many readers [who] will forearm themselves with incredulity, in order to resist the pleasure of yielding to conviction[? p. 3]

Tegelijk geeft hij ze een veeg uit de pan:

I pity them for so sadly mistaking obstinacy for wisdom.[p. 3]

Ik voeg er aan toe, dat medelijden méér op zijn plaats is voor de slachtoffers van zulke hardnekkig bijziende mensen. Wat mij betreft volkomen terecht stelt Rousseau:

I have the right to ask the reader [...] to deny nothing he cannot refute; for it is not the logicians I fear so much, as those who, though refusing to accept my proofs, are unwilling to formulate their objections thereto.[p. 5]

Klopt, dergelijke tekstpassages spreken mij extra aan, omdat ik er uitdrukking in herken van mijn eigen frustraties. Op m.i. grondige voorstellen voor veranderingen volgt steevast ontwijkende reactie, als er überhaupt al een reactie volgt van mensen waarop ik toch vooral Rousseau's karakterisering toepasselijk acht van

never abandoning a project which [they are] incapable of executing [p. 115]

en waaraan een alternatief dat wèl werkt dus inderdaad niet besteed is. Voor wat ik voorstel benut ik trouwens niet een noemer zoals duurzame vrede. Maar facilitering van evenwichtige(r) verhoudingen voor en door maatschappelijk verkeer met passende infrastructuur voor informatieverkeer klinkt kennelijk bedreigend, ondermijnend enz. genoeg voor wie zichzelf voorrang geeft, en dat ook vergaand kan nemen. Zoals Rousseau stelt,

[n]o long reflection on the means of perfecting any government is needed to bring into view [that] we are each of us in the civil state with our fellow-citizens, and in the state of nature with the rest of the world[. pp. 5-7]interests intermingle in such a way as makes it necessary for [us] to treat each other with mutual respect.[p. 37]

Ik vind Rousseau's voorstel voor de institutionele inrichting van de vereniging modern klinken. Volgens hem moet vooral principieel gelden, dat zij

should be firm and enduring, so that its members should be prevented from detaching themselves from it at will the moment they think they see their own particular interest running contrary to the general interest. These are the sure signs by which the institution will be recognised as a wise, useful, and permanent one.[p. 43]

Rousseau somt wel op waar heersers van aparte staten aan zullen moeten wennen. Wat zij ervoor moeten opgeven betreft zoal

the precious right of being unjust when they please. You take away from them the power of aggrandising themselves at the expense of their neighbours. You make them renounce antiquated claims which owe their value to their obscurity, because they expand them as their future warrants; this display of power and terror with which they like to frighten the world, and that pride of conquest from which they derive their renown; in a word, you force them to be just and peaceable.[pp. 63-65]

Dat blijkt helaas nog steeds een onoverkomelijke opoffering te vergen. Rousseau benadrukt dat het daarom ook helemaal geen zin heeft om zgn leiders ervan te willen overtuigen, dat

the surest means of distinguishing oneself [...] is to work for the public welfare.[p. 65]

Omdat confederatieve vereniging ook het eigen belang dient van elk van zulke overgeleverde leiders, verdient het voorkeur ze daarmee aan te spreken. Dat probeert Erasmus enkele eeuwen eerder dus ook al ... Rousseau weet óók dat hij niet meer dan zijn best ervoor kan doen:

Certainly it does not follow that the[y] would adopt this project (who can answer for other people's intelligence?) but only that they would adopt it if they consulted their true interests[. T]he reader must observe that we have [...] supposed men to be [...] such as they are, [i.e.,] unjust, greedy, and preferring their own interests to everything else. The only thing we assume on their behalf is enough intelligence to see what is useful to themselves[. ...] If, in spite of all this, this project is not carried into execution, it is not because it is chimerical, it is because men are crazy and because to be sane in the midst of madmen is a sort of folly.[p. 95]

Dit laatste is overigens wat ook Celia Green stelt in een boek(je) dat ik nog maar kort geleden las; zie aantekening 62.21. Rousseau stelt met spijt de diagnose van wat

Green cynisch “gezond verstand” noemt. Hoe bejegenen mensen die ermee zijn uitgerust een wat verderstrekkend voorstel? Tja, zij reageren

[how] they have always done; they will turn it into ridicule .[p. 111]

Actueel is voorts wat Rousseau opmerkt over

the frontier countries [...] be[ing] in a more disadvantageous position[. p. 81]

Op globale schaal zijn er uiteraard géén grensstaten meer, maar voor, zeg maar, statelijke deelverenigingen zoals de huidige Europese Unie zijn overige lidstaten, zo rekent Rousseau als het ware vóór, altijd voordeliger àf door volle ondersteuning te bieden aan grensstaten. Dat laat zich tegenwoordig doortrekken naar staten die – nog – niet lid zijn van de vereniging in kwestie (omdat de daadwerkelijke interdependentie er allang niet minder om is). Zolang we zonder deugdelijke vereniging zitten, blijven we noodlottig ermee kampen, en ga ook hiervoor na hoe tragisch actueel de indrukwekkende lijst van Rousseau is, dat

(1) No rights [are] assured but those of the strongest. (2) Continual and inevitable changes in the relations between the nations, which prevent anyone of them from retaining in its hands the power that it enjoys. (3) No perfect security so long as neighbours are not subdued or annihilated. (4) The general impossibility of reducing them to helplessness, seeing that while one enemy is being subjugated others appear on the scene. (5) Immense precautions and expense in always being in a state of defence. (6) Lack of power of defence [for] minorities and [during] rebellions, for when the state is divided who can support one of the parties against the other? (7) Unreliability of mutual pledges. (8) No hope of justice from others without immense expenses and losses which do not always obtain it, and for which the matter in dispute when gained seldom compensates. (9) The inevitable risking of one's territories and sometimes of one's life in pursuit of one's rights. (10) The necessity in spite of one's self of taking part in the quarrels of one's neighbours and of making war when one least desires it. (11) The interruption of commerce and the public revenues at the moment when they are most needful. (12) The continual danger from a powerful neighbour if one is weak, and from a coalition if one is strong. (13) Finally, the uselessness of wisdom where fortune holds sway[. pp.87-89]

Voor inwoners van een land als Nederland lijkt er weinig aan de hand. Nederland is immers lid van enkele statelijke verenigingen, ligt overal mooi middenin, met opheffing van nadelen c.q. verstreking van voordelen van dien. Dus, wie maakt ons wat? Maar van desbetreffende verenigingen zijn zoveel àndere staten géén lid ... Wat de invoering van zo'n vereniging betreft, toont Rousseau zich een revolutionair. Ik doe daar niet aan mee, maar wijs er wèl op hoe Rousseau ertoe komt. De noodzakelijke verandering, zo veronderstelt hij,

demands a concurrence of wisdom in so many heads and a fortuitous concurrence of so many interests, such as chance can hardly be expected to bring about.[p. 113]

Kom op, zo vervolgt hij,

in default of such an agreement the only thing left is force[. p. 113]

Dat wijs ik àf. Voor afdoende redenen waaróm verandering op die manier nooit met de beoogde duurzaamheid van uitkomst lukt, kan ik zelfs kortweg verwijzen naar de tragische lijst verschijnselen die Rousseau zèlf opstelt (en die ik hierboven heb overgenomen). Maar hoe dan wèl? Met redelijke argumenten blijven proberen, zou ik zeggen. De crux is erkenning ipv ontkenning van variëteit (en daarom heeft vervanging van het ene door een ander absolutisme, zeg ook maar een revolutie, nooit zin). Overigens lijkt ook Rousseau aan het slot van zijn opstel géén

voorstander van geweld om vreedzame vereniging te bereiken, want de z.i. daarvoor benodigde

violent means [...] would have staggered humanity.[p. 129]

Ik kom nog even terug op het jaar van publicatie van de Engelse vertaling. Zoals gezegd, dat is 1927. In zijn inleiding gaat G. Lowes Dickinson (1862-1932) inderdaad verder dan een verenigd Europa. Hij stelt zijn hoop op de toenmalige Volkerenbond, maar beseft terdege, dat

so long as [...] extension of rule abroad [...] holds the first place no League can be anything but a camouflage for national ambitions.[p. xx]

Ook weer volstrekt actueel is de volgens Lowes Dickinson vaak gesuggereerde oplossing: de publieke opinie. Echter, zo merkt hij vervolgens op, een burger is zeker wat zijn mening over internationale verhoudingen betreft,

the creature of the press. But the press is the creature of what it supposes him to want; and it is plainly convinced that what he wants is the crudest patriotic emotions uninformed by knowledge. A public so misinstructed is the predestined victim of every adventurer.[pp. xx-xxi]

Dit geldt tegenwoordig a fortiori door zgn sociale media. Oh ja, hoe lukt vreedzame ontwikkeling eventueel wèl? Ik ben het eens met Lowes Dickinson, en nog algemener dan hij in het kader van zijn inleiding stelt:

The future [...] must thus depend on education; a process very slow, very difficult and continually counteracted by the press.[p. xxi]

Waar wachten we nog op? Ik vrees dat omgekeerd de toekomst van opleiding wordt afgedaan als afhankelijk van nodige en voldoende mate van vereniging. En daarom gebeurt er zònder verderstreckende vereniging dus nog steeds lang niet genoeg.

62.24

Het opstel **A Project of Perpetual Peace** vind ik des te interessanter, zie ook aantekening 62.23, omdat Jean-Jacques Rousseau daarin in één moeite door – en zo moet het dus ook – de onlosmakelijkheid behandelt van een voorstel en de moeite die het kan kosten om iemand ernaar te laten kijken resp. handelen. Klopt, daarom beschouw ik elk teken als een verzoek tot inschikkelijkheid; in die opvatting zit 't allemaal.

Rousseau beseft dat het praktisch onmogelijk is om zijn toch zo redelijke voorstel, nou ja, uitgaande van zoiets als algemeen belang tot en met strikt persoonlijke voordelen, aanvaard enz. te krijgen. En daarom probeert hij van zijn nood van frustratie maar een deugd te maken door een diagnose te stellen van weerstand. Ik weet het, die diagnose is vergeefs. Ook Rousseau weet het allang ... Zeg ook maar dat een verzoek tot inschikkelijkheid niet kansrijker wordt van zoiets als metacommunicatieve toevoegingen, integendeel. De spot werkt nog verder averechts, maar ja, frustratie moet op een of andere manier uitdrukking krijgen. Anders is de lol er helemáál af. Ofwel, ik sympathiseer óók met die explicitering door Rousseau. Want wat al kansloos is, kan onmogelijk nòg kanslozer worden, nietwaar? Dat is dus alvast geen reden om verduidelijking van weerstand enz. te laten. En dankzij zo'n diagnose houden we in elk geval onszèlf nog het minst voor de gek. Of? En wie weet voelt iemand zich er ooit toch door aangesproken, hoewel het inderdaad een tijdje kan duren afgaande op het jaar waarin Erasmus zijn oproep schrijft, Rousseau dat doet, enzovoort.

62.25

In **Philosophie der Dichter** (W. Kohlhammer Verlag, 1966) zijn enkele opstellen van Käte Hamburger (1896-1992) gebundeld, waaronder **Novalis und die Mathematik** (pp. 11-82, oorspronkelijk 1929). Novalis is de schrijversnaam van Georg von Hardenberg (1772-1801). Hamburger wijst op het verband tussen Novalis' zgn vroegromantische literaire werk en filosofische aantekeningen. Dat verklaart zij volgens zijn opvatting over wiskunde. Zoals zij die opvatting weergeeft, vind ik op mijn beurt in allerlei opzichten stroken met wat ik versta onder subjectief situationisme. Wat bij Novalis ontbreekt, dus voorzover ik afga op het verslag door Hamburger, is zowel explicitering als prioriteit van gedragsoriëntatie voor subjecten. Bijgevolg is situatie als differentiërende factor niet aan de orde. Desalniettemin is het wereldbeeld van Novalis m.i. reeds uitgesproken open. Volgens Hamburger

begriff [Novalis] die Logik der Mathematik tatsächlich als eine »Logik des Ursprungs« [... u]nd so erhält die Mathematik, Höhepunkt einer kritisch idealistischen Erkenntnislehre, für den Romantiker, der an die unendliche Schöpferkraft des Geistes in einem fast übertriebenen Maße glaubte, eine spezifisch weltanschauliche, eben eine romantische Bedeutung.[p. 20]

In navolging van C.S. Peirce geef ik voorkeur aan de aanduiding semiosis voor wat Hamburger oppert als

de[n] immer von neuem erzeugende Charakter der Synthesis [...], wo [die Synthesis] es nicht absieht auf die Konstruktion einer unveränderlichen Gestalt, sondern auf die Setzung von Beziehungen[. p. 22 S]o wird es [...] ersichtlich, daß der Mensch ein unendliches Vermögen involviere, weil das Bewußtsein eine infinitesimale Erzeugungseinheit repräsentiert [p. 42 charakterisiert von der] eigentümliche Doppelrichtung des Denkens, des Sonderns und Vereinigens[. p. 49]

De aanduiding met bewustzijn is overigens achterhaald; lees daarvoor kenvermogen oid. Als methode om gedrag consequent volgens betrekkingen uit te drukken (lees ook: modelleren) heb ik [Metapatroon](#) ontworpen. Er volstaat één soort betrekking. Dat is de samenloop van subject met situatie, met situationeel subjectgedrag als resultante. Die resultante kan op zijn beurt dienen als subject resp. situatie voor vèrdere verbijzondering volgens samenloop, enzovoort. Ofwel, het verbijzonderingsbeginsel laat zich recursief benutten. Aan de andere kant wordt de grens van een model met een horizon getrokken.

Waarom beroept Novalis zich op wiskunde? Dat zit 'm in het principiële betrekkingenkarakter. Het gaat daarbij volgens Hamburger om

den funktionalen Charakter der mathematischen Gegenstände. Denn der logische Charakter der Relation ist es, der den mathematischen Begriff der »Funktion« in ihrem eigentlichen Sinne nun konstituiert. Die Funktion bedeutet nichts anderes als die »Gesetzmäßigkeit«, [...] eine Gesetzmäßigkeit, die in nichts anderem als »der Synthesis der Relation« beruht. [...] In dem Begriff der Funktion ist ein dynamisches Moment erhalten. Der Prozeßcharakter der reinen »sukzessiven« Synthesis, des schöpferischen Denkens, ist in den Begriff der Funktion eingegangen[. ...] Der Begriff der Funktion [...] ist [...] als eigentlicher mathematischer Gegenstand in den Mittelpunkt der neuen Mathematik gerückt worden. Durch ihn wurde es möglich, Größen nicht mehr als vereinzelt, diskrete zu betrachten, sondern als kontinuierliche, in ihrer Verknüpfung und Bewegung, nicht mehr als gegebene, aufzulösende, sondern als erzeugte, werdende und sich selbst erzeugende, kurz sie zu betrachten unter dem Gesetz ihrer Entstehung, der erzeugenden Relation.[pp. 22-23]

Ook voor semiosis op z'n enneadisch geldt zo beschouwd – wiskundige – functie inderdaad als exemplarisch. Zgn dia-enneadische dynamiek is er één van doorlopende betrekkingen, dwz

[d]ie erzeugende Relation, gegründet in der Denksetzung, konstituiert [...] die Funktion[. p. 24] Das »Funktionale« [...] gerade ist es, das [...] es in Gegensatz stellt zur Plastik und Geschlossenheit der Klassik und [auf] d[ie] Struktur des modernen Weltbildes [hinausläuft]. Dies dynamisch-funktionale Element der romantischen Weltanschauung tritt besonders deutlich in Erscheinung, wenn wir ihren Mittel- und hauptbegriff betrachten, den Begriff von der progressiven Universalpoesie[. p. 25]

Hamburger haast zich te verklaren, wat romantici destijds tot poëzie telden:

[Es] leuchtet hier eine grundsätzliche Einstellung des Romantikers durch, der die Poesie nicht mehr als besondere Gattung der Kunst, als ein objektives, ästhetisch zu bewertendes Gebilde auffaßt, sondern als eine neue Form der Ordnung und Verknüpfung, der Relation sowohl der einzelnen Wissenschaften als auch aller einzelnen Elemente des Daseins überhaupt, der dem, was er jetzt mit Poesie bezeichnet, in der Tat den Charakter eines funktionalen Zusammenhangs verleiht.[p. 26] Poesie [gilt] als einer Form kontinuierlicher Verknüpfung der differenziertesten Erscheinungen des Universums, durch die diese ihre Bestimmung und ihren Ort in der Totalität eines solchen Universums erst erhalten[. p. 59]

Tja, op die manier behoort ook een conceptueel model à la Metapatroon tot ... poëzie. Hoe dan ook betreft het ordering van verschillende gedragingen van eenzelfde ob- c.q. subject. Methodisch maken verschillende situaties voor een ob-/subject dienovereenkomstige verschillen. Inderdaad, dat komt erop neer dat per ob-/subject zijn gedrag een ... functie van situatie is. Terug naar Novalis, zoals Hamburger stelt:

Den wesentlichen Charakter des Funktionsbegriffs, durch stetigen Übergang begriffsverschiedene Elementen unter einem Begriff zu vereinigen [...] erfüllt für den Romantiker die Poesie.[p. 26]

Ik heb daarvoor dus een modelleermethode nodig, Metapatroon. Novalis beschikt niet over zo'n formele methode, maar toch

spürt [er], daß das eigentliche »Sein« nicht durch den Substanzbegriff einer dogmatischen Ontologie, sondern vielmehr durch den Relationscharakter der Funktion charakterisiert werden muß.[p. 27]

Aan het atomisme dat Novalis m.i. terecht afwijst, gaan echter o.a. tot dusver gangbare methoden voor conceptueel modelleren onverminderd mank. Het zijn au fond natuurlijk de gebruikers ervan die kortzichtig resp. ter bevordering van eigen belang aannemen dat

[e]in System [...] als eine starre, unveränderliche Struktur dogmatisch auftritt, dem sich alle Erscheinungen, zugestutzt, einzuordnen h[ab]en[. p. 63]

Het is, nota bene, principieel onmogelijk om met zulke mensen c.q. methoden voorzieningen voor informatieverkeer te ontwerpen die op reële, dus ook nog eens veranderlijke, betekenisvariëteit bemeten moeten zijn. Dat vergt toch ècht vanaf opdrachtgever via ontwerper tot en met een methode die, zoals met deskundige toepassing van Metapatroon gebeurt, opzettelijk mikken op duiding enz. van de

Realität in ihrer Mannigfaltigkeit, ihren unendlich kleinen Differenzierungen und ihrer unendlich großen Expansion[. p. 40 D]as Wesen des mathematischen Unendlichkeitsbegriff besteht nicht in dem Begriff eines quantitativ existierenden

Unendlichen, das dem menschlichen Geist nur nicht erreichbar wäre, sondern in der unendlichen Anwendbarkeit der Methode[. p. 41]

Mijn kunstgreep van – veronderstelling van – nul-identiteit lijkt mij te stroken met Hamburgers bewering dat

Novalis [...] den Menschen mit dem Punkt vergleicht [und] die infinitesimale Erzeugungseinheit irgendwie im Menschen begründet sieht[. p. 42] Das Differential, die infinitesimale Größe tritt also auch vom Problem des Besonderen aus als Apriorisierung und Objektivierung der Empfindung auf, weil in seinem Wesen als Erzeugungsprinzip schon die Begründung des Besonderen eingeschlossen ist.[p. 44]

In de semiotische enneade als metamodel komt dat formeel tot uitdrukking (en geldt voor elk subject, dus niet alleen voor een mens). En Metapatroon?

[D]as Prinzip [...] beruht auf [...] stetigen Verknüpfung ihrer Glieder, die darum eine stetige Verknüpfung ist, weil sie nicht durch willkürliches Zusammenfügen immer neue Elemente zustande kommt, sondern durch die lückenlose Erzeugung dieser Glieder selbst auseinander mittels der einmaligen Setzung einer Relation. Diese Relation, die auch als Konstruktionsgesetz gelten kann, ist das erzeugende Prinzip und das gemeinsame Merkmal[. ...] Die Glieder selbst erhalten ihre Bestimmtheit nur durch den Ort, an dem sie innerhalb der [Sammlung] stehen.[p. 51]

Als dat wiskundig resp. logisch is, dan is ook Metapatroon dus door-en-door wiskundig èn logisch, zij het dat de passende logica anders is, te weten interdependent (lees ook: stelselmatig) ipv atomistisch.

62.26

Waarom werken digitale voorzieningen voor informatieverkeer vaak niet naar behoren? Dan is volgens mij met het ontwerp een onherstelbare fout gemaakt. Dat begint er al mee om voor ontwerp géén voorrang te geven aan zgn conceptuele modellering. En als zulke modellering al expliciet gebeurt, zijn wat telt als constituerende begrippen doorgaans te star, want atomistisch, gedimensioneerd. Daarvan geven aanduidingen van tot dusver gangbare modelleermethoden reeds blijkt, zoals objectgerichtheid en entiteit-relatiemodellering. Daarentegen moet de aandacht voor een begripsmatig model uitgaan naar gedrag (lees ook: verschijnsel). De insteek volgens gedrag leidt steeds tot de vragen naar 1. om precies wèlk gedrag het gaat, 2. aan precies wat (object) resp. wie (subject) dat gedrag valt toe te schrijven en 3. wanneer en onder welke omstandigheden (situatie) het ob-/subject in kwestie het desbetreffende gedrag vertoont. Aldus staat gedraggerichtheid toe om voor elk ob-/subject verschillende gedragingen eenduidig te ordenen, te weten situationeel (en volgens tijd).

Er bestaat een methode voor gedraggerichte begrippenmodellering. Dat is [Metapatroon](#) (Engels: Metapattern). Met Metapatroon kan in elk geval de principiële ontwerpfout worden vermeden. Het blijkt echter moeilijk om atomistische modelleermethoden door Metapatroon vervangen te krijgen. De voornaamste belemmering lijkt vooralsnog dat opdrachtgevers het belang van ontwerp, laat staan van de prioriteit die begripsmatig modelleren verdient, überhaupt niet beseffen. En zònder (markt)vraag zien opdrachtnemers dat belang evenmin is. Dat is inderdaad opvallend in het licht van falende resultaten van zgn digitalisering. Maar wie niet eens weet waar z/hij moet gaan zoeken, vindt natuurlijk nooit wat wèl zou kunnen helpen.

Die hardnekkige kortzichtigheid lijkt inmiddels echter typisch voor informatiekunde (die daarom eigenlijk nog niet voor kunde kan doorgaan). In andere (vak)disciplines

is allang het inzicht van variabel gedrag doorgedrongen. Dat is ook de reden, waarom ik er in allerlei opstellen en – steeds meer – aantekeningen naar verwijs, van evolutionaire psychologie tot en met het complementariteitsbeginsel van Niels Bohr voor fysica. Maar ook dat maakt voor serieuze informatiekunde helaas nog geen verschil. Desondanks zoek ik stug naar nog meer ‘bewijs’ van erkenning van gedraggerichtheid. Toen ik het onlangs ergens tussen zag staan, viel mij daarom uiteraard **Handbook of ethological methods** (Cambridge University Press, tweede editie, 1998) van Philip N. Lehner op. Metapatroon is immers bij uitstek een ethologische methode, want ethologie is ... gedragsleer. Het handboek dat Lehner opstelde, behandelt diergedrag. Wat methodische beginselen betreft, maakt die toespitsing m.i. niets uit. Klopt,

[e]thology is a nearly limitless discipline[. p. 2]

Lehner stelt vervolgens dat

determining exactly what it is you want to study can sometimes be tedious, but this initial step is exceedingly important in the overall process.[p. 4]

Daar voeg ik aan toe, dat zo'n keuze niet aan modellering vooraf gaat, maar dat modellering onderdeel van zo'n keuzeprocess uitmaakt. Dat is overigens ook de reden waarom gangbare aanbestedingsprocedures niet kloppen als het een nieuwe opgave betreft. Het is immers onmogelijk om voor tijdbesteding en kosten in één klap een nauwkeurige slag te slaan:

When we first begin observing [...], the fact that we are surprised by [...] unexpected behavior reveals that we had an ill-defined hypothesis about the [...] behavioral repertoire[.pp. 12-13]

Zo'n opgave moet stapsgewijs aangepakt worden. Wat een volgende stap in tijd en geld zal kosten, valt pas dankzij – uitkomst van – voorafgaande stappen redelijk te bepalen, enzovoort. Zeker aanvankelijk moet de nadruk op leren liggen, op probeersels volgens ontwerp:

Description and experimentation become connected out of curiosity and necessity.[p. 13] The astute researcher oscillates between refined descriptive research and experimentation, using skilled observation in both, better to define and test his hypotheses.[p. 15]

Waar Lehner “animal” schrijft, maak ik er ter veralgemenisering van: ob-/subject. En “ethologist” wordt: modeler. Dus,

[b]ehavior is **what** an [ob-/subject] does. However, [modeler]s do not restrict themselves to examining only what an [ob-/subject] does. [They] also include [...] the study of **when**, **how** and **why**, and [...] of **where** and **who**.[p. 8]

Lehner verklaart nader:

The **what** question is the starting point for all research; that is, we must determine what the [ob-/subject] does before we can address any of the other questions.[p. 9]

Dat klinkt alsof Lehner toch voorafgaand al een [ob-/subject] kiest. Hoe hij zijn uitleg vervolgt, past m.i. echter wèl:

The **who** question is often addressed next [...]. The spatial and temporal aspects (**where** and **when** questions) are usually easy to measure and are [subsequently] addressed [...]. The **how** is more difficult to answer, and **why** questions are the most difficult.[p. 9]

Wie deskundig met Metapatroon werkt, kiest inderdaad deze volgorde. Wie daarentegen nog klakkeloos een atomistische modelleermethode gebruikt, slaat feitelijk de eerste vraag over (of draait ten onrechte de volgorde om). Dat dwingt de modelleur echter tot absoluut geldige antwoorden op de vragen die dan allemáál volgen op de wie-vraag. Maar gedrag geldt juist niet absoluut, al helemaal niet voor subjecten die immers evolutionair uitgerust zijn met aanpassingsvermogen; zij kunnen zich vergaand al naar gelang een situatie gedragen resp. situaties wijzigen ten gunste van hun verdere gedragingen. Maar wat voor aanpassing is het dan van mensen om zich in hoedanigheden van opdrachtgevers en –nemers voor digitalisering daarvoor vooralsnog totaal doof te houden?

Waarom gedraggerichtheid alleszins redelijk is, herstel, voor ordening van reële betekenisvariëteit noodzakelijk is, laat zich verder aantonen met

a conceptual model of [ob-/subject] behavior [p. 19 e.v.]

dat Lehner voorstelt:

[B]ehavior that is initially programmed in the genome can be developed and expressed only in the proper environment and can be modified by experience (learning) only within constraints provided by the genotype, environment, anatomy and physiology.[p. 23]

Mijn samenvatting resp. verbijzonderingsbeginsel luidt, dat specifiek gedrag afhangt van, in mijn termen, **zowel** ob-/subject **als** situatie (op een bepaald tijdstip). Wat Lehner aangeeft als stimulus, beschouw ik óók als een teken en voor/door een subject dus werkzaam volgens enneadische dynamiek van semiosis. Overigens lijkt Lehner onder stimulus nog slechts te laten gelden wat op z'n enneadisch slechts de signatuur is als samenstellend deel van een compleet teken (dat voorts con- en intext omvat). Daarop ga ik hier echter niet in. Het punt van erkenning van gedraggerichtheid heb ik allang nog maar eens benadrukt met verwijzing naar wat nota bene traditioneel inzicht is in/voor de zoveelste andere discipline. Lehner drukt zich bemoedigend uit:

As you first observe the behavior of an [ob-/subject] you will likely be confused by the complexity of what the [ob-/subject] does; but in time some order will appear in the types of behavior engaged in, the contexts in which they appear [...] Familiarity with an [ob-/subject]'s behavior and insight into its function are continuing processes that generally lead to revision of both hypotheses and terminology.[p. 81]

Volgens de enneade is situatie wat Lehner "context" noemt, en betreft context zoiets als het tekenequivalent van enerzijds situatie, anderzijds motief. De enneadische precisering faciliteert samenhangende modellering van verschillende gedragingen in één en hetzelfde conceptuele model. Een methode daarvoor is onmisbaar voor – ontwerp van – infrastructurele voorzieningen voor informatieverkeer. Die opgave is Lehner vreemd. In elk geval kan ik in zijn handboek niets ontdekken dat zelfs maar lijkt om een methode voor zulke stelselmatige modellering. Hij kiest voor afzonderlijke gedragsbeschrijvingen en statische verwerking van verzamelde beschrijvingen. Die manier is uiteraard ongeschikt, werkt zelfs averechts, wanneer specifieke verschillen moeten – blijven – tellen. Dát lukt met Metapatroon.

62.27

We weten dus hoe het moet ... Maar hoe stel je dat voor aan mensen die geen benul van enig paradigma hebben, laat staan van noodzaak om van paradigma te wisselen? Ik heb nogmaals een poging gewaagd, ditmaal langs de lijn van twee-

vliegen-in-één-klap. Zo van, je moet hoe dan ook iets stelselmatig voor autorisatie opzetten. Kijk eens aan! Dan ben je structureel ook meteen klaar voor – facilitering van – rechtspraak (en kan je je verder beperken tot eventueel, zeg maar, oppoetsen).

Stelselmatig geslaagde voorzieningen voor informatieverkeer vergen een karakteristieke insteek. Met een Latijnse uitdrukking heet dat *sui generis*. Wat geheid mislukt, is opzet volgens een andere discipline, bijvoorbeeld organisatorisch. Die past domweg niet, punt. Wat hier volgt, is een schets van levensvatbare opzet voor rechtspraak (en zo door naar allerlei manieren van geschiloplossing). Het is de crux om de kritieke structuuropgave van/voor rechtspraak te herkennen. Die opgave stelt de rechtspraak – dus – niet zèlf, maar is ruimer, want maatschappelijk.

Mensen leven samen. Zij, herstel, wij voorzien onze samenleving van ... samenhang, ofwel als cultuurmensen organiseren wij structuur met onderhoud van dien. Dat doen wij informeel met normen en waarden tot en met formeel met wetten en regels. Wij passen daarvoor als het ware een dubbelslag toe. Er geldt 1. een stelsel van nadere samenlevingsvormen met per samenlevingsvorm 2. hoedanigheden voor nadere onderlinge betrekkingen met bijbehorende gedragingen door aldus betrokken individuen.

Voor het middel van wetten en regels hebben wij een rechtsstaat als samenlevingsvorm. Nota bene, de wet die de rechtsstaat ... regelt, heeft iets bijzonders: grondwet.

Exemplarisch voor een rechtsstaat is een zgn onafhankelijke rechterlijke macht. Wat simplistisch uitgedrukt doet een rechter onpartijdig uitspraak. Echter, wat betreft wetten en regels – en eventueel, maar doorgaans in mindere mate, met normen en waarden – is een rechter juist niet onafhankelijk. Er is door-en-door structureel aan rechtspraak dat een rechter gedragingen door individuen toetst aan overeengekomen samenlevingsstructuur (en soms – ook – omgekeerd).

Tot een rechterlijke uitspraak behoort motivering. Ter verduidelijking kan een rechter vooral aangeven welke samenlevingsvorm(en) met welke hoedanigheden (in)formeel toepasselijk zijn voor het geschil tussen partijen, om vervolgens te duiden in hoeverre de ene en/of de andere partij met feitelijke gedragingen is tekortgeschoten tov wat van iemand in die hoedanigheid daadwerkelijk wordt verwacht c.q. geëist.

Op haar beurt is rechtspraak uiteraard óók een samenlevingsvorm, dus met bepalingen van hoedanigheden en bijbehorende gedragsregels. Van zowel eiser als verweerder mag in die respectievelijke hoedanigheden worden ... verwacht, dat zij aangeven welke samenlevingsvorm(en) volgen hùn op beslechting van het geschil in kwestie van toepassing zijn, en welke hoedanigheden daarvoor gelden voor wie vanwege welke afwijkende gedragingen thans eiser en verweerder zijn.

Ander onderwerp? Hoe wij in het algemeen met elkaar omgaan heet ook wel maatschappelijk verkeer. Vanaf het midden van de negentiger jaren van de vorige eeuw gebruiken wij zgn digitale technologieën voor alsmáar méér van dat verkeer. Zeg ook maar weer nogal simplistisch dat wij voordien maatschappelijk verkeer slechts door persoonlijk contact onderhielden. Daardoor waren aanwijzingen voor samenlevingsvorm plus relevante hoedanigheden als het ware vanzelfsprekend (mits we ze eerder hadden geleerd).

Vergeleken met onmiddellijke aanwezigheid van betrokken individuen vernauwt digitalisering het verkeerskanaal zéér sterk. Wederzijdse gedragsafstemming van

verkeersdeelnemers vergt in veel gevallen daarom explicitering van relevante samenlevingsvorm plus hoedanigheden over en weer. Op die manier autoriseren individuen elkaar om via een medium ook verder – gericht – gedrag te ontplooiën. **De structuuropgave voor noodzakelijke autorisatie als gevolg van – gebruik van – digitale infrastructuur voor maatschappelijk informatieverkeer blijkt structureel gelijk aan waarover een rechter oordeelt resp. wat z/hij aan partijen moet uitleggen.** Voor een ontwerpmodel, zie [Informatieverkeer op stelselschaal](#); een korte toelichting staat in [Reële variëteit van deelnemers volgens hoedanigheden in informatieverkeer](#); zie ook [Verkeerssysteem is anders, ontwerpen dus! rechtspraak als geval](#).

62.28

Maar heb jij ook de column **Afgunst op fysica is zó vorige eeuw** (in: **NRC Handelsblad**, 24 februari 2018, katern **Wetenschap**, p. 2) van Robbert Dijkgraaf gelezen? Wie ervan uitgaat, dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is, moet zich ditmaal dus afvragen wat Dijkgraaf met die column probeert te bereiken. Volgens mij wijst hij erop, en wil hij aldus de lezers ervan overtuigen, dat zgn paradigma's in elkaar schuiven. Hoe dat zit, verklaart hij daar echter nauwelijks nader. Dat kan uiteraard niet in dat korte bestek. Maar ik krijg ook niet de indruk dat hij wel degelijk beschikt over zo'n synthetisch referentiekader als de semiotische enneade. Hij houdt het er nog op, dat

[d]e geesteswetenschappen [...] een onontwarbare knoop [zijn] van objecten en contexten.

Dankzij de enneade valt daarentegen wel degelijk eenduidige orde te duiden. In wat hij vervolgens schrijft, hinkt hij daarom ook nog op m.i. tegenstrijdige gedachten. Zij bewering luidt, dat

[i]edereen en alles [...] uniek [is], dubbelzinnig en niet-reproduceerbaar.

Hij vindt het allemaal “dubbelzinnig,” omdat hij “een onontwarbare knoop” veronderstelt. Maar wat hij beschouwt als verknoping van “objecten en contexten” laat zich met voorrang voor gedrag ipv object stelselmatig ontrafelen. Dan moet je “context” vervangen door situatie. En met situatie bedoel ik dan hetzelfde als wat Dijkgraaf in genoemde column met “omgeving” aanduidt. Wat dan geldt als “uniek” gedrag van een object, resulteert uit samenloop met een situatie. Zo kan één en hetzelfde object talloze unieke gedragingen vertonen, steeds in een andere situatie. Daar is niets dubbelzinnigs meer aan. Overigens kent ook deze aantekening een kort bestek; daarom ga ik hier niet in op zgn recursiviteit van situationele verbijzondering van objectgedrag (waardoor stelselmatige modellering pas goed mogelijk is) en evenmin wijd ik uit over de kunstgreep van nul-identiteit. Als hoofdlijn wijs ik verder op synthese van axioma's. De enneade telt drie dimensies; voor een afbeelding van de enneade, zie [Enneadic Semiotics, axiomatic models](#). Hierboven heb ik wat geschreven over de objectdimensie. In navolging van C.S. Peirce veronderstel ik voorts een teken- en een interpretantdimensie, zij het dat het totale metamodel geen drie-plus-één (Peirce), maar negen elementen omvat. Dan blijkt zoiets als een enkel woord langs de tekendimensie vaak slechts een zgn signatuur. Voor eenduidigheid moet er altijd (!) context bij. Het klopt ruwweg wat Dijkgraaf stelt:

Niet alleen wordt de betekenis van een woord bepaald door de plaats in de zin, de tekst zélf kan pas echt begrepen worden als we de tijd en omgeving van schrijver en lezer kennen.

Voor dergelijk begrip 'staat' dan de interpretatiedimensie; een focus maakt elk begrip gemotiveerd, over "emoties en tekortkomingen" gesproken. Ook daarin heeft Dijkgraaf gelijk,

[v]oor reductionisme is weinig plaats.

Dat is trouwens zachtjes uitgedrukt. Vanwege uniciteit gaat er met elke poging tot reductie wat van detaillering van situationele objectverbijzondering verloren. Dijkgraaf noemt Niels Bohr niet, maar ik neem aan dat hij voor zijn column dacht aan diens zgn complementariteitsbeginsel. (Want) Dijkgraaf schrijft o.a. dat

[h]et onmogelijk [blijkt] om objecten apart te beschouwen.

Bohrs idee van complementariteit betreft – een natuurkundig geval van – situationele verbijzondering. Je zou de enneade dus ook kunnen opvatten als voortzetting volgens een idee van Bohr (ipv Peirce); zie daarvoor mijn opstel [Metapattern for complementarity modeling](#). Dijkgraaf herkent de richting die feitelijk met de enneade al een uitkomst heeft:

Ook bij de sociale wetenschappen overstemt de omgeving ieder mogelijk universeel menselijk gedrag. [...] Ook in de biologie is de omgeving weer helemaal terug.

Daarom waarschuwt hij sociale wetenschappers enzovoort om een natuurkundig wetenschapsopvatting na te willen volgen. Terecht. Ook dáár is die immers verlopen, want

[o]ok in de exacte wetenschappen is de context weer helemaal terug.

Ofwel, alom moeten we af van

het onmogelijke verlangen alles op grond van elementaire bouwstenen te willen verklaren.

Wat mij betreft komen we daarvoor niet om de tekendimensie heen. Volgens mijn opvatting van semiotiek is informatie hetzelfde als – een – teken. Afgaande op Dijkgraafs column heeft informatie volgens hem toch vooral objectkarakter. Als dat zo is, staat hij inderdaad nog vergaand perplex voor "een onontwarbare knoop." Met de enneade zijn semiotiek, kennisleer en ontologie onlosmakelijk in elkaar geschoven. Daarvoor zou iemand als Dijkgraaf toch belangstelling moeten hebben

...

62.29

onderwerp: van afgunst (uw column dd. 24 februari 2018) naar semiotische enneade

Nav uw column in **NRC Handelsblad** van 24 februari 2018 stuurde ik een aantekening aan een goede vriend van mij. Vervolgens bedacht ik dat juist ù dat tekstje zou moeten lezen. Daarom, zie onderstaand voor afschrift. Ik besef dat ik u ermee overval. Ja, ik stel een omvattender paradigma voor. Nee, het lukt maar niet om er verder mee te komen. Uw insteek lijkt mij echter interdisciplinair genoeg om deze axiomatische synthese op nota bene praktische waarde te schatten. Zo moeilijk is het ook weer niet, maar kennelijk heerst vrijwel alom angst om verbetering met voorrang in veronderstellingen te zoeken.

Uw reactie stel ik zeer op prijs, met vriendelijke groet.

[Emailbericht dd. 25 februari 2018 aan R.H. Dijkgraaf, directeur Institute for Advanced Study.]

62.30

Wederom een poging in de categorie ‘Krijg ik überhaupt antwoord?’

62.31

Nee, van resp. over DSO heb ik verder niets vernomen. Eerder trouwens evenmin, want ik ben het steeds geweest die, zeg maar, inhoudelijke boodschappen opbracht. Op 5 februari – van dit jaar, dat nog wel – schreef hoofd BFS mij: “Ben nog niet toegekomen aan je mail/mailwisseling. [...] Ik kom erop terug.” Zou het?

62.32

Op mijn beurt ben ik jou dank verschuldigd. Vernieuwing is ‘kennelijk’ nogal eenzaam, en zo houden we tenminste elkaar redelijk gezelschap. Je kunt de moeite met het paradigma trouwens aan de vorm waarin ik de enneade ... teken al zowat halverwege afzien. De tekendimensie kan je opvatten als de kam van een ijsberg, waarvan je ook nog eens slechts een signatuur als enige top meent te herkennen; de beide overige enneadische dimensies verkeren onder water, terwijl tevens de context in kwestie doorgaans niet tot zoiets als het teken zelf gerekend is (maar er dus doorslaggevend aandeel van uitmaakt). En elke keer als je een duik wil nemen om het gedeelte van de ijsberg onder water te bekijken, neemt ‘ie prompt een draai en kijk je aan tegen wat dan als het topje verschijnt, enzovoort. Uit een column van Robbert Dijkgraaf, thans stellig de meest gevierde wetenschapper met de Nederlandse nationaliteit, valt op te maken hoe moeilijk zo’n enneadisch paradigma is. Volgens mij verwacht hij begrippen volgens enneadische dimensies. Om te beginnen onderscheidt hij onvoldoende zgn metabegrippen, laat staan dat hij ze tot axiomatisch stelsel geordend weet. Het zou, zachtjes uitgedrukt, nogal helpen indien iemand met zijn reputatie de enneade propageert. Ook weer in een dubbelslag heb ik er daarom een emailbericht aan zijn adres aan gewaagd; zie aantekeningen 62.29 en 62.28 voor afschrift.

62.33

Ook interessant vind ik dat Dijkgraaf in zijn column als “[e]en van de belangrijkste lessen van de afgelopen jaren” vermeldt

dat de informatica niet over computers gaat, maar over het internet en andere digitale netwerken.

Dat lijkt immers al wat op een maatschappelijk-verkeersbegrip. Maar onder de noemer van informatica blijft het perspectief overheersend technologisch resp. – cratisch. Ik vermoed dat Dijkgraaf het onderscheid tussen informatica en informatiekunde niet kent, en dus ook nog niet kan maken. Informatiekunde vind ik dan weer hetzelfde als semiotiek, vooruit, praktisch gericht op facilitering van communicatie met digitale technologieën, informatica, dus. Maar vooralsnog algemener onder de noemer van semiotiek zou – erkenning van – de omgevingsfactor voor Dijkgraaf logisch moeten zijn. Sterker nog, ik wijs hem op een andere logica voor het vestigen van een véél ruimer bereik voor samenhang. Hij lijkt mij méér dan genoeg tevens wetenschapsfilosoof om dergelijke verruiming toe te juichen. De kans is overigens helaas klein dat hij er zelfs maar aandacht aan schenkt, tja, druk, maar ik zou het nalatig van mij vinden er geen poging aan te wagen. (Want) zodra iemand zoals hij verkondigt dat óók informatiekunde, en zo door naar informatica, pas volgens situationele verbijzondering deugdelijke bijdragen kan leveren, zijn andere mensen prompt overtuigd. Voor vernieuwing is een uitvinder

weliswaar onmisbaar, maar niemand komt vervolgens een steek verder zonder een zgn kampioen (zoals E.M. Rogers aangeeft in **Diffusion of Innovations**). Klopt, gisteren hebben wij geprobeerd om een lid van de Auditcommissie Rechtspraak voor die ... hoedanigheid van kampioen geïnteresseerd te krijgen.

62.34

Ik kreeg zojuist vertrouwelijk een publicatie gestuurd die daar gisteren kort na onze lunch – kan geen toeval zijn :-) – verscheen op het Intranet. In een soort vraaggesprek gaan het verantwoordelijke raadslid Sterk en de projectleider (die ik allebei niet ken) in op KEI. In de wat latere versie die ik ter inzage ontving hebben tevens enkele medewerkers van de Rechtspraak hun resp. reacties geplaatst.

Het lijkt mij geen breuk van vertrouwen, althans niet ernstig, :-) dat ik jou die tekst(en) doorstuur. En tot verontschuldiging ben ik graag bereid.

Ik voeg van vèr buitenaf nog enkele opmerkingen toe. Zowel het raadslid als de projectleider lijkt geen structurele notie van de opgave te hebben. Zo vind ik de “ambitie” helemaal niet “hoog.” Die is daarentegen tot dusver juist verlamvend laag. De retoriek over “de hele juridische sector” is feitelijk vals. Was het maar zo! Het betreft echter praktisch beperkt een project van en voor de ‘eigen’ Rechtspraak-organisatie (en dan nog eens met nadruk op waarin haar interne processen zowel onderling als van-wat-er-in-de-rest-van-de-wereld-gebeurt afwijken). En het is natuurlijk ook geen kwestie van “technische keuzes,” in elk geval niet strategisch. Je kunt gerust zeggen dat een verkeersdeelnemer minder “technische keuzes” kàn maken, naarmate z/hij méér gebruik maakt van zgn infrastructurele voorzieningen. Maak jij je op de fiets soms druk over de straatstenen, het asfalt, enzovoort?

Als ik vervolgens de bijdragen van enkele medewerkers lees, wil ik best aannemen dat zij hun kritiek overdrijven. Maar zelfs als er maar een klein gedeelte van klopt, gaapt er een kloof tussen hun opvattingen en die van de organisatie- annex projectleiders. Voor overbrugging is vertrouwen nodig van wie thans blijkbaar vooral tegenover elkaar staan. Dat lukt nooit met verdere retoriek van bovenàf. Rara, wie gaat er eindelijk eens deskundig om met reële (informatie)behoefte resp. kansen met stelselmatig gerichte voorzieningen voor informatieverkeer?

62.35

Ik heb het je maar niet gevraagd; zo kan je naar waarheid zeggen dat je er niet van wist.

62.36

Dàt vind ik een mooie titel, **De kern van het verschil**. Ik ben zo’n kern praktisch juist als grens gaan beschouwen. En daarvoor veronderstel ik – het begrip – nul-identiteit. Met genoemde titel gaat het om een bundel uit 1993 (Amsterdam University Press). Ondertitel: **Culturen en identiteiten**. De samenstellers zijn Carolien Bouw en Bernard Kruithof. Ik ben benieuwd hoe zij de verhouding(en) tussen kern en verschil opvatten. Zo stellen zij in hun inleidende tekst:

‘Identiteit’ wordt vaak gebruikt als een voor zichzelf sprekend begrip als het gaat om in werkelijkheid moeilijk naar aard en samenhang te definiëren factoren.[p. 10]

Ik heb dus de conclusie getrokken dat er überhaupt géén, zeg ook maar weer, factor is waarmee enz. bestaat samenhang bestaat. Zoiets als het scharnier (lees dus ook: spil, kern e.d.) tussen allerlei “factoren” is afactoreel, kortom léég. Voilà, nul-identiteit. Wat doorgaans identiteit heet, is dan een typische verzameling van

typische gedragspatronen van een typische verzameling mensen. Ofwel, het is steeds

de vraag welk sociaal onderscheid in een bepaalde context identiteitsvormend is[, p. 12 waarbij] verschillende motieven verwijzen naar subculturele verschillen.[p. 13]

Aldus moet

[o]nderzoek naar identiteiten [...] tevens een analyse van culturele voorwaarden bevatten en die, op hun beurt, kunnen alleen ten volle worden begrepen wanneer ze in de tijd worden onderzocht.[p. 11]

Terecht luidt de waarschuwing,

[e]en cirkelredenering ontstaat al snel[. p. 10]

Wat mij betreft is zulk doldraaien m.i. zelfs onvermijdelijk zonder de kunstgreep annex rem van nul-identiteit. Daarmee kunnen verschillen pas eenduidig worden geordend. Anders

neemt de ambivalentie toe.[p. 12]

Bijgevolg

neemt de behoefte aan voorspelbaarheid van het gedrag toe[, p. 12]

maar zonder deugdelijk ordeningsbeginsel pakken maatregelen stellig averechts uit. Dat komt door de valse diagnose van onbeheersbare complexiteit. Onder de noemer van complexiteitsreductie oid krijgen maatregelen ze steevast het karakter van

een fundamentalistische reactie[, p. 12]

terwijl met voorrang reële variëteit erkenning, bevordering enz. verdient.

Van de bijdragen aan genoemde bundel vind ik **Achter de feiten** (pp. 41-58) belangwekkend voor informatiekunde. Daarin blikt de antropoloog Clifford Geertz (1926-2006; zijn bijdrage levert hij in 1992) terug. Hij schetst hoe volgens hem zowel de antropologie als hijzelf als antropoloog veranderde. Die ontwikkeling loopt, in mijn termen, van objectivisme tot subjectief situationisme. Maar een formalisme zoals [Metapatroon](#) biedt voor modellering van samenhang tussen verschillen, herken ik ook bij Geertz niet. Hij wijst daarentegen nogal onsamenhangend op

een reeks pogingen de zaak vanuit verschillende gezichtspunten te bekijken[. p. 41]

Wat mij betreft heeft Geertz wèl het optimale spoor gekozen met

een hermeneutisch-semiotische analyse[. p. 42]

Maar hij probeert volgens mij subjectivisme te ontwijken, wil er nog steeds een objectivistische draai aan geven:

Het probleem is [...] dat de veranderingen talrijker en onsamenhangender zijn dat je op het eerste gezicht zou zeggen. [...] O]ok de antropoloog heeft een soortgelijke verandering doorgemaakt. Zo ook de discipline waarbinnen de antropoloog werkt, het intellectuele kader waarbinnen deze discipline bestaat en de morele basis waarop ze berust. [...] Zo ook de opvattingen van zo ongeveer iedereen over wat het leven te bieden heeft. Het is Herakleitos in het kwadraat en erger. Wanneer alles verandert – van het kleine en tastbare tot het grote en abstracte – dan lijkt het of je nergens meer een rustig punt kunt vinden om te bekijken wat er precies in veranderd en hoe.[p. 43]

Het punt dat m.i. overblijft, is nul-identiteit. En dat is – dus – leeg. Geertz verzucht:

Als er al enige orde in valt te ontdekken, dan is het [...] chaotische orde.[p. 44]

Dat is inderdaad geen oplossing, te weten om tegenstrijdige begrippen als chaos en orde in één adem te noemen. Geertz neemt zijn toevlucht tot toeval om vervolgens m.i. terecht te stellen dat

het [er]om gaat [...] hoe specifieke gebeurtenissen [...] in verband kunnen worden gebracht met een verscheidenheid[. p. 45]

Mijn methodische synthese veronderstelt relatief onderscheid tussen enerzijds object resp. subject anderzijds situatie. Dan resulteert een specifieke gebeurtenis uit samenloop van een specifiek ob-/subject met een specifieke – in het geval van een subject: ervaring van een – situatie. Wat geldt dan als de “kern” van dergelijke verschillen? Nogmaals, de nul-identiteit van het veronderstelde ob- c.q. subject in kwestie.

En ook Geertz lijkt vergaand onbewust nog een objectivistische taalopvatting te koesteren:

Waar het om gaat is, wat zeg je door dit te zeggen? In welk opzicht word je er wijzer van en waar leidt het toe?[p. 46]

Omdat elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is, wil de verzoeker er “wijzer” van worden door het gedrag dat z/hij ermee van de geadresseerde verlangt. De bedoeling met een verzoek is dus dat het “leidt” tot inschikkelijkheid, en dáárvan de beoogde gevolgen. Vanwege zulke voortdurende wisselwerking

hoeven [we] niet bang te zijn dat de werkelijkheid eens opraakt, [p. 47]

in elk geval niet wat verschillen betreft. Geertz houdt – daarom? – vol

dat het instrument om haar te beschrijven tekort schiet, of dat het te vroeg versleten is.[p. 47]

Op mijn beurt houd ik vol, dat het niet aan “het instrument” ligt. In theorie laat zich met Metapatroon in, zeg maar, àlle denkbare richtingen dóórmodelleren. Maar onvermijdelijk, zie ook de semiotische enneade met o.a. motief als element, stelt elk subject zich feitelijk de vraag zoals Geertz die ook stelt. Ik herhaal:

In welk opzicht word je er wijzer van en waar leidt het toe?[p. 46]

Nogmaals, onvermijdelijk

werkt [men] ad hoc en ad interim[. p. 47]

Geerts meent dat

het resultaat onvermijdelijk tegen[valt]. Het wordt een rommelig, wankel, slecht gevormd bouwsel.[p. 47]

Dat bestrijd ik. Allereerst moet de modelleur niet de illusie najagen van een compleet dekkend model. Vervolgens moet z/hij over een passende modelleermethode beschikken (en deskundig toepassen). De ordemaatregel bij uitstek is de aanname van nul-identiteit. Geertz lijkt overigens te vermoeden wat ordening belemmert; hij wijst op

de illusie van het essentialisme[. p. 49]

Volgens atomisme telt vooral de kern; dáár zetelt immers het wezen. Daarentegen is en blijft de kern volgens radicaal situationisme leeg; een ob-/subject is ... wezenloos. Er klinkt verlangen door in Geertz' bewering, dat

de zogenaamde zachte feiten [...] telkens de simpele beelden [verstoren]. Overal lijkt iedereen in een van betekenissen vergeven wereld te leven[. p . 53]

Afgaande op zo'n zin vraag ik me af, in hoeverre Geertz wèrkelijk een "hermeneutisch-semiotische" opvatting heeft èn volgt. Wat mij betreft lijkt het voor een subject niet, maar is het zo. Dat is feitelijk netzo zacht of hard als wat verder allemaal ònlosmakelijk behoort tot semiosis (volgens enneadische semiotiek). Met Metapatroon lukt het methodisch wat Geertz gaandeweg kennelijk voor beoefening van antropologie nog niet helemaal doorziet. Volgens hem is

[e]en wat minder eenduidige en starre antropologie [...] noodzakelijk[. p. 53]

Dat klopt, wanneer hij met "eenduidige" bedoelt dat er géén absoluut geldige betekenissen zijn. Het beginsel van situationele verbijzondering, ook nog eens recursief toepasbaar, vestigt via betrekkelijkheid juist eenduidigheid, maar nota bene met navenant beperkt bereik. En daar is niets stars aan, omdat zulke betrekkingen een kwestie van ontwerp zijn, met veranderlijkheid van dien. Dat vergt, en daarover ben ik het wèl weer met Geertz eens, van ontwerpers

een houding die reageert op en interacteert met wat we onderzoeken[. p. 53]

Ook de informatiekundig ontwerper kent als zodanig verantwoordelijkheid. Hij moet terdege beseffen, en ernaar handelen,

wat het betekent een stem te zijn voor andermans stemmen, een verteller van andermans vertellingen[. p. 58]

Die nadruk heb ik eerder uitgedrukt in o.a. [Informatiekundige ontwerpleer: strategieën in objectgerichtheid](#) (Ten Hagen & Stam, 1999). Met die ondertitel maakte ik destijds overigens een vergissing. Het leek mij verstandig om met terminologie aan te sluiten op wat gangbaar was. Maar zo lukt een paradigmawissel nooit. Voor informatiekunde had ik allang het spoor had geopend van contextuele annex situationele verbijzondering van ob-/subjectgedrag; voor mijn oorspronkelijke opstel, zie [Multicontextueel paradigma voor objectgerichtheid: naar de vijfde objectvorm voor flexibiliteit van informatievoorziening](#) (1991).

62.37

Ook bedankt voor verwijzing naar de column **KEI-jammer** van M.J.H.M. Verhoeven, zowel rechter als redacteur van **Trema** (een uitgave van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak). Zijn nuchtere aanbeveling verdient zeker opvolging. Natuurlijk vind ik dat, :-) want zij strookt met wat ik eerder schetste in [Door de blinddoek: semiotiek van rechtspraak](#). Wat Verhoeven echter over het hoofd ziet, is autorisatie. Om zijn plan te laten werken moet er dus een, zeg maar, platform voor – variëteit van – hoedanigheden bij. Dat vormt als het ware het fundament voor de regeling van informatieverkeer (en hebben wij dus allang in de steigers staan volgens [Informatieverkeer op stelselschaal](#)). Ook strikt wat digitale documentatie betreft kan het in één moeite door trouwens nog beter dan wat Verhoeven voorstelt. Dat lukt dankzij wat Martijn Houtman heeft ontwikkeld als nòg weer algemenere voorziening voor – digitalisering van – documentatie.

62.38

Ik blijf zoeken naar relevante bronnen. Wie heeft met zoveel woorden het belang van reële variëteit onderstreept? Een tekst van ca. 750 jaar geleden blijkt verrassend toepasselijk. M.A.J.M. Buijsen voorziet zijn vertaling van **Over de Wet** (Meinema,

2005, tweetalige editie met Latijnse brontekst) van een Inleiding. Thomas van Aquino (1224 of 1225-1274) wijdt, aldus Buijsen, de laatste jaren van zijn leven vooral aan het schrijven van

de **Summa Theologica**, [...] een leerboek voor [zelfstudie door] beginnende studenten [...] dat uiteindelijk uit zou groeien tot een van de grote monumenten van de westerse theologie en wijsbegeerte[. p. 11]

Van het totale leerboek vormt **Over de Wet** een onderdeel. Het betreft Aquino's

algemene bespreking van de wet[. ...H]et gaat [...] slechts om een achttal vraagstellingen van gemiddelde omvang uit een werk dat er meer dan 500 bevat.[p. 21]

Aquino benut

wat wel de scholastieke methode [genoemd wordt, [p. 23 dwz een] algemene vraagstelling splitst Thomas in vraagpunten: bijzondere vraagstellingen die hij behandelt in artikelen. [Er] volgt in [een] artikel een opsomming van tegenargumenten. [...] Na deze tegenwerpingen [...] volgt een opmerking of argument [...] dat de door de schrijver [vervolgens] uiteengezette positie ondersteunt. Het artikel rondt de behandeling van de bijzondere vraagstelling af [met] de reacties van de schrijver op de tegenwerpingen[. p. 22] Een artikel [...] is dialectisch van opzet.[p. 23]

Er is inderdaad véél voor zo'n opzet te zeggen. Daardoor besepte ik nog maar eens hoe zeldzaam het tegenwoordig is om überhaupt argumenten serieus genomen te krijgen. Ik slaag er in elk geval niet of nauwelijks in, om dat gedaan te krijgen, bedoel ik. Buijsen benadrukt dat Aquino meerduidigheid erkent:

Daar[om] treffen we nogal eens een semantische analyse aan[. ...] Een term wordt meerzinnig of equivook gebruikt, wanneer hij in verschillende uitspraken een verschillende betekenis heeft, maar qua klank, of qua schrijfwijze, of qua klank én qua schrijfwijze gelijk blijft.[p. 23]

Dat noem ik contextuele verbijzondering, methodisch geformaliseerd tot [Metapatroon](#). Hoe dan ook vind ik **Over de Wet** vooral filosofisch onverminderd actueel. Zo weet Aquino dat er redelijkerwijs geen ontkomen is aan onredelijke grondslag. Voor hem komt daar God voor in aanmerking, die zowel ultieme bestuurder annex wetgever als eeuwige wet zèlf is (en waarover verder dus niets valt te zeggen). Klopt, dergelijke radicale metafysische vereniging verklaart monotheïsme. Met welk paradigma dan ook is het niet(s) anders; axioma's getuigen van onbereikbaarheid met zgn rede(nering), terwijl ze noodzakelijk voor rede(nering) zijn. Want

onderzoek [moet] van bepaalde beginselen [...] uitgaan.[p. 56]

Als scharnier – en dat is hier mijn beeldspraak – tussen de inherent onbekende eeuwige wet en de menselijke wet plaatst Aquino de natuurwet:

[Z]oals in de beschouwende rede uit niet-bewijsbare, van nature gekende beginselen, de gevolgtrekkingen van de diverse wetenschappen afgeleid worden, waarvan de kennis ons niet door de natuur is toebedeeld, maar door de werkzaamheid van de rede verworven is, zo [moet] ook de menselijke rede uit de voorschriften van de natuurlijke wet, als uit bepaalde algemene en niet-bewijsbare beginselen, meer bijzondere regelingen afleiden [...]. Die bijzondere regelingen, uitgedacht door de menselijke rede, worden menselijke wetten genoemd[. p. 52]

Op die manier kan onvolmaaktheid nooit volmaaktheid raken, terwijl er duidelijk een opgave inclusief doel voor de mensen blijft om hun wet(ten) te verbeteren. Wat gebeurt er door de wet? Daarmee

worden een regel en een maat opgelegd[. ...D]e wet [is] niets anders [...] dan een bepaalde afgekondigde ordening van de rede met betrekking tot het gemeenschappelijke goede, en afkomstig van hem die de zorg voor de gemeenschap heeft.[p. 44]

Maar waarom zijn er dan zulke verschillen? Daarvoor wijst Aquino dus op variëteit van betekenissen, enzovoort. Hij is m.i. allesbehalve dogmatisch:

[Vanwege] de praktische rede [...] kunnen de menselijke wetten [geen] onfeilbaarheid hebben [...] Evenmin behoeft iedere maat volkomen onfeilbaar en zeker te zijn: het mogelijke in de eigen klasse volstaat.[p. 53 O]nderscheid [is] de oorzaak [...] van de veelheid.[p. 58 Er geldt] een bepaald onderscheid en een bepaald veelvoud [...] overeenkomstig hun verschillende betrekkingen[. p. 73]

Dit laatste beschouw ik als reële beperking van bereik; ik noem dat situationisme. Specifiek gedrag resulteert uit samenloop van een bepaald ob- annex subject met een bepaalde situatie.

Aan het idee van Peirce over semiosis als zowel inter- als intrasubjectieve tekenbemiddeling doet de volgende passage van Aquino mij denken. Intersubjectief bedoeld is volgens mij zijn bewering, dat

[e]en gesproken woord [...] een bepaald iets [is], voortgebracht door de mond van een mens[. p. 73]

Aquino voegt eraan toe, en dat heet tegenwoordig dan intrasubjectief, dat

dezelfde redenering [op]gaat [...] voor het geestelijk woord van de mens, wat niets anders is dan een door de geest gevat iets[. p. 73]

Tja, dat leidt tot uitbreiding van wat ik hierboven als de onredelijke grondslag aangaf:

[O]ok de eeuwige wet zelf [is] door het Woord uitgedrukt.[p. 74]

Maar ook dat ultieme wóórd blijft voor mensen onverstaanbaar. We krijgen er volgens Aquino immers hoogstens wat van c.q. via de natuur van te horen:

[N]iemand [kan de eeuwige wet] vatten, want zij kan niet door haar gevolgen geheel aan het licht gebracht worden. En daarom zal eenieder [...] niet de gehele orde van de dingen, waarin alle dingen het meest geordend zijn, kunnen kennen.[p. 76]

Daar komt volgens mij dan nog bij, dat ordening subjectief situationisme volgt. Dat neemt niet weg, dat degelijke ordening met praktisch bereik altijd helpt. Daarvoor is een passend verbijzonderingsbeginsel ... geboden:

Nu behoort het tot de rede om van algemene dingen voort te gaan tot bijzondere dingen [...] waarop de menselijke handelingen betrokken zijn. En daarom worden er steeds meer afwijkingen gevonden naarmate meer tot de bijzonderheden wordt afgedaald, alhoewel er een bepaalde noodzakelijkheid is in de algemene beginselen.[p. 101]

Ik meen à la Metapatroon c.q. semiotische enneade dus prima te begrijpen wat Aquino daar opmerkt. Maar heeft hij dat ook stelselmatig zo zgn goedverbijzonderd bedoeld? Zijn erkenning van reële verschillen vind ik onmiskenbaar:

In praktische aangelegenheden is de waarheid of praktische rechtgeordendheid echter niet dezelfde voor allen met betrekking tot de bijzonderheden[. p. 101]

M]enselijke handelingen [hebben] betrekking [...] op afzonderlijke dingen, die oneindig in aantal zijn[. p. 111]

Daarbij vermeldt Aquino nog niet expliciet dat verschillen tevens kunnen optreden in/door de loop der tijd. Verderop doet hij dat wel:

Nu bestaat het gemeenschappelijke goede uit vele dingen en daarom moet de wet betrekking hebben op vele dingen, zowel wat personen betreft, als wat aangelegenheden betreft, als wat tijd betreft.[p. 125]

In **Over de Wet** heb ik echter niet ontdekt, dat Aquino tevens de stelselmatige dynamiek van bepaalde nadere hoedanigheden voor personen over en weer als deelnemers aan maatschappelijk verkeer tot de sfeer van de menselijke wet(ten) rekent. Dat moet er tegenwoordig dus wel nadrukkelijk bij.

62.39

Als ik Rosalie L. Colie (1924-1972) enigszins begrijp, zijn paradoxen kenmerkend voor vroegmoderne kunsten en wetenschappen. De bundel **Reason and the Imagination, Studies in the History of Ideas 1600-1800** (samensteller J.A. Mazzeo, Routledge & Kegan Paul, 1962) bevat met **Some Paradoxes in the Language of Things** (pp. 93-128) haar

paper attempt[ing] to deal with one aspect of the riddling quality, the doubleness, of all creativity, in the arts or in the sciences[. p. 93]

Colie stelt dat destijds, dwz voor

the natural sciences in their protomethodological state – that is to say, in the early modern period, before natural sciences had established an autonomous rule for themselves, [p. 93] the lines were not yet drawn between an official and an unofficial science. [... P]ractitioners might be regarded by the public as magicians[. ...] The ultimate problem raised by magic [...] was that of blasphemy.[p. 95]

Ook onder de aanvullende noemer van wetenschap ging het erop, dat

the marvellous effects of nature were successfully imitated[, p. 93 and] the problem of imitation involves reproduction and re-creation.[p. 95]

Colie verklaart

that science raised problems identical with those raised by magic or alchemy, but expressed them so differently, or in so different a context, that scientific investigation has seemed on the whole [to become] an acceptable enterprise for reverent mankind: the terms of its expression have made all the difference.[p. 95]

Voor de vroegmoderne wetenschap is aldus het inzicht toegestaan, dat

an imitation is not the same thing as the thing imitated; it is demonstrably and recognizably something else.[p. 95 In fact, t]he line between imitation and reproduction is not easy to draw, and it is not constant, yet the problems it raises are those of all art and all craft.[p. 96]

Daarop moet dan het inzicht volgen, dat

[t]he answers to all such questions depend upon our point of view, our perspective: they are relative and, at best, can be answered only with the qualifications of relativity. [... T]he answer one gives depends largely on the intention one assigns to the performer.[p. 96]

Daarmee strookt wat ik subjectief situationisme noem, en met de semiotische enneade heb voorzien van een formeel axiomatisch schema. Maar wat heeft dat met paradox te maken? Colie vermeldt dat

[t]he 'beginning' of things inevitably presents a puzzle.[p. 101]

Zo'n begin is naar zijn aard niet redelijk aanwijsbaar, laat staan oplosbaar. Dat vergt – dus – axioma's (lees ook: paradigma e.d.). Een paradigma is de poging om voor een paradox als principieel onbeantwoorbare vraag net te doen alsof er wèl een deugdelijk antwoord bestaat (volgens welk uitgangspunt dan antwoorden op vèrdere vragen allemaal vallen te beantwoorden volgens de ermee ingestelde redelijkheid). Naarmate besef doordringt dat die nadere antwoorden niet voldoen, zou de bereidheid moeten groeien om het te zoeken in een àndere paradox en zo door naar gewijzigde axioma's als onredelijke veronderstelling. Uit Colie's schets van de vroegmoderne tijd maak ik op, dat mensen gefascineerd raakten door paradoxen. Of wil ik dat maar al te graag in haar verhaal lezen? Betreur ik het huidige onvermogen om van mislukkingen te leren dat heroverweging resp. vervanging van paradigma soelaas kan bieden?

In the history of scientific thought, the life-history of an hypothesis is often a series of the meaning of paradox: an hypothesis presents itself as a paradox contrary to public opinion; accepted, it becomes 'truth' and incites other investigatory paradoxes; supplanted, it turns out to have been a paradox after all, the defense of a thesis subsequently 'proves' to have been indefensible. All this because scientific paradoxes, like any others, operate at the edge of knowledge, at the limits of man's relations to the physical universe.[p. 110]

Colie wijst erop, dat een paradox ook ondermijnend gebruikt kan zijn, ofwel ter verdediging van orthodoxie en daaraan ontleende macht:

The paradoxes of Zeno, for instance, [...] were expressions of monistic conviction at variance with popular pluralistic belief.[p. 104]

Er lijkt niets veranderd ... Door het oproepen van valse tegenstellingen,

their purpose [i]s to leave their disillusioned auditors with only the monistic conclusion to fall back on.[p. 104]

Tegenwoordig is onbenullige verwijzing naar techniek populair, maar wat vaak niet eens daadwerkelijk

technical mastery of a subject [is,] often turns against the subject, and when it does, paradox occurs, as when logic turns on itself in circular reasoning or infinite regression, or when rhetoric produces paradoxes that transcend its own rules.[p. 114]

Nota bene, wat subjectief situationisme met de bijbehorende stelling dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is, zelfs radicaal benadrukt,

[i]ntention becomes extremely important in the evaluation of paradox – and intention is just what the paradoxist intends to conceal.[p. 104]

Op die averechtse manier, zo lijkt Colie dringend te waarschuwen,

the paradox is traditionally an escape from the responsibilities of reasoned conclusion[. ...] At its height, a paradox is an escape from moral responsibility[. pp. 104-105]

Ik noem dat liever geen hoogtepunt. De term dieptepunt vind ik toepasselijk. Als afwijzende stijffiguur is overigens tegenwoordig m.i. de [fopvatting](#) in zwang. Nogmaals, in opbouwende zin

paradox operates across limits, and paradox loves limits – beginnings[. ...] Paradox operates with special vigour at the limits of discursive knowledge. [...] Paradox operates in relativity[. p. 109]t involves an unspoken assumption of the wars of truth,

an acceptance of pluralism in the truth of sublunary situations and at the same time a conviction that truth is only one and all competing 'truths' are at best but appearances.[pp. 109-110]

Zo veronderstel ik (lees dus ook: luidt mijn axioma) voor de samenhang tussen situationeel verbijzonderde gedragingen van een ob- c.q. subject de nul-identiteit van het ob-/subject in kwestie. Zie verder [Metapatroon](#).

62.40

In het opstel **On a New List of Categories**, oorspronkelijk verschenen in 1867, geeft Charles S. Peirce een vroege verklaring van wat hij verstaat onder grond. Voor **Developing the ground of Peirce**, hoofdstuk 2 in [Semiosis & Sign Exchange, design for a subjective situationism](#) (Information Dynamics, 2002) heb ik dat opstel niet gebruikt, maar wel passages uit later werk van Peirce. Nu ik dat opstel onlangs wèl heb bekeken, opgenomen in de bundel **Peirce on Signs** (samensteller J. Hoopes, The University of North Carolina Press, 1991, pp. 23-33) besef ik nog sterker dat ik voor de semiotische enneade als uitbreiding van de triade niet zozeer Peirce's groundbegrip ontwikkelde, maar er een heuse draai aan heb gegeven. Dat kwam stellig door mijn vooringenomenheid met context. Ik had ongeveer tien jaren eerder immers een informatiekundige modelleermethode ontworpen met zgn contextuele verbijzondering als beginsel, zie [Multicontextueel paradigma voor objectgerichtheid: naar de vijfde objectvorm voor flexibiliteit van informatievoorziening](#) (1991). Daar gaf ik met **Metapattern: context ad time in information models** (Addison-Wesley, 2001) een naam aan; zie ook [Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer](#).

Contextuele verbijzondering in een model bedoelt situationele gedragsverbijzondering van objecten uit te drukken. Gedrag geldt als – uitkomst van – samenloop van een object en een situatie. Voor bepaald gedrag van een bepaald object geldt een bepaalde situatie dus als grond. Bijgevolg behoort gedrag niet strikt tot een object (maar dus tevens tot de bijbehorende situatie).

In **On a New List of Categories** volgt Peirce m.i. daarentegen nog het uitgangspunt van atomisme. Over een zgn zelfstandigheid (Engels: substance) valt volgens hem als zodanig echter niets te zeggen. Dat vergt steeds een bewering (Engels: proposition). Volgens Peirce verklaart zo'n bewering een pure abstractie tot een eigenschap van een zelfstandigheid. Daarom acht hij

the conception of a pure abstraction [...] indispensable[. p. 27]

Want dankzij een pure abstractie laat een zelfstandigheid zich pas kennen, zo voegt hij toe. Met het ene ding als zo'n zelfstandigheid en het andere als zo'n pure abstractie,

we can [...] comprehend an agreement of two things [...] as an agreement in some **respect**, and this respect is such a pure abstraction [...], reference to which constitutes a **quality** or general attribute [which] may be termed **ground**.[p. 27]

Ik kan geen uitleg ontdekken hoe zo'n abstractie verdeeld kan raken over talloze zelfstandigheden. Tegen o.a. dat bezwaar loopt Plato met de zgn ideeënleer overigens al aan; zie diverse nrs in [aantekeningenaflevering 61](#) voor enig commentaar op de Platoonse dialogen **Parmenides** en **Cratylus**. (Ook) Peirce zorgt m.i. voor een onoplosbaar probleem door feitelijk twee soorten van zelfstandigheid te veronderstellen. De ene noemt hij ook zo, maar volgens mij dient óók wat hij een pure abstractie noemt als een zelfstandigheid opgevat te worden. Maar dan hebben

ze met een eigenschap deel aan elkaar, en zijn prompt niet langer ... zelfstandig. Zeg maar dat ik de volgorde radicaal omdraai. Uitgaande van een eigenschap c.q. gedraging benut ik altijd (!) de aanname dat daarvoor een samenloop van een object en een situatie geldt. Dus vraag ik me vervolgens af wèlk object en wèlke situatie daarvoor in aanmerking komen. Maar ook zowel dat object als die situatie in kwestie laten zich beschouwen als een gedraging, enzovoort. Met een horizon wordt daarvoor in een concreet model een grens gesteld. In omgekeerde richting kan een gedraging worden opgevat als object dan wel situatie als samenlopend deel voor nog weer verdere gedragsverbijzondering, enzovoort.

Of ik Peirce goed begrijp, betwijfel ik trouwens. Ik ervaar er onvoldoende in te slagen om zijn paradigma – zoals iederéén steevast volgens veronderstellingen spreekt en schrijft – te duiden. Maar ook – of juist? – selectief gebruikt, vooruit, noem het maar hercontextualiseren, vind ik sommige van zijn voorstellen zeer productief. Met voorrang wijs ik daarvoor op zijn kenmerkende positionering van – een – teken, te weten als onlosmakelijk bemiddelend tussen enerzijds object, anderzijds interpretant. Dàt heb ik voor de enneade overgenomen, zij het dat teken daarin geen enkel element is, maar één van de drie dimensies met elk drie elementen, allemaal net zo onlosmakelijk met elkaar verbonden als Peirce aangeeft voor de triadische elementen; zie [Enneadic Semiotics, axiomatic models](#).

62.41

Ik beschouw informatiekunde als een ontwerpdiscipline. Voor onderzoek naar wat dat vak zoal inhoudt, en wat ook niet, raadpleeg ik o.a. literatuur geschreven door beoefenaren van alweer oudere, doorgaans reeds gevestigde ontwerpdisciplines. Wat ik lees, over ontwerp gesproken, laat ik doorgaans leiden door het toeval van de kringloop. Een exemplaar van het boek(je) **Wetenschappelijke autobiografie** (SUN, 1994, oorspronkelijk 1981) van Aldo Rossi viel mij dus op.

Rossi (1931-1997) is vooral bekend als architectuurtheoreticus. In zijn eerste zin oppert hij, dat het om “aantekeningen” gaat. Die vind ik dan persoonlijk. Omdat Rossi zijn onderwerpen kent, volstaat hij met zoiets als verwijzingen, zeg maar geheugensteuntjes voor hemzèlf. Zo lijkt het alsof Rossi ervan uitgaat, dat de lezer er netzo vertrouwd mee is. Zeker voor mij gaat dat echter niet op. Dit neemt echter niet weg, dat ik her en der passages aantrof waaraan ik m.i. relevante gedachten over informatiekundig ontwerpen kan vastknopen.

Praktisch mikt informatiekunde op – ontwerp van – digitale voorzieningen voor informatieverkeer. Naarmate zulke voorzieningen meer het karakter van infrastructuur verkrijgen, moet de ontwerper rekening houden met willekeuriger deelnemers voor – facilitering van – willekeuriger interacties. Als leidraad daarvoor laat zich m.i. de volgende bewering van Rossi duiden:

Met de architectonische middelen bewerkstellingen we dus een gebeurtenis, ongeacht of ze plaats zal vinden of niet; en in dit willen van de gebeurtenis ligt iets progressiefs.[p. 14]

De opzet, inderdaad paradoxaal voor wie beheersing verwacht met (op)gesloten beperking, is

[n]iet [...] om één bepaalde functie te vervullen, maar om meer functies toe te laten. Uiteindelijk [wèl] om alles mogelijk te maken wat in het leven niet te voorspellen is.[pp. 14-15] Om deze reden kan architectuur al mooi zijn voordat ze wordt gebruikt; ze is de verwachting[. p. 112]

Aldus is Rossi

de architectuur gaan beschouwen als het instrument dat de ontvouwing van iets mogelijk maakt[. p. 15] dwz een weliswaar voorbeschikte, maar onvoorspelbare handeling.[p. 37] Ik moet zeggen dat ik, toen ik me hiervan bewust was geworden, met de jaren meer belangstelling voor mijn vak heb gekregen en zo heb ik in mijn laatste ontwerpen geprobeerd alleen maar gebouwen te maken die als het ware een gebeurtenis oproepen.[p. 15]

Hoewel Rossi ook stedenbouw tot architectuur rekent, gaat hij althans in **Wetenschappelijke autobiografie** nergens in op infrastructuur. Maar dàt vind ik juist de ruimste noemer om via

ontwerpen [...] de gebeurtenis juist vast te leggen vóóordat ze zich voordoet, alsof de architect kan voorspellen, en in zekere zin doet hij dat ook, hoe het leven [...] zich zal afspelen.[p. 19] Ik heb altijd gedacht dat er in elke handeling iets dwingend moet zijn [...] voor de verhouding tussen mensen en dingen[. p. 58]

Voor infrastructuur geldt m.i. dan dat een bepaald aandeel van gedrag voorspelbaarder raakt, opdat verkeersdeelnemers meer ruimte verkrijgen voor gedrag naar eigen resp. onderlinge behoeften. Een ontwerper stuurt met wat Rossi voor de zgn gebouwde omgeving oppert als een

patroon van looplijnen en afmetingen[, ofwel] het spectrum of het geraamte van de architectuur[. ... D]it lijkt mij samen te hangen met het probleem van de vrijheid en de verbeelding: het aantal dingen dat moet worden vastgelegd is klein, maar daar mogen dan ook geen fouten bij worden gemaakt[. p. 20] De architectuur hoeft nauwelijks karakteristiek te zijn, slechts zoveel als nodig is om [...] de handeling te helpen[. p. 77]

Daar komt vooral voor infrastructuur bij, inmiddels ook allang voor gedigitaliseerde facilitering van informatieverkeer, dat er praktisch slechts verbouwingen aan de orde zijn. Voorrang heeft vooral doorlopend verkeer. Rossi

denk[t] aan een eenheid of een systeem dat enkel uit samengevoegde fragmenten bestaat[. ... D]eze architectuur van de samenvoeging, het alles omvattende ontwerp, het skelet, [is] beslist belangrijker [...] en uiteindelijk ook mooier.[p. 22]

Hiermee strookt [Metapatroon](#) als methode voor informatiemodellering. Een specifieke betekenis geldt als contextueel verbijzonderd, en zulke verschillen bestaan allemaal naast elkaar dankzij samenhang zònder betekenis (lees: nul-identiteit):

Elke plaats is uniek in de mate waarin ze juist onbegrensde verwantschap of analogieën met andere plaatsen bezit; ook het begrip identiteit en dus dat van het verschil [...] is relatief.[p. 66]

Maar zo'n feitelijk patroon moet dus veranderbaar zijn en blijven. Rossi:

Het rationalisme is nodig als de ordening, maar elke orde kan door gebeurtenissen van buitenaf [...] in de war worden gebracht.[p. 31]

De voortzetting van orde vergt ... verandering! Als object van verandering wijst ook Rossi op ... object. Voor consistente samenhang moet dat volgens mij gedrag zijn; een object telt metertijd samenlopen met verschillende situaties resulterend in onderling dienovereenkomstige situationele gedragingen die met Metapatroon als evenzovele contextuele verbijzonderingen vallen te modelleren. In de volgende passage heb ik daarom vanwege stelselmatigheid Rossi's term "object" vervangen door gedrag; ook betrek ik er naadloos de toekomst bij:

[H]et [gedrag] is de teruggevonden architectuur. Deze teruggevonden architectuur maakt deel uit van de geschiedenis [èn aldus de toekomst] van onze maatschappij. [...] Vorm en functie vallen voortaan samen in het [gedrag]; het [gedrag ...] is een netwerk[. ...] Het tevoorschijn komen van verbanden [...] roept [...] steeds nieuwe betekenissen op.[pp. 34-36 O]m de architectuur te begrijpen, moeten we een bepaald gedrag [...] overstijgen.[p. 109]

Doet het er hier toe, dat ik afwijk van wat Rossi bedoelt? Nogmaals, ik lees resp. benut zijn boek(je) met mijn bedoeling, te weten om er aanleiding voor bespiegelingen over informatiekundig ontwerp(en) aan te ontleen. Wellicht verschaft ik op mijn beurt zijn “aantekeningen” zelfs een deugdelijker grondslag:

Het is moeilijk iets te bedenken zonder obsessie; het is onmogelijk om iets fantastisch te maken zonder een logisch strenge, onweerlegbare en dus repeterende grondslag.[p. 58] Dit is niets anders dan wat zich in het leven en in de menselijke relaties voordoet; de kern van een zaak is altijd vrij simpel en, inderdaad, hoe simpeler ze is, hoe meer ze gedoemd is te botsen met de verschijnselen die haar zelf voortbrengen.[p. 105]

Voor informatieverkeer (lees ook: tekenverkeer) veronderstel ik dat a. elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is en b. elk teken bestaat uit een recursieve configuratie van signatuur met context en intext. Volgens de zgn semiotische enneade correspondeert een teken met enerzijds situationeel objectgedrag, anderzijds motivationeel begrip. Uitgaande van een object, of beter gezegd van een subject, laten zich situaties opvatten als waarnaar een ob-/subject voor ‘zijn’ volgende productieve samenloop zoekt, enzovoort, met

in elk zoeken steeds een zekere mate van onvoorspelbaarheid, net als een gevoel van tegenzin om ermee op te houden.[p. 37]

Sterker nog, ophouden kan volgens subjectief situationisme niet, punt:

En daarin wortelt de behoefte van iedere authentieke kunstenaar om het over te doen, niet om bijvoorbeeld iets te veranderen (dat doen de oppervlakkigen), maar vanuit een zeldzaam diep aanvoelen van de dingen, om erachter te komen welke handeling zich in dezelfde context afspeelt of, omgekeerd, hoe de context door geringe ingrepen de handeling verandert.[p. 135] Dus moet de architect [...] werktuigen prepareren met [...] bescheidenheid; werktuigen voor een handeling die hij alleen kan vermoeden, ook al weet hij dat het werktuig op zijn beurt de handeling kan oproepen en ingeven.[p. 37 D]e zoektocht naar het onverwachte verbindt zich telkens met een vorm van het werkelijke[. p. 42] een nuttige plek waar de [...] handeling kan plaatsvinden. [...] Er mag niets toevallig zijn, maar evenmin mag iets voorgoed zijn opgelost.[p. 53 H]et gaat om de grens tussen orde en wanorde[. p. 85]

Daarin ziet Rossi m.i. terecht de voorwaarde voor veranderlijke orde en hij

verafschuw[t] de haastige wanorde die de uitdrukking is van een onverschilligheid voor de orde, van een soort morele stompzinnigheid, verzadigde genoegzaamheid en onachtzaamheid.[p. 40 E]Ike authentieke orde [moet] openstaa[n] voor praktische veranderingen en [...] alle gebreken voorvloeiend uit menselijke zwakheid toela[ten].[p. 63 de werktuigen behoren] evenzeer tot de architectuur als tot de antropologie[. p. 122]

Informatiekundig gezien bestaat de huidige “wanorde” uit vooralsnog apart opgezette, gefixeerde informatiesystemen, dus zonder – aandacht voor – samenhang ertussen, laat staan dat veranderlijkheid op die schaal is gefaciliteerd:

De moderne architectuur is met deze dingen op een zwakzinnige manier omgegaan, zoekend naar een onbekende zuiverheid voor god-weet-wie: maar dat was onze traditie. In feite was alles zo diep gezonken dat het niet meer kon worden

achterhaald. [... Het gaat nog] louter om formele, door de bouwindustrie gedicteerde slimmigheden[. pp. 77-78]

Daarentegen vergt orde verkeersoriëntatie, nota bene paradigmawissel, en daarom met voorrang een methode, Metapatroon, met passende variëteit voor – veranderlijke – ordening van reële betekenissenvariëteit. Dat is methodisch c.q. logisch overigens ook door-en-door formeel, maar anders:

De verhoudingen zijn als een nooit gesloten cirkel; alleen een dwaas zou op de gedachte kunnen komen het ontbrekende deel toe te voegen of de richting van de cirkel te veranderen.[p. 57]

Ik veroorloof me het commentaar dat we informatiekundig gezien helaas nog niet veel wijzer zijn. Zonder paradigmawissel blijft Rossi's ervaring zich herhalen, dat uit kortzichtigheid enzovoort

ontwerpen steeds vanwege hun [vermeende] onbegrijpelijkheid of, zo men wil, hun lelijkheid [worden] afgewezen.[p. 82] Dit [...] heeft misschien ook te maken met het besef dat de grote dingen onbereikbaar zijn en dat de beperking van het vak een vorm van verdediging is.[p. 88] Als men de norm en de structuur van de dingen achter zich laat, is het lastig om verder te komen.[p. 94]

Absolutistische opvattingen over norm enz. leiden zelfs tot stagnatie. Terecht legt Rossi zich er niet bij neer. Voor informatiekundig ontwerpen doe ik dat evenmin. Ik deel Rossi's idee

dat de plaats en de tijd de eerste voorwaarde van de architectuur zijn en dus de moeilijkste.[p. 90]

In het volgende citaat het ik "ding" door gedrag vervangen:

[E]Ik [gedrag] heeft zijn eigen functie waaraan het moet beantwoorden, dat is duidelijk, maar daarmee is de zaak niet afgedaan, want de functies wisselen met de tijd.[p. 128]

Onder de noemer van maatschappelijk verkeer is het dus de opgave om reële verschillen te erkennen en in hun veranderlijke meervoudigheid te laten samenhangen.

62.42

Ik heb voor Information Dynamics dus zèlf aangifte vennootschapsbelasting 2017 gedaan met de programmatuur die de Belastingdienst daarvoor beschikbaar stelt. Dat vergde toch enig gepuzzel, en ik twijfel nog of ik de opgave sluitend genoeg heb opgelost. In elk geval klopt het verschuldigde bedrag aan vennootschapsbelasting wèl. Graag doe ik je nader verslag.

Wat mij betreft komt het opstellen van de winst- en verliesrekening éérst. (Want) daarna kunnen de resulterende bedragen 1. winst ná (vennootschaps)belasting en 2. verschuldigde vennootschapsbelasting op de balans respectievelijk worden opgenomen als 1. vermeerdering van het ondernemingsvermogen en 2. een kortlopende schuld.

Het aangifteprogramma blijkt echter deels omgekeerd te werken. Of begrijp ik van alles en nog wat domweg – nog steeds – niet? Hoe dan ook, het begint met de balans. De vraag luidt hoeveel het ondernemingsvermogen bedraagt aan het einde van het vorige boekjaar. Dan komt echter de vraag naar de winstreserves die tijdens het boekjaar toegevoegd zijn. Aanvankelijk vulde ik daarvoor – dus – de winst ná vennootschapsbelasting in. Nota bene, dat bekend kàn pas bekend zijn nadat de

winst- en verliesrekening opgesteld is. Toch? Vervolgens kostte het me nogal wat moeite om te ontdekken waar ik de verschuldigde vennootschapsbelasting kon opgeven. Er zijn wel aparte rubrieken voor schuld omzetbelasting en schuld loonheffingen. Pas in de toelichting op de rubriek overige kortlopende schulden, zeg ook maar nogal verstoep, las ik dat daar bijvoorbeeld een schuld vennootschapsbelasting kan worden vermeld. Heb ik gedaan ...

Toen ging ik pas door naar – het opgeven van – de winst- en verliesrekening. Dat leek geen moeilijkheden op te leveren. Maar bij het afsluiten ervan kwam de mededeling, althans dat meen ik uit de geboden vergelijking op te maken, dat het resultaat afwijkt van de vermogenstoename. En het verschil komt neer op de ... verschuldigde vennootschapsbelasting. Huh?!

(Pas) nadat ik voor het ondernemingsvermogen de winstreserve 2017 winst ná (vennootschaps)belasting verving door winst vóór (vennootschaps)belasting kwam bedoelde controle op nul uit, en kon ik dóór.

Überhaupt lijkt die controle mij merkwaardig. Feitelijk gaat het om een herhaling. Die is ook onvermijdelijk, want een uitkomst van de winst- en verliesrekening moet (!) gelden als onderdeel van de balans.

Verder klopt nu het opgegeven ondernemingsvermogen m.i. niet. Dat is immers te hoog opgegeven, te weten inclusief het bedrag dat over 2017 aan vennootschapsbelasting verschuldigd is. Kennelijk moet ik dat vòlgend jaar corrigeren in de aangifte voor 2018, enzovoort. Inderdaad bestaat de mogelijkheid om aan te geven, dat “het fiscale ondernemingsvermogen aan het begin van dit boekjaar [afwijkt van] het fiscale ondernemingsvermogen aan het einde van het vorige boekjaar.” Staat daar met zoveel woorden, dat als verschil kan tellen de verschuldigde vennootschapsbelasting over het vorige jaar?

Maar ik moet ook nog de jaarrekening 2017 opgeven aan de Kamer van Koophandel. Ik neem aan dat ik daar reeds het gecorrigeerde ondernemingsvermogen moet opgeven.

Het kan uiteraard ook zijn, dat ik het aangifteprogramma verkeerd heb gebruikt. Maar dan is het dus ónduidelijk voor iemand zoals ik ben.

Ik zou zeggen dat allereerst de winst- en verliesrekening moet worden opgegeven. Daaruit vòlgt zowel de zgn winstreserve, als de verschuldigde vennootschapsbelasting mbt het boekjaar in kwestie. Beide bedragen kunnen dan ónveranderbaar op de balans worden opgenomen (ipv omgekeerd de valse schijn van controle te wekken).

Vind jij dat ik de aangifte zo kan laten? Of moet ik nog verder puzzelen om het ondernemingsvermogen meteen ‘goed’ te krijgen? Wijziging is voorlopig mogelijk. Maar hoe kom ik dan ‘langs’ de zgn controle die, voorzover ik begrijp, uitgaat van winst vóór (vennootschaps)belasting als onderdeel van het ondernemingsvermogen?

62.43

Andrea Mantegna (1431-1506) wordt door Hendrik G. Beyen (1901-1965) in zijn boek dat de naam van de Italiaanse Renaissance-schilder als titel draagt, geduid als pionier van het perspectief. De volledige titel luidt **Andrea Mantegna en de verovering van de ruimte in de schilderkunst** (Martinus Nijhoff, 1931). Dat doet mij denken aan zoiets als de informatieruimte. Verovering dáárvan, wat mij betreft overigens strikt dienstbaar bedoeld voor adequate facilitering van informatieverkeer op maatschappelijke schaal, vergt eveneens een paradigmawissel. En ook daarvoor

acht ik – gebruik van – perspectief aan de orde, zij het niet strikt visueel. Voor stelselmatige informatiemodellering telt m.i. zelfs nog sterker dan wat Beyen voor een schildering beweert, dat een

ruimte, die overal is, ieder voorwerp doordringt[. p. 23 Z]oo [is] het [...] noodzakelijk het raadsel van de ruimte en van haar verschijning aan het oog in den vorm der dingen te doorgronden. Aparte waarnemingen [...] w[o]rden als onderdeel gevoegd in één [...] systeem[. ...] Dit systematisch, in één groot verband doordringen van de werkelijkheid [i]s geen technisch vertoon, maar een verovering van wezenlijk belang[. p. 24]

O.a. informatiekundig acht ik subjectief situationisme passend als paradigma, met [Metapatroon](#) als modelleermethode voor – veranderlijke – ordening van betekenissenvariëteit. Beyen wijst ivm Mantenga's werk op erkenning en zo door naar afbeelding van

een wonderlijke, etherische, onbegrensde werkelijkheid, één onverbreekelijk geheel, waarvan wij een onderdeel vormen.[p. 30] De toeschouwer [...] wordt er door het schilderij zelf aan herinnerd, **waar** [z/]hij is.[p. 81]

Ook voor een informatiekundig ontwerper vind ik relevant

het eigenaardig contact tusschen den toeschouwer en het aanschouwde tafereel, de innige samenhang van de onderdelen daarvan, en het bevrijdende gevoel der onbegrensdeheid[. p. 30]

Daar is voor een ontwerper behalve situationeel (lees ook: ivm “tafereel”) tevens subjectief aan, dat z/hij op z'n minst als ontwerper met gevolgen van dien actief deelnemer is, en niet slechts passief “toeschouwer.” Hoe bereikt een ontwerper informatiekundig stelselmatigheid? Opnieuw blijkt een zin van Beten toepasselijk:

Dat doet [z/]hij door de aarde als één groote dragende bodem te zien, die zich als één samenhangend geheel uitstrekt van den voorgrond tot aan den horizon, van links naar rechts.[p. 30]

Inderdaad telt volgens Metapatroon zoiets als praktisch getrokken grens(lijn) met de naam ... horizon. Vanaf die horizon geldt gedragsverbijzondering volgens samenloop van ob- annex subject met situatie. Dat samenloopbeginsel kan herhaald toegepast zijn: recursiviteit. Aldus ontstaat een model

[d]oor alles wat leeft, groeit, existeert in rhythmische groepering zijn vaste plaats te geven, [dwz] met overtuigende juistheid te vormen, als onderdeel van het leidende geheel.[pp. 30-31] Daarom heeft al datgene [...] de bijzondere aandacht [van de ontwerper]; vooral dat, waaraan men stap voor stap het verloop van de ruimte kan volgen, waarmee [z/]hij [...] haar in gedachten grijpt en herschept[. p. 31]

Zie veder o.a. [Get into the rhythm of Metapattern](#):

Maar in ieder geval: de perspectivische weergave en het perspectivische systeem zijn het machtigste middel en tevens een belangrijk doel voor de meesters der Renaissance bij het uitbeelden van de schoonheid der ruimte.[p. 33] Ieder punt van het vlak heeft dus niet meer gelijke waarde[. p. 77] Het leven is onuitputtelijk en laat zich op oneindig vele wijzen in het kunstwerk benaderen.[p. 162]

Wat Metapatroon volgens mij onderscheidt van, vooruit, visueel perspectivisme, is dat er nòg minder sprake is van, zeg maar, fysieke overeenkomst. Daardoor kunnen met Metapatroon allerlei perspectieven in één en hetzelfde model benut zijn. Daar heeft kubisme wel wat van weg, maar onder de dwang dat de afbeelding enigszins moet lijken – wat dat ook is – gaat meervoudig perspectief op een object ten koste

van bijbehorende meervoudigheid van situatie. Kortom, de visueel-analytische weergave à la Metapatroon biedt véél ruimer bereik. De informatiekundig ontwerper, als het goed is,

blijft [...] niet op één standpunt, [maar] verplaatst zich in gedachten dan hier dan daar.[p. 37] Het vermogen de ruimte te beheerschen en door concrete vormen te bepalen of in oneindigheid te doen vervloeien, [i]s een kostbaar bezit ook voor deze kunst.[p. 152]

Terwijl Beyen stelt, dat

de taal der natuur zelfs [...] steeds wisselend [is. D]e regelmaat van haar structuur is wel te voelen, doch moeilijk in “regels” vast te leggen[. p. 35]

geeft subjectief situationisme wèl aanleiding tot een ruim dekkende veronderstelling van zulke “structuur.” Als metamodel heb ik dergelijke “regelmaat” uitgedrukt met de semiotische enneade, zie [Enneadic Semiotics, axiomatic models](#). Maar ook volgens – het verloop van – een enkel perspectief laten zich verschillende (deel)situaties in samenhang plaatsen. Sterker nog, om dergelijk verband te ‘schetsen’ gáát het juist. Een schildering kan er verhalend(er) door zijn:

Nu speelt in de Italiaansche schilderkunst de architectuur een buitengewone rol. [...] Zij hield ervan, als tegenstelling tot de bewegelijkheid der menschelijke figuren, de absolute rust der klare decoratieve vlakken van een eenvoudige muur, de welluidende begrenzing van een versierden pilaster te geven. Voor de “enscèneering” van het verhaal houdt zij zich bij voorkeur aan meer mathematisch abstract lijnen- en vormenspel, iets wat het landschap niet kan brengen.[p. 35]

Die abstractie biedt Metapatroon dus zelfs radicaal, te weten via strikt symbolische aanduiding van situaties. Voor analytisch – subjectief – situationisme geldt aldus wat Beyen voor de schilderkunst toeschrijft aan – visueel – perspectivisme:

Zie daar een systeem, dat den schilder de zoo vurig verlangde, blijvende beheersching brengt, die [haar/]hem te voren telkens leek te ontglippen, van een alles omvattende, alles doordringende ruimte [...]: alles ondergeschikt in één onzichtbaar, maar onverbrekelijk verband.[p. 38]

Nogmaals, Metapatroon heeft situationele gedragsverbijzondering van ob-/subjecten als recursief methodisch beginsel. In een model komen die gedragsverbijzonderingen tot uitdrukking met dienovereenkomstig veronderstelde contextuele verbijzondering; voor correspondenties, zie verder het metamodel van de semiotische enneade. Wat Beyen o.a. in deze passage “systeem” noemt, duid ik liever aan met methode (terwijl hij die term óók gebruikt voor wat ik onder systeem, of dan nog liever stelsel, versta). Hoe dan ook,

deze werking van een detail komt het meest tot haar recht, indien zij ondersteund en om zoo te zeggen onderstreept wordt door het systeem.[p. 38 D]e aparte vorm [is] gesterkt [...] door de harmonie van het beheerschende systeem.[p. 66]

Ook van een model à la Metapatroon vind ik daarom, toegegeven, nogal vooringenomen,

hoe fraai is ook het lijnen- en vormenspel, dat op deze wijze ontstaat[. p. 38]

Beyen klinkt in elk geval zeer enthousiast:

De zuivere perspectivische weergave is slechts strenger, logischer, gebondener, overtuigender, maar tevens een voortdurende vreugde, een cosa dolcissima![p. 40]

Nuchter, en terecht, voegt Beyen eraan toe

de uitvinding van dit systeem [echter] niet de gewichtigste gebeurtenis [te willen] noemen, niet [te beschouwen als het vinden van een toovermiddel, dat de schilders voortaan slechts te slikken hadden, om tot een werkelijk herscheppen van de ruimte te komen. Het gewichtigst was de verandering in de geestesgesteldheid en daardoor in het “zien” der kunstenaars; dat hun gegeven werd de ruimte als werkelijkheid te voelen en als eenheid te aanschouwen. [... Dus r]eeds vóór de regels waren uitgevonden was de verovering gedaan.[p. 42]

Daaraan schort het voor informatiekunde helaas nog steeds. De gevolgen van een paradigmawissel kunnen inderdaad verstrekkend zijn. Beyen geeft aan, dat

[h]et perspectivische systeem [...] als een nieuwe wetgeving [is]. Deze heeft haar oorzaak in, en steunt op veranderde begrippen en sociale toestanden, maar beïnvloedt van haar kant tevens door haar nieuwe voorschriften de maatschappij, heft gebreken op, vult leemten aan[. p. 42]

Netzogoed vind ik Metapatroon in eerste aanleg een antwoord op inmiddels stelselmatige opgaven voor – facilitering van – informatieverkeer. Maar die vraag blijkt vrijwel alom tot dusver nog niet gesteld te worden (en waar ik er als relevant en dringend op wijs, volgt vooralsnog ontkenning, afwijzing enzovoort). Overigens wijst Beyen er ook weer terecht op, en dat geldt m.i. zelfs radicaal bevrijdend voor Metapatroon, dat

[h]et systeem [...] geen dwang [bracht] en [als perspectief der vormen] niet eens een wet [was], die geen uitzondering duldt[. p. 43] Het perspectivische systeem is niet meer dan een steun der nieuwe ruimteweergave[. p. 51]

Leidend beschouwt Beyen

de groote gebeurtenis der Renaissance, de vrijwording van den menschelijken geest [...], die zich zelfstandig maakt, [...] zijn gedachten uitzendt in alle richtingen[. p. 51]

Is dat soms de verklaring van weerstand tegen Metapatroon? Geldt erkenning, laat staan bevordering, van reële variëteit – wederom? – als ondermijning van orde & gezag? Zitten, kortom, heersende politici en bestuurders allang niet – meer? – te wachten op

de bevrijding uit de banden der traditie, waardoor het scheppen van nieuwe regels mogelijk wordt [p. 52 voor] ontplooiing in alle richtingen[? p. 53]

Maar

het grijpen van de realiteit [omvat begrip van] de omgeving, de sfeer, waarin de handeling zich afspeelt[pp. 53-54 H]et [is] onbegonnen werk [...] de ruimte te bannen. [... D]e mensch [is] geneigd, ja genoodzaakt een “voor” en een “achter” te zien.[p. 70]

Voilà, subjectief situationisme. Beyen rept van

de geheimzinnige, onverklaarbare eenheid tusschen een gewichtig gebeuren en zijn omgeving[. p. 54]

Vanwege die onverklaarbaarheid gepaard aan alom ervaren geldigheid blijft er niets anders over dan er een axioma van te maken. Een “gebeuren” als specifiek gedrag resulteert steeds uit samenloop van een ob-/subject met een situatie (lees dus ook: omgeving):

Beide elementen nu doordringen elkaar eerst volkomen, indien ze tot een absolute eenheid zijn versmolten, indien de figuren door ruimte omvloed en van ruimte doordrongen zijn.[p. 54]

Wat mij betreft is er echter geen “absolute,” maar met elke samenloop veeleer een relatieve “eenheid” aan de orde. Eenzelfde ob-/subject betrokken in verschillende situaties komt – pas – tot samenhang als

verwonderlijke vereeniging van ogenschijnlijk ver uiteenlopende eigenschappen[, p. 83]

zij het dat het volgens het beginsel van situationele gedragsverbijzondering niet langer “verwonderlijk” is en dat gedragingen voor verschillende situaties ook niet “ogenschijnlijk,” maar feitelijk onderling “uiteenlopen.”

62.44

Op weg naar een optreden van een dochter, laatst op een zondagmiddag, fietsen mijn echtgenote en ik in Den Haag langs een kringloopwinkel. Enkele jaren geleden was ik er binnen gegaan, maar kon aan boeken helemaal niets interessants vinden. Op z'n kringloops vond ik wèl ook nog eens de prijzen te hoog. Maar nu zagen we tegen de vensters A4-vellen geplakt met de mededeling dat àlle boeken twee euro kosten, en zes stuks voor tien euro. Daarom ging ik de volgende middag tòch maar weer eens naar binnen. Tja, zo kom ik gauw met boeken thuis die ik ànders nooit op het spoor gekomen was, laat staan had gekocht.

Vanwege de titel besloot ik **Andrea Mantegna en de verovering van de ruimte in de schilderkunst** ook maar meteen daadwerkelijk te lezen. Het gaat om het gebruik van perspectief voor afbeeldingen op het platte vlak. Mantegna blijkt er in de tweede helft van de vijftiende eeuw een meester in, zeg ook maar tekenend (!) voor de aanvang van de zgn vroegmoderne tijd. Vergeleken daarmee verkeert de informatiekunde nog altijd in een naïef resp. primitief stadium.

Ik heb aan zowel die achterlijkheid als Metapatroon als modelleermethode volgens multiperspectief nòg maar eens een aantekening gewijd. Aan genoemd boek ontleen ik ditmaal dus m.i. passende beweringen door auteur Beyen. Het probleem is natuurlijk onveranderd, om met Cruijff te spreken, dat “je [...] het pas [gaat] zien als je het doorhebt.” Daarom houd ik het ook op een aantekening, dwz vooral voor mijzelf. Maar ik ben èrg blij als ook jij ernaar wil kijken[, zie nr 62.43]. Nogmaals, ik vind het werk van Mantegna mooi resp. leerzaam toegelicht door Beyen. Van de afbeeldingen van Mantegna's schilderwerken die hij in zijn boek opnam, meen ik trouwens ergens eerder een afbeelding van **De bewening** gezien te hebben. “Jemig de pemig,” over paradigmawissel gesproken!

62.45

Dank je wel voor je moeite om mijn “verslag” te bestuderen èn mij verdere raad te geven. Ik kan in het aangifteprogramma echter nergens de vraag naar c.q. een post/rubriek “niet aftrekbare bedragen” vinden. Moet die ergens op de winst- en verliesrekening verschijnen?

62.46

Dankzij jouw concrete aanwijzing

Onder het kopje “Fiscale winst” kan je aanklikken “Vennootschapsbelasting en buitenlandse belasting”. Hier vul je de VPB over 2017 in[.]

hoera, nu meteen gelukt! Dank je wel!!! Maar ik blijf er bij, herstel, hierdoor ben ik nog èxtra ervan overtuigd dat het aangifteprogramma hopeloos onbegrijpelijk is voor ‘gewone’ mensen. Het gaat om vennootschapsbelasting! Daar moet het dus om draaien ipv de opgave van het verschuldigde bedrag verlangen als ook nog eens

vervolgantwoord op ergens een deelvraag, **terwijl, nota bene, dat bedrag allang bekend is van de opgegeven winst- en verliesrekening!** Grrr.

62.47

Nogmaals, zonder jouw aanwijzing had ik nooit (!) ontdekt hoe ik de aangifte 'goed' kon afronden.

Kan je me ajb ook helpen met een principiële(re), herstel, praktische overweging? Ik begrijp – nog? – niet van welk belang de balans is voor de vaststelling van de verschuldigde vennootschapsbelasting over een bepaalde periode. Ik meen dat daarvoor de winst- en verliesrekening voor dat tijdvak nodig èn voldoende is. Ja of nee?

Indien jij mijn mening bevestigt, verdienen vanwege huidige doublures e.d. aangifte vennootschapsbelasting (bij Belastingdienst) en het depot van de jaarrekening (bij de Kamer van Koophandel) m.i. heroverweging. Het lijkt me overigens sterk dat ik de eerste ben die dan op dat idee komt.

62.48

Misschien kan je her en der de term [Interdependentiediagram](#) laten vallen. Ik vrees dat je even moet oefenen voordat 'ie er soepel uitkomt. :-) Zo van, wat wil je nu eigenlijk? Ta, zònder zo'n model kom je natuurlijk nergens!

62.49

In **Information über die Information** (Beck, 1970, oorspronkelijk 1968) houdt Helmut Seiffert (1927-2000) m.i. op waar zijn uitleg interessant, want stelselmatig relevant had kunnen worden. Op twee pagina's vóór het einde vermeldt hij het volgende:

Wir leben heute unter der Herrschaft einer sozialwissenschaftlichen Betrachtungsweise, für die das Verhalten des Individuums von seiner sozialen Situation abhängt.[p. 176]

Maar tegenwoordig heerst als informatiekundig gebrek echter nog steeds de opvatting dat individuen, ongeacht of het subjecten of objecten zijn, absoluut geldige eigenschappen hebben c.q. gedragingen vertonen. Waarom is zulk situationisme daar nog niet doorgedrongen? Moeilijk te begrijpen is het immers niet. Opnieuw volgens Seiffert:

Daß diese These weitgehend richtig ist, erfahren wir alle jeden Tag in beschämendster Weise: wir wissen von uns selbst ja ganz genau, daß wir uns als völlig "verschiedene Menschen" fühlen, je nachdem ob wir zu Hause, bei Freunden, am Arbeitsplatz sind, ob der Chef uns eine unangenehme Eröffnung macht, wir uns in einer Besprechung gegenüber Vorwürfen rechtfertigen müssen, in einem Examen stehen oder einen Unfall erleiden – und wir spüren dann sehr deutlich, daß wir eigentlich gar keine individuelle Person sind[. ... W]ir empfinden also weniger die vielgerühmte „Einheit der Person“, die sich in allen Situationen durchhält, als vielmehr den Zwang der augenblicklichen Situation[. p. 177]

Seiffert voegt er terecht aan toe, dat

das Individuum [...] niemals völlig einer Situation ausgeliefert [ist]; keine Situation schreibt ihm sein Handeln vollständig vor – meist bleibt ein Spielraum, sich so oder so zu verhalten.[p. 177]

Dat is precies de reden waarom ik voor gedragsvariëteit spreek van subjectief situationisme. Wat Seiffert aangeeft als individuele speelruimte, schrijf ik aan variabele motieven van een subject toe. Zo ligt ook een bepaald motief ten

grondslag aan wat een subject voortbrengt als een teken (lees ook: informatie). Dat maakt, zo meen ik althans, van elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid. Slechts met zulk radicaal pragmatisme gaat een nodig en voldoende rijk geschakeerd informatiebegrip gepaard. Zover komt resp. gaat ook Seiffert echter helaas nog niet. In het eerste deel, vertaald getiteld Informatietheorie, verklaart hij informatie in eerste aanleg zelfs extra beperkt als signaaloverdracht. Overigens beseft hij die beperking terdege:

Vermittlung von Information auf technischer Ebene wäre unnötig, wenn Information nicht einen inhaltlichen Sinn hätte.[p. 80]

Nogmaals, wat voor Seiffert telt als inhoud, wat mij betreft betekenis, blijft kennelijk traditioneel. (Want) vervolgens oppert hij daar de traditionele opbouw vanuit syntax via semantiek naar pragmatiek (hoewel hij beseft dat ertussen geen strakke grenzen vallen te trekken en volgens zo'n indeling onvermijdelijk wisselwerking optreedt). Het tweede gedeelte, Informatiesociologie, is alweer belangwekkender, maar blijft dus principieel tekort schieten. Daar behandelt Seiffert weliswaar feitelijk vooral pragmatiek, prima, maar draait hij het referentiekader nog niet als ware om. Dat is wèl nodig voor informatiekunde die stelselmatig (!) berekend is op – veranderlijkheid van – reële betekenisvariëteit. Merkwaardig genoeg, nou ja, dat vind ik dan, verklaart Seiffert het taalsociologische perspectief buiten het bestek van zijn uiteenzetting over ... informatie. Zijn slotzin luidt:

Wir konnten nur einen kurzen Ausblick tun, der uns zeigt, was alles in der Informationssoziologie noch zu bearbeiten ist.[p. 178]

Nogmaals, wat mij betreft kijkt hij daarvoor in de verkeerde richting. In diverse passages herken ik echter passend inzicht:

Die Ideologiekritik geht von der These aus, daß Information mehr oder weniger durch Interessenlagen entstellt sein kann. Man informiert den anderen nicht so, wie es der Sachzusammenhang eigentlich erfordern würde, sondern man modifiziert seine Information nach den Interessen, die man selber hat.[p. 20]

Wel blijkt hieruit dat Seiffert nog zoiets als objectieve waarheid als norm beschouwt. Het is m.i. echter niet zo, dat een subject aanvankelijk een waarheidsgetrouw teken voorbereidt om dat vervolgens conform een bepaald motief te wijzigen, en dan dat resultaat pas meedeelt. Daarentegen 'beheersen' motieven semiosis. Inderdaad,

[d]ie Frage, ob ein gegebener Zusammenhang Information bietet, oder nicht, hängt also von der subjektiven Situation des jeweiligen Individuums ab.[p. 70]

Sterker nog, een teken kan weliswaar door het ene subject zijn voortgebracht, maar wat ervan, en hoe, door andere subjecten als zodanig bedoeld opgevat wordt, is reeds per subject een kwestie van semiosis met diens situationele gedragsoriëntatie van dien. Pragmatisme is Seiffert zeker niet vreemd:

Die Situationen des praktische Lebens sind also immer dadurch gekennzeichnet, daß man sie nicht nur verstehend durchschauen, sondern daß man in ihnen auch handeln muß.[p. 85]

Maar ook deze passage getuigt van privilegering van kennis, terwijl naar mijn idee (!) gedrag voorrang verdient en kennis dáárvoor als middel dient. Zo stelt ook Seiffert, echter niet principieel genoeg:

Die Einsicht folgt aus dem Vollzug des Handelns selbst, nicht umgekehrt.[p. 148]

Daarentegen acht ik pragmatisch perspectief bepalend voor productief teken- annex taalbegrip:

Wir sehen: hier ist das Problem der Information plötzlich auf eine ganz andere Ebene gehoben worden. Es spielen auf einmal Gesichtspunkte hinein, die wir im ersten Augenblick als **sachfremd** empfinden. [...] Hier sehen wir, daß der "reine" Begriff der Information durch einen ganz anderen Begriff überlagert wird: nämlich durch den des **Interesses**. [p. 129]

Maar terwijl Seiffert objectiviteit als puur beschouwt, zeg ook maar als grondslag, vind ik daarentegen de subjectieve gemotiveerdheid principieel gelden. Wat mij betreft komt er dus niets bij, maar kunnen er voor eventuele simplificaties elementen àf. Dus ben ik het er afgezien van m.i. verkeerd uitgangspunt met bijbehorend ongelukkige woordkeuze mee eens,

daß es im sozialen Raum keine reine Information geben kann. Vielmehr ist hier zwangsläufig jeder Informationsvorgang durch [...] Interessen beeinflusst; man informiert den anderen nicht streng sachlich, sondern so, daß das eigene Interesse möglichst gewährleistet bleibt. [p. 130]

Dat geldt nota bene óók intrasubjectief met zgn semiosis.

62.50

Redacteur Maarten Huygen maakt met zijn bijdrage **KNAW: academische vrijheid wordt bedreigd** (in: **NRC Handelsblad**, 13 maart 2018, p. 5) volgzzaam melding van een advies(rapport) dat opgesteld is onder auspiciën van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen. Maar ook weer volgens dat rapport, helaas kan ik er niets anders van maken, geldt als zgn wetenschapsbeoefening abusievelijk slechts waartoe medewerkers van zgn academische instellingen in staan of zelfs gerèchtigd zijn.

Ik zie dat anders, zie o.a. mijn opstel [Communicatievorm als wetenschapsnorm](#) (in: **PrimaVera**, working paper 2002-11, Universiteit van Amsterdam, 2002). Mijn grondlagenwerk voor modellering van interdependentie heb ik buiten de academische kring(en) verricht. Nota bene, dat ligt niet aan mijn weigering om daar aansluiting te zoeken, enzovoort. Mijn ervaring wijst er dus op, dat – medewerkers van – academische instellingen op hùn beurt een bedreiging vormen voor wetenschappelijke vernieuwing. Althans, ik stuit met mijn voorstellen sinds decennia louter op ...

Waarop, eigenlijk? Ik krijg meestal niet eens reactie. Wat is dat voor academische vrijheid? In genoemd opstel verbind ik er nadrukkelijk plichten aan. Tja, dat opstel is ook maar weer een voorstel en kan daarom ongezien worden àfgedaan als afkomstig van iemand zònder academische positie. Over wetenschap gesproken, kan de KNAW, nou ja, kunnen allereerst maar eens de bestuursleden, überhaupt wat verder kijken dan een ouderwetse vakbond strikt voor eigen leden zou doen?

62.51

onderwerp: academische vrijheid als verzameling van rechten èn plichten

Hierbij neem ik contact op nav het recente KNAW-adviesrapport **Vrijheid van wetenschapsbeoefening in Nederland**. Via u breng ik voor een eventueel vervolg graag een voorstel met maatschappelijke strekking onder de aandacht van de KNAW; zie [Communicatievorm als wetenschapsnorm](#) (in: **PrimaVera**, working paper 2002-11, Universiteit van Amsterdam, 2002).

Ik kijk uit naar spoedige reactie volgens het voorstel dat ik doe, met vriendelijke groet.

[Emailbericht dd. 15 maart 2018 aan senior communicatieadviseur van KNAW (op website opgegeven als contactpersoon).]

62.52

In **NRC Handelsblad** van dinsdag 13 maart jl. staat op p. 5 een artikel over een zojuist verschenen rapport van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW). Het komt er volgens mij op neer, dat academicus synoniem is met wetenschapper, en omgekeerd, punt. Ik koester niet de illusie dat zulke onzin redelijk valt te bestrijden, althans niet met ook maar enige kans van slagen, maar ik kon het toch niet laten een bijdrage te opperen; zie [aantekening 62.51 voor] afschrift. Als jij tijd hebt, kan je mijn opstel ajb lezen? Wat is er mis mee? Zelf vind ik het ook na alweer ruim vijftien jaar nog steeds overtuigend klinken, maar dat krijg je natuurlijk gauw als je noodgedwongen in jezelf gaat praten.

62.53

In [aantekening 58.107](#) heb ik enig commentaar gewijd aan **Praktisch gesproken, Alledaagse civiele rechtspleging als praktische oordeelsvorming** (Erasmus Universiteit, 2008) door Rogier C. Hartendorp. Een m.i. vergelijkbaar realistische opvatting, die ik daarom óók graag en zelfs dringend aanbeveel, biedt Richard A. Posner met **How Judges Think** (Harvard University Press, 2008). Weliswaar beschrijft Posner vooral de rechtspraak in de Verenigde Staten, maar dankzij toegevoegde vergelijkingen met zgn continentale stelsels is mijn indruk bevestigd dat er géén principiële verschillen in rechterlijke denkwijzen zijn, hoogstens afwijkende nadruk op aspecten als gevolg van verschillende omstandigheden. Sterker nog, natuurlijk óók rechters denken 'hoofdzakelijk' zoals ieder mens. Posner legt uit, dat o.a. rechters zèlf al dan niet – nog – bewust daarover overigens weleens verwarring zaaien:

The secrecy of judicial deliberations is an example of professional mystification. Professions such as law and medicine provide essential services that are difficult for outsiders to understand and evaluate. Professionals like it that way because it helps them to maintain a privileged status. But they know they have to overcome the laity's mistrust, and they do this in part by developing a mystique that exaggerates not only the professional's skills but also his disinterest.[p. 3]

De vraag rijst onder meer, of het werk in kwestie ... wèrkelijk ingewikkeld is. Of stellen de beroepsbeoefenaren het nodeloos ingewikkelder voor dan het is? Of is het daarentegen nòg ingewikkelder dan redelijk en dekkend valt te verklaren, met een overeenkomstige mate van onvoorspelbaarheid van resultaten, zodat oningewijde belanghebbenden (lees ook: het publiek) de schijn van zekerheid voorgespiegeld krijgen (en onder de indruk maar afzien van lastige vragen, enzovoort)?

Op het gevaar af om af te dwalen merk ik op dat – tegenwoordig vooral? – zgn it-ers vaak op dezelfde manier valse schijn wekken, dwz méér ruimte opeisen tegenover aansprakelijkheid afwijzen. De letters it staan voor informatietechnologie, vaak ook aangeduid met ict voor informatie- en communicatietechnologie. Alom geldt voor mensen (lees nog algemener: subjecten),

[t]o understand their [...] activity, one must understand their motivations, capacities, mode of selection, professional norms, and psychology.[p. 5]

Wat rechtspraak betreft, stelt Posner dus terecht dat

[a]chieving a sound understanding of judicial behavior is [...] a key to legal reform.[p. 5]

Maar zulk inzicht is ook al onmisbaar om passende digitale voorzieningen te treffen ter facilitering van rechtspraak. Het is daarom geen toeval dat ik hierboven tevens wees op misleidend (zelf)beeld van it-ers. Vooralsnog geven zij als opdrachtnemers met zgn projecten prompt voorrang aan techniek. En daar trappen goedgebouwde opdrachtgevers dan in. En juist de combinatie van opdrachtgevend – organisatie voor de – rechtspraak en opdrachtnemende it-ers kan extra noodlottig uitpakken. Want ‘hoe it-ers denken,’ nou ja, hoe ze denken dat ze denken, blijft zo mogelijk nog sterker beperkt tot de misvatting van absoluut geldig legalisme. Aldus denken ze prompt te begrijpen wat digitalisering van rechtspraak inhoudt. Helaas, zònder besef van, inderdaad, hoe rechters wèrkelijk denken, zijn resultaten echter praktisch onbruikbaar. Oh ja, daar hoort bij dat vooral ontwerpers van hulpmiddelen tevens beter moeten weten hoe zijzèlf denken. Dat zien it-ers resp. ict-ers echter helemaal niet als hun opgave. Daarvoor moet de opdrachtgever daarom een, wat ik maar even noem, èchte ontwerper inschakelen.

Auteurs zoals Hartendorp en Posner helpen om valse veronderstellingen met averechtse gevolgen van dien te vermijden. Als it-ers daardoor geen bescheidener instelling verkrijgen, zouden tenminste opdrachtgevers ervan kunnen en moeten leren om verkeerde opdrachtnemers verder te vermijden. Posner benut zowaar negen invalshoeken ter verklaring van, met nummering door mij toegevoegd,

judicial behavior[:] 1. attitudinal, 2. strategic, 3. organizational, 4. economic, 5. psychological, 6. sociological, 7. pragmatic, 8. phenomenological, and 9. legalist.[p. 7]

Het aantal doet er principieel niet toe en evenmin welke invalshoeken hij dan allemaal de revue laat passeren. Kort gezegd, en in mijn woorden, komt Posners verhaal er op neer, dat een rechter feitelijk overbodig is voor zaken die strikt legalistisch beslecht kunnen worden. Het is juist omdat een geval volgens bestaande regels e.d. voor betrokken partijen kennelijk niet eenduidig is, dat iemand ànders een gezaghebbend oordeel moet vellen. En daar komen, wat dus op een àndere manier volstrekt logisch is, vrijwel altijd méér dan bedoelde regels bij kijken. Vooral

[m]etaphysical disputes cannot be resolved to the satisfaction of the disputants[. p. 98
A]rgument is ineffectual when the arguers do not share common premises[. p. 302]

Zo'n oordeel valt, kortom, onmogelijk strikt (syl)logisch te vellen. Ofwel, zuiver legalisme is een – valse – mythe. Posner:

But if judges are not legalists, what are they?[p. 8] Because the materials of legalist decision making fail to generate acceptable answers to all [...] legal questions that [...] judges are required to decide, judges perforce have occasional – indeed rather frequent – recourse to other sources of judgment[. p. 9] Indeterminacy, a common feature of cases [...], is not the same thing as complexity.[p. 296]

Tussendoor merk ik op, dat de overgrote meerderheid van ‘zaken’ wel degelijk legalistisch wordt afgehandeld, administratief heet dat dan, en over digitalisering gesproken ook nog eens met steeds minder tot en met volledig zonder menselijke tussenkomst aan de kant van de overheidsinstelling(en) waaraan desbetreffende ‘rechtspraak’ gedelegeerd is. Denk aan het opleggen voor een boete voor te snel rijden waarbij de overtreding – nu nog – met zgn cameratoezicht is vastgesteld, enzovoort. Dit lukt, en er is voldoende maatschappelijk draagvlak voor, omdat over de verkeerssituatie doorgaans geen misverstand rijst. Maar in allerlei andere

gevallen van maatschappelijk verkeer kunnen verschillende situationele duidingen relevant zijn en blijven, of op z'n minst kunnen geschilpartijen er verschillend over denken:

Nothing is more common than for different people of equal competence in reasoning to form different beliefs from the same information.[p. 97]

Ik merk ter aanvulling op, dat dergelijke verschillen reeds optreden voor/door één en dezelfde persoon op verschillende tijdstippen. Maatschappelijk-verkeersregels zijn doorgaans echter slechts, zeg maar, monosituationeel bemeten. Een multisituationeel geval, naar zijn aard gauw uniek wat betreft verhoudingen (en daarom zijn er géén regels per eventuele combinatie opgesteld), vergt ter afweging dan ... maatwerk. Daar moet dus een menselijke rechter aan te pas komen (en werkt zgn kunstmatige intelligentie eerder averechts voor beslechting):

[T]he preconditions for using [...] a [rigorous] methodology would so often be absent[, i.e.,] many judicial decisions are made under conditions of uncertainty, precluding quantification of the relevant variables. [...] Judges' decision-making methods are often and inevitably opaque because they involve telescoped rather than step-by-step thinking[. p. 109]

En een rechter moet ook nog eens zowel relevante situeringen (lees ook: omstandigheden) meetellen als irrelevante situeringen juist buiten beschouwing laten:

That means judging the case rather than the parties, an aspiration that is given symbolic expression in statues of Justice as a blindfolded goddess[. p. 88]

Nota bene,

[t]he decision-making freedom that judges have is an **involuntary** freedom. It is the consequence of legalism's inability in many cases to decide the outcome [...], and the related difficulty, often impossibility, of verifying the correctness of the outcome, whether by its consequences or its logic. That inability, and that difficulty and impossibility, create an open area in which judges have decisional discretion[. p. 9]

Daar hoort dan volgens Posner bij, dat rechters

by virtue of their independence are open to wide array of influences, including those exerted by criticism[p. 204]

Verderop kom ik in dit verband op het belang van motivering van de rechterlijke beslissing. Voor wat tòch eventuele nadere structurering van bedoeld open gebied betreft, zeg ook maar ter voorbereiding van onvermijdelijke afweging enzovoort, heb ik volgens subjectief situationisme als principiële gedragsoriëntatie dan wel weer suggesties die verder gaan dan wat Posner vermeldt. Om Posners betoog te volgen, laat ik ze hier in het midden. Wel wijs ik er in dit verband op, dat een rechter netzogoed een subject is en zich aldus eveneens situationeel gedraagt al naar gelang gemotiveerd begrip. Voor een formeel schema van veronderstelde samenhang tussen gedrag en begrip, zie [Enneadic Semiotics, axiomatic models](#). Hoewel Posner niet beschikt over zo'n uitgewerkt metamodel, acht ik zijn aanname vergelijkbaar:

Because behavior is motivated by desire, we must consider what judges want.[p. 11]

Let wel, Posner gebruikt de term context voor wat ik situatie noem (en aan context geef ik volgens de semiotische enneade een andere betekenis; ook daarop ga ik hier niet nader in). Relevant acht Posner aldus

the context of judicial action. An important part of that context is legal uncertainty, which creates the open area in which the orthodox (the legalist) methods of analysis yield unsatisfactory and sometimes no conclusions, thereby allowing or even dictating that emotion, personality, policy intuitions, ideology, politics, background, and experience will determine a judge's decision.[p. 11] Often when impartial analysis does not yield a definite answer to an urgent question, emotion takes over and the role of the conscious intellect is reduced to that of rationalization.[p. 105] So judicial intuitionism is here to stay[p. 110] The application of a rule to facts is problematic when the facts are incurably uncertain.[p. 176 J]udges must choose on the basis of factors that lie outside the boundaries of "the law" as it is conceived by the legalists.[p. 202]

Nogmaals,

what exactly are judges doing when they are judging in the open area?[p. 13]

Daarop heeft ook Posner géén uitputtend antwoord. En zoals ik semiosis opvat, ben ik het daarmee eens. Ook rechters zijn

to a great extent intuitive reasoners, in the sense [...] that much of their creative thinking is unconscious. [...] A judge often has a strong sense of which way a case should be decided, but when he tries to explain the decision in a judicial opinion the explanation will often turn out to be a rationalization of a result reached on inarticulate grounds, though sometimes the effort to explain will operate to refine and perhaps reverse the intuition that drove his vote.[p. 63]

In zijn oordeelsvorming 'denkt' een rechter zoals elke ontwerper (en feitelijk is elk mens ontwerper van zijn gedrag). Op enig moment moeten beperkingen serieus genomen zijn. Daarom is een rechter volgens Posner ook vooral een

constrained pragmatist.[p. 13 For n]orms govern the various art genres, just as norms govern judicial decisions – and in both cases the norms are contestable.[p. 63] There is always a context [...], and it [...] shapes the [...] interpretation.[p. 72] A key tenet of legal pragmatism is that no general procedure distinguishes legal reasoning from other practical reasoning.[p. 248] Good pragmatic judges balance two types of consequence, the case specific and the systemic.[pp. 202-203]

Tussendoor geeft Posner trouwens nog een aanbeveling resp. maakt een voorbehoud voor het gebruik van analogieën:

[W]hat is interesting [...] is not the similarities but the differences.[p. 79] Reasoning by analogy belongs to legal rhetoric rather than to legal thought.[p. 186]

Omdat strikt legalisme inderdaad – vrijwel – nooit ... redelijk is, telt motivering van het rechterlijk oordeel zwaar. Dus,

[t]he judicial opinion can best be understood as an attempt to explain how the decision, even if (as is most likely) arrived at on the basis of intuition, could have been arrived at on the basis of logical, step-by-step reasoning. That is a check on the errors to which intuitive reasoning is prone because of its compressed, inarticulate character; hence the value of a judge's having a suite of emotions that does not cut him off from considering challenges to his intuitive take on a case.[p. 110]

Er is immers tegenwicht nodig voor

the well-documented tendency, once one has made up one's mind, to search harder for evidence that confirms rather than contradicts one's initial judgment.[p. 111] Overconfidence is related to the possession of preconceptions, which, especially when unconscious, generate a sense of rightness even when the evidence gathered in inquiry is weak, and a tendency to interpret the evidence as confirming the inquirer's priors.[p. 120]

Dit onderstreept dus het belang van motivering:

[S]ince it is a public document, it can be scrutinized for conformity to the norms of the judicial process, and in particular for the degree to which it gives legalism its due. [However], because the law is not exhausted in legalism[, t]he published opinion often conceals the true reasons for a judicial decision by leaving them buried in the judicial unconscious. [...] If so, the reasoning in the opinion is not the real cause of the decision, but a rationalization.[p. 111]

Ik merk op, dat het idee dat regels strikt geldig – gehouden – kunnen zijn feitelijk óók een vorm van rationalisering is, maar dan vooraf (a priori) ipv achteraf (a posteriori).
Want

the certainty of a rule is bought at a price. By excluding considerations potentially relevant to its purpose [...], the rule may generate a misfit between purpose and application.[p. 176] The essence of a rule is that it limits the range of admissible facts.[p. 178]

Volgens de enneade is een motief als zodanig principieel onbegrijpelijk. Want begrip ervan vergt op zijn beurt een ... motief, enzovoort. Kortom, er is voor duiding van een onlosmakelijk motivationeel begrip zelfs geen ontkomen aan rationalisering. Zoals geldt voor iedereen,

[a]s a result, judges[,too,] are not fully conscious of the beliefs that determine the judicial votes.[p. 112]

Terecht noemt Posner dat géén

guesswork[, for i]nterpretation is an innate, universal, and quintessentially intuitive [...] faculty.[p. 113]

Zoals gezegd, de semiotische enneade toont van – dienovereenkomstig ruimer opgevat als – semiosis alweer enige nadere structuur, te weten met interpretant als één van drie cyclische dimensies annex momenten. Semiosis, maar dan in Posners woorden,

is not a rule-bound activity, and [...] experience creates a repository of buried knowledge on which intuition can draw when one is faced with a new interpretandum.[p. 113]

Intussen,

we must not [...] suppose intuition [to] always [be] a reliable guide to sound decision making, ignoring the value of [...] techniques in pushing a decision maker to bring to the conscious level and integrate the full range of factors relevant to a sound decision.[p. 115]

Kwalitatief kan daarvoor m.i. methodische modelering van interdependentie volgens subjectief situationisme behulpzaam zijn, zie verder [Metapatroon](#). Ik benadruk dat subjectief situationisme een door-en-door pragmatische theorie is; onder de noemer van verbijzondering is een stelselmatige verfijning aan de orde met ruimte voor – verklaring van – interdependentie. Het is daarom logisch, maar nadrukkelijk interdependent opgevat, dat wat Posner beweert over rechterlijk denken ermee overeenstemt:

Remember that when cases are difficult to decide it is usually because the decision must strike a balance between [different] legitimate interests, [some] of which must give way. [Then, p]ragmatism is a better description of judicial behavior[. ... L]egal pragmatism incorporates [...] legalism [...] as one of its methods[. p. 246] Since the

consequences of a decision always lie in the future, legal pragmatism is forward-looking.[p. 247]

Rechters, nogmaals over mystificatie e.d. gesproken, kunnen volgens Posner echter geneigd zijn om hun pragmatisme te ontkennen:

For judges to acknowledge even just to themselves th[is] dimension of their role would open a psychologically unsettling gap between their official job description and their actual job.[p. 289]

Is het dan niet de hoogste tijd om die functiebeschrijving te wijzigen? Enfin,

pragmatism [...] tells judges to have regard for the consequences of their doctrines and decisions, but it cannot tell them how to weight those consequences. The weighting is [...] personal to every judge [...]. Logic plays only a limited role in adjudication [...] relative to psychology – an understudied influence on judicial behavior.[pp. 376-377]

Waarop Posner doelt, is traditionele logica. Op z'n enneadisch geldt een andersoortige logica met ruimte voor o.a. de invalshoeken die Posner allemaal rekent tot "constrained pragmatism." Als rechters in navolging van Hartendorp en Posner de erkenning van zulk pragmatisme voor hun eigen publieke beroepsbeeld nog niet goed aandurven, zouden ze in elk geval al zo ... pragmatisch moeten zijn om dat voor het ontwerp enz. van digitale voorzieningen voor informatieverkeer wèl te verlangen. Want inspanningen ook dáárvóór blijven voorspelbaar mislukken, zolang

[t]he motivations and constraints operating on judges, and the judicial mentality that results, are ignored, as if judges were computers than limited human intellects navigating seas of uncertainty.[p. 377]

Overigens heeft Posner van computers kennelijk nog een traditionele voorstelling. Die kan ook legalistisch heten. Ja, aldus geldt een onoverbrugbare tegenstelling tussen legalistische machine en pragmatische mens. En vervanging van mens door zo'n machine is al helemáál onzin. Daarentegen moet een computer beschouwd blijven als hulpmiddel van een mens, tegenwoordig vooral als middel voor informatieverkeer tussen mensen. Daarvoor moet een computer c.q. digitale informatie- communicatietechnologie enzovoort natuurlijk de menselijke pragmatiek volgen. Dat lukt met een passende tekenleer, en concreet is dat enneadische semiotiek met bijbehorende modelleermethode, die aansluit op de aanzet van auteurs zoals Hartendorp en Posner.

62.54

onderwerp: noodzaak van passende oriëntatie: pragmatiek

Ik besef dat – nog? – bijna niemand de conclusie annex aanbeveling kan, want wil, volgen die zich m.i. ook weer helder laat trekken/doen uit ditmaal het boek **How Judges Think** van R.A. Posner. Ik heb er toch maar weer een behoorlijke aantekening aan gewijd, zie [aantekening 62.53]. Wellicht helpt zo'n tekst in eerste aanleg om alweer gericht navraag te kunnen doen naar veronderstellingen die voor het project/programma Kwaliteit en Innovatie (KEI) gemaakt zijn. Er lijkt géén relevante documentatie te zijn opgesteld, tja, alsof het allerbelangrijkste onderzoek domweg is overgeslagen. Zo vermoed ik – dus – dat er bij de opdrachtgever en –nemer(s) vergaand onuitgesproken wederzijdse illusies aan de orde zijn. Dat werkt verlamdend, terwijl geld verspild blijft èn alom bereidheid tot opbouwende

medewerking ondermijnd raakt. Je zou kunnen zeggen, omdat het zó ingewikkeld is, moet er een rechter over oordelen. :-)

Als het goed is, herken je dat Posner inderdaad op dezelfde lijn zit die wij reeds kennen van Rogier Hartendorp met zijn proefschrift **Praktisch gesproken, Alledaagse civiele rechtspleging als praktische oordeelsvorming**, overigens in hetzelfde jaar verschenen als Posners genoemde boek. Indien je meent, dat Rogier er prijs op stelt om kennis te nemen van – wat ik tevens ontleen aan – Posners ideeën, ajb, stuur hem dit emailbericht dóór.

62.55

Het kan natuurlijk ook dat de spreekwoordelijke woestijn zelfs alsmaar groter wordt van het roepen ... Zwijgen dan maar? (Ook) lijkt het alsof literatuurverwijzingen inmiddels averechts werken. Volgens de doctrine dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is, vat iemand zo'n verwijzing dan nog eens èxtra belerend op. Dat roept prompt weerstand op, zo van, ik bepaal toch echt zèlf wat ik doe, nee, dat ga ik dus niet lezen. De ondergang van het gesprek kennen we al duidelijk van de zgn politiek. In de zgn wetenschap merk ik er evenmin nog iets van. In zo'n aantekening jaag ik blijkbaar nostalgisch de illusie van een gesprek na. Noem het ook maar wanhopig, pathologisch.

62.56

Ik heb het proefschrift van Rogier Hartendorp, **Praktisch gesproken**, er nog even op nageslagen. In zijn literatuurlijst heeft hij enkele publicaties van Posner opgenomen. En allebei verwijzen zij nadrukkelijk naar – werk van – Oliver Wendell Holmes (1841-1935) die met Charles S. Peirce (1839-1914) en William James (1842-1910) een discussiegenootschap vormde, The Metaphysical Club. En Peirce staat bekend als grondlegger van wat sindsdien ... pragmatisme heet. Kortom, het ligt voor de hand dat Hartendorp en Posner op dezelfde lijn zitten. Waarop ik je eerder niet wees, is de nadruk die Posner legt op – de noodzaak – van onderwijshervorming als belangrijke voorwaarde

to improve pragmatic judging.[**How Judges Think**, p. 377]

Dáármee in lijn blijkt Margreet Ahsmann, een rechter en tevens bijzonder hoogleraar Rechtspleging (Leiden). Zij bewerkte haar intreedere tot het boek(je) **Over meesters in de rechten en priesters van het recht, feit en fictie in hun opleiding** (Boom Juridische uitgevers, 2012). Ook zij laat werk van Posner,

een invloedrijk Amerikaans filosoof en rechter[. p. 29]

de revue passeren, zelfs herhaaldelijk. En ook Ahsmann vindt

[v]erbinding van de universiteit met de rechtspraktijk [...] essentieel want rechtsgeleerdheid is bij uitstek een theoretisch-praktisch complex.[p. 13 Maar] problemen [zijn] in de praktijk minder gestructureerd [...] dan tijdens de studie gepresenteerd[. p. 119]

Waarom vraag ik jouw aandacht op Ahsmann? Naar verluidt heeft ook zij zich over het project Kwaliteit en Innovatie (KEI) uitgelaten. Zo vermeldt haar “profiel” op de website van de Universiteit van Leiden o.a. dat zij

artikelen [heeft] geschreven over KEI.

Op bedoelde website staat tevens een lijst met haar “wetenschappelijke publicaties,” maar daartussen kan ik over KEI niets herkennen. Daarover valt blijkbaar niets

wetenschappelijks te schrijven ... :-) Hoe dan ook ziet zij als, en ik citeer verder uit haar boek,

de kern van mijn leeropdracht: het tot stand brengen van zinvolle wisselwerking tussen de rechtswetenschap en de rechtspleging.[p. 14]

Tja, indien digitale technologieën benut worden voor “rechtspleging,” heel praktisch dus, moet je er prompt ook “rechtswetenschap[pe]lijk” iets mee. Algemeen luidt haar stelling:

In de betekenis ‘kwaliteit van de rechtspleging’ komen uiteindelijk alle noties samen.[p. 16]

Maar ook Ahsmann worstelt met reële variëteit:

Kwaliteit is een dynamisch, veelzijdig begrip en contextafhankelijk, waardoor het moeilijk te definiëren is.[p. 16]

Nota bene, zelfs ieder begrip is principieel “contextafhankelijk.” Daarom is een definitie natuurlijk een valse illusie als het de bedoeling is om betekenis onafhankelijk te definiëren. Ofwel, absoluut geldige definities zijn niet moeilijk, nee, ze zijn onmogelijk, punt.

Wèl haalbaar als, vooruit, definities, zijn contextuele verbijzonderingen. Daarvoor is ook een methode beschikbaar ... Vanwege subjectief situationisme is het netzo natuurlijk echter praktisch ook weer onmogelijk om met [Metapatroon](#) alle betekenissen – in een model – tot uitdrukking te brengen. Hoewel zij de dienovereenkomstige onmogelijkheid van algemene definities kennelijk niet beseft, wijst Ahsmann met zoveel woorden toch op een voorname factor voor onderscheidingen:

Wat opvalt aan de huidige discussie is dat deze nogal eens wordt gevoerd vanuit verschillende ideologische uitgangspunten en met uiteenlopende opvattingen over het recht. Z[o’n discussie] is daardoor niet consistent en eenduidig, soms polemisch en zelfs emotioneel van aard, afhankelijk van de doelen die de betrokkenen aan het [onderwerp in kwestie] toekennen en de belangen die zij daarbij nastreven.[p. 68]

Het lijkt erop, dat Ahsmann dergelijke verschillen betreurt, hoewel zij verderop opmerkt dat het,

op het moment dat een rechter beseft dat er verschillende opvattingen kunnen zijn vanuit verschillende wereldbeelden, [...] makkelijker [is] om het eigen standpunt neer te zetten[. p. 142]

Klopt, èlk gedrag is nu eenmaal gemotiveerd, dwz subjectief situationeel. Ontkenning daarvan, en dan doorgaans ook nog eens impliciet en daardoor des te moeilijker te beseffen, werkt averechts. Inzicht in contextualiteit, volgens de zgn [semiotische enneade](#) corresponderend met situationaliteit resp. gemotiveerdheid, verklaart ook pas terdege wat Ahsmann opmerkt:

Studenten die hebben begrepen waarom ze wat leren en in welke context, zijn beter in staat het geleerde toe te passen in nieuwe situaties.[p. 92]

Let wel, toepassing in een andere situaties vergt o.a. afleren. Een mooi karakterisering van passend onderwijs vind ik

verdiepte verbreding[. p. 94]

Een conceptueel model dat geldt als ontwerp voor infrastructuur voor informatieverkeer moet bij systematiek op hoofdlijnen blijven, met ruimte om met

– combinaties van – concrete waarden nodige en voldoende praktisch gedetailleerde dekking te verschaffen. Ik acht de associatie die Ahsmann legt met ontwerp(en) terecht:

De doelstelling [...] moet [...] zijn [om] als een architect creatief met het recht [te kunnen] omgaan.[p. 120 H]et gaat niet alleen om juridisch inhoudelijke kennis, maar de rechter heeft ook en indringend te maken met mensen in bijzondere omstandigheden.[p. 137]

En volgens subjectief situationisme valt menselijk gedrag pas enigszins te begrijpen c.q. duiden, nota bene óók het gedrag van wie daarbij optreedt in de hoedanigheid van rechter. Erkenning van reële variëteit plus een methode voor eenduidige ordening helpen om te kunnen voldoen aan een eis die Ahsmann nog als het ware terloops stelt:

Maar ook bepaalde beslissingen die de organisatie van de rechtspleging raken, zouden meer gefundeerd dienen te worden op feiten en een rationele afweging[. p. 31]

Het doel van/met KEI is nadrukkelijk om productief onderdeel van die “organisatie” te vormen. Toen Ahsmann dat uitsprak resp. schreef was KEI bij mijn weten overigens nog niet aan de orde.

Wat mij betreft is het een open deur, dat

[h]elderheid over het type jurist dat wordt opgeleid en eindtermen die daarbij horen, [...] aard en inhoud van een goed curriculum [zouden] kunnen bevorderen.[pp. 70-71]

In het betoog van Ahsmann mis ik echter nadere beschouwing van rechtspraak als voorziening voor verloop van maatschappelijk verkeer. Het blijft vooralsnog bij commentaar in de zin van

de steeds complexer wordende realiteit die voortdurend nieuwe problemen oproept. [...] En dat heeft uiteindelijk weer invloed op het profiel van de jurist en daarmee op de inrichting van de studie.[p. 74]

Anders is de opleiding gauw irrelevant, nietwaar? Maar valt die maatschappelijke dynamiek desondanks te duiden volgens enkele kruisende ... hoofdlijnen? Modelmatig biedt daarvoor [Informatieverkeer op stelselschaal](#) m.i. een aanzet onder de noemer van hoedanigheden; voor korte toelichting zie [Reële variëteit van deelnemers volgens hoedanigheden in informatieverkeer](#). Overzicht over wisselende hoedanigheden verduidelijkt prompt dat er verschillende “werkterreinen” o.a. verschillende soorten juristen vergen, met gevolgen voor optimale opleiding van dien:

Ieder werkterrein kent zijn eigen vaardigheden.[p. 114]

Waarom uit Ahsmann zich nog zo voorzichtig?

Vanuit een helder beeld van de doelstelling van de opleiding [...] zou een concreet onderwijsprogramma kunnen worden ontwikkeld.[p. 117]

Het is toch belachelijk om het anders te doen?! Of voelt – ook – Ahsmann zich tot voorbehoud genoodzaakt, omdat zij “[g]een helder beeld” heeft?

Ik kom terug op het ontwerp karakter rechterlijke bemoeienis. Volgens Ahsmann

moet de rechter integer zijn en durven ingaan tegen heersende opinies als hij meent dat het meegaan met die stromingen zou betekenen dat in het concrete geval geen recht wordt gedaan.[p. 138]

Een verschil met wie in-opdracht ontwerpt is dat de rechter het laatste woord heeft en voor zijn inkomsten niet afhankelijk is van wat andere mensen van zijn 'ontwerp' vinden. Helaas tonen zowel interne als externe medewerkers zich met kritisch oordeel doorgaans volgzzaam. Daar komt bij dat opdrachtgevers moeilijk afwijkende mededelingen kunnen bevatten en/of verdragen. Thans voor heroverweging van KEI lijkt mij een door Ahsmann aangehaalde uitspraak van H.E. Ras, oud-President van de Hoge Raad, toepasselijk:

'De rechter moet goed kunnen luisteren, ook naar een boodschap die hem tegen de haren instrijkt, want de kunst van een goede rechter is dat hij ook over zo'n boodschap nadenkt.'[p. 141]

Enfin, wat Ahsmann beweert over juridische opleidingen gaat kennelijk ook op voor KEI. Want voorzover er valt na te gaan, nota bene heel pàktisch,

ontbreekt een rechtstheoretisch plan. Kwaliteit heeft met inhoud te maken, en pas in tweede instantie met de vorm.[p. 154]

Maar wanneer bedoelde "inhoud" nu eenmaal niet redelijk met digitalisering valt te faciliteren, is het gevaarlijk om het zelfs maar te proberen. Helemaal averechts pakt dan een poging uit om "inhoud" door "vorm" te vervangen. Over context gesproken, voor KEI geldt een vraag van Ahsmann dan ronduit retorisch:

Is niet op basis van ficties een beslissing genomen in plaats van op feiten?[p. 155]

Het probleem dat Ahsmann daar niet aansnijdt, is dat aan èlk (verkeers)feit een wereldbeeld, zeg ook maar paradigma, ten grondslag ligt. Met voorrang is daarom nodig en voldoende overeenstemming over toepasselijk paradigma nodig. (Ook) voor rechtspraak komt daarvoor subjectief situationisme in aanmerking. Dat horen zgn wetenschappers echter helaas nog steeds niet graag. Is Ahsmann daarom in haar intreerede zo terughoudend?

62.57

Probeer dáár maar eens van àf te komen. Zolang je er slechts aan mag meedoen wanneer je eigenlijk niet weet waarover het gaat, resulteert geen dis- maar prompt miscussie. Met haar blog **Rechtspraak-IT: het moet, het kan, maar het is niet makkelijk** (Mr., 5 februari 2018) reageert Dory Reiling m.i. helemaal niet op wat haar collega-rechter Matthieu Verhoeven enkele weken eerder op de website van **NRC Handelsblad** schreef, en waarop ik met [aantekening 61.55](#) kort commentaar gaf. Daarentegen 'praten' zij domweg langs elkaar heen. De één vraagt aandacht voor wat er met KEI allemaal nog niet werkt en bepleit daarom een àndere aanpak. De ànder voelt zich daardoor aangevallen en meent zich te kunnen verdedigen met een opsomming van wat er inmiddels dankzij KEI wèl functioneert. Nota bene, de ònuitgesproken boodschap van Reiling luidt, dat de aanpak voldoet en dus vooral géén wijziging behoeft. Inderdaad, èlk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid. Reiling lijkt haar verzoek nog wat extra kracht te geven door de vermelding, dat ze "[i]n 2009 promoveerde [...] op **Technology for Justice**, over IT en Rechtspraakherforming." Zo van, ik heb er dus ècht verstand van. Nu blijkt haar proefschrift – prima! – integraal raadpleegbaar op het ww web. Ik meen reeds na een korte blik op **Technology for Justice, How Informational Technology can support Judicial Reform** (Leiden University Press, 2009) te mogen vaststellen dat Reiling weliswaar belangwekkend onderzoek verrichtte, maar beslist géén informatiekundig ontwerper is (evenmin als Verhoeven). Laat ik het erop houden, dat

zij niet weet hoe het met KEI eventueel anders kan resp. moet. Om de impasse te doorbreken moeten mensen als zowel Verhoeven als Reiling allemaal serieus worden genomen. Als ik met Reilings opsomming van KEI-successen begin, okee, waarom is digitalisering daarvoor volgens haar geslaagd? En kan zij dan wellicht óók precies vertellen waarom KEI elders nog niet werkt? Iemand die er wèl verstand van heeft, kan dan volgens het stelselmatige verkeersperspectief helpen analyseren welke kwalitatieve verschillen daartussen kennelijk bestaan. En daaruit volgt dan weer of òngewijzigde aanpak ook voor die 'rest' kans van slagen heeft. Maar die conclusie mag niet overhaast getrokken zijn. Waarom oordeelt Verhoeven zo negatief? Hoe redelijk zijn de informatiebehoeften die hij oppert? Werpt dat licht op waarvoor KEI faalt? Op het gevaar af vooringenomen te klinken acht het zeker dat koerswijziging voor KEI nodig is. Maar ja, krijg het maar eens voor elkaar om zo'n discussie om te draaien tot een opbouwende discussie enzovoort. Over en weer wordt overdrijving niet geschuwd. Zo beweert Reiling, tja, het is uiteraard haar eigen geld niet, dat

[v]ertraging of kostenstijging [...] op zichzelf genomen geen reden[en zijn] om een project als mislukt te beschouwen.

Volledig "op zichzelf genomen" zijn ze dat juist wel! Als een project uitsluitend uitstel kent, louter geld kost, blijft resultaat blijkbaar netzo absoluut uit. En is er trouwens überhaupt iemand geweest die over KEI zo'n absoluut verwijt gemaakt heeft? Dat doet Reiling volgens mij op die manier ten onrechte voorkomen en zij schendt aldus voorwaarden voor discussie. Als rechter zou zij een advocaat die zoiets in een geding flikt op haar/zijn vingers moeten tikken. Overigens wijst Reiling in haar proefschrift wel degelijk op empirisch vastgestelde ontsporingen met digitalisering. In haar blog brengt zij ze echter, en helaas, ter sprake. Zij vergoelijkt amateuristisch gepruts:

[O]ok organisatorische en technische factoren maken overheidsinformatisering complex. Kijk maar naar de Belastingdienst. Dat ging ook niet meteen goed[.]

Het geklungel van iemand anders is, oeps, "op zichzelf" nooit een excuus voor eigen falen. Het is een vøk om relevante "factoren" allemaal voor en zo door tot een samenhangend ontwerp enzovoort af te wegen. Zowel Verhoeven als Reiling hebben er trouwens geen idee van dat zo'n vak, informatiekunde dus, überhaupt bestaat. Nogmaals, daarom bestrijden ze elkaar met per saldo averechtse 'argumenten.' Het klopt, digitalisering op verkeersschaal heeft vooralsnog ten dele een experimenteel karakter. Maar dåt is met KEI nota bene ontkend. Er is jarenlang gedaan alsof doel èn daardoor ook middel vast staan. Daarentegen had met voorrang onderzocht moeten zijn welk doel gewenst èn welk passend middel daarvoor daadwerkelijk haalbaar is. Dat moet dus alsnog gebeuren. Reiling zoekt met bluf – zou ze het beseffen? – een uitweg volgens de aanvankelijke koers:

Stel: je weet dat het simpel moet, maar de onderzoeken van de Rekenkamer maken ook duidelijk dat er complicaties zullen gaan komen. Dat is de vraag: wat doe je dan? Dan maar niet digitaliseren?

Haar retorische vraag is onzinnelijk. Ervan afgezien dat ook de Rekenkamer geen idee van informatiekundig ontwerpen heeft, nee, Verhoeven heeft evenmin beweert dat digitalisering wat hem betreft niet hoeft. Hij deed een alternatief voorstel ervoor.

Wil Reiling de opbouwende bedoeling van Verhoeven verdoezelen? Haar blog begint zij met de mededeling, tot Verhoeven gericht,

[!]ang [te] heb[ben] gearzeld of ik met je in discussie zou gaan[.]

Wat mij betreft had ze méér tijd moeten nemen voor een serieuze handreiking. Verder dan welles-nietes komt het zo nooit (en stagneert heroriëntatie van KEI). Of oefent Reiling tot slot van haar blog toch enige zelfkritiek? Alsof ze in gesprek met Verhoeven is, veronderstelt ze dat

vooruit kijken en bedenken hoe het anders kan [...] niet onze natuurlijke habitus [is].

Haar conclusie annex aanbeveling luidt

Innoveren in de rechtspraak is dus moeilijk. [...] Maar innoveren moet wel[.]

Wat ik “moeilijk” vind, is aanvaarding van eigen beperkingen. Wanneer de “habitus” van rechters noodzakelijkerwijs anders is, getuigt het juist van volwassen verantwoordelijkheid om voor vernieuwing hulp in te roepen. Het probleem verschuift dan naar de keuze van ontwerper. Zonder het overigens zèlf te beseffen slaat Verhoeven met zijn column **ICT-leveranciers hebben de Rechtspraak klemvast** (17 januari 2018) in elk geval één spijker op z’n kop. Met zulke “leveranciers” is van een heus, dwz stelselmatig, ontwerp van voorzieningen voor informatieverkeer voor rechtspraak geen sprake. Nogmaals, met voorrang moet alsnog worden voorzien in stelselmatig bemeten ontwerp.

Helaas is Reiling, zgn product owner van KEI-IT Civiel, overgevoelig:

Achteraf met de vinger wijzen helpt ons niet vooruit.

Wat Reiling blijkbaar meent te zien – beroepsafwijking? – is een bestraffend bedoeld vingertje. Maar wie een eventuele fout aanwijst, bedoelt dat doorgaans positief. Dat lijkt aan Reiling helaas voorbij te gaan. Daarentegen laat zij weten – bedoelt zij soms in tegenstelling tot Verhoeven? – dat zij wèl moedig doorzet:

Wie bij voorbaat bang is om de schuld te krijgen durft niet te innoveren.

Opnieuw, ook heb ik nergens van Verhoeven begrepen dat hij tégen vernieuwing is. Over durf gesproken, hij ziet het echter anders dan Reiling. (En ik zie het nòg weer anders zij allebei. :-)

62.58

Voor allerlei organisaties geldt dat informatieverkeer door eigen medewerkers in diverse functionele hoedanigheden gebeurt met als onmiddellijke (weder)deelnemers voornamelijk leden – ook weer in eventueel wisselende hoedanigheden – van zgn beroepsgroepen. Bijvoorbeeld voor de Rechtspraak komen als bedoelde beroepsgroepen vooral in aanmerking: advocatuur, notariaat en/of gerechtsdeurwaarders.

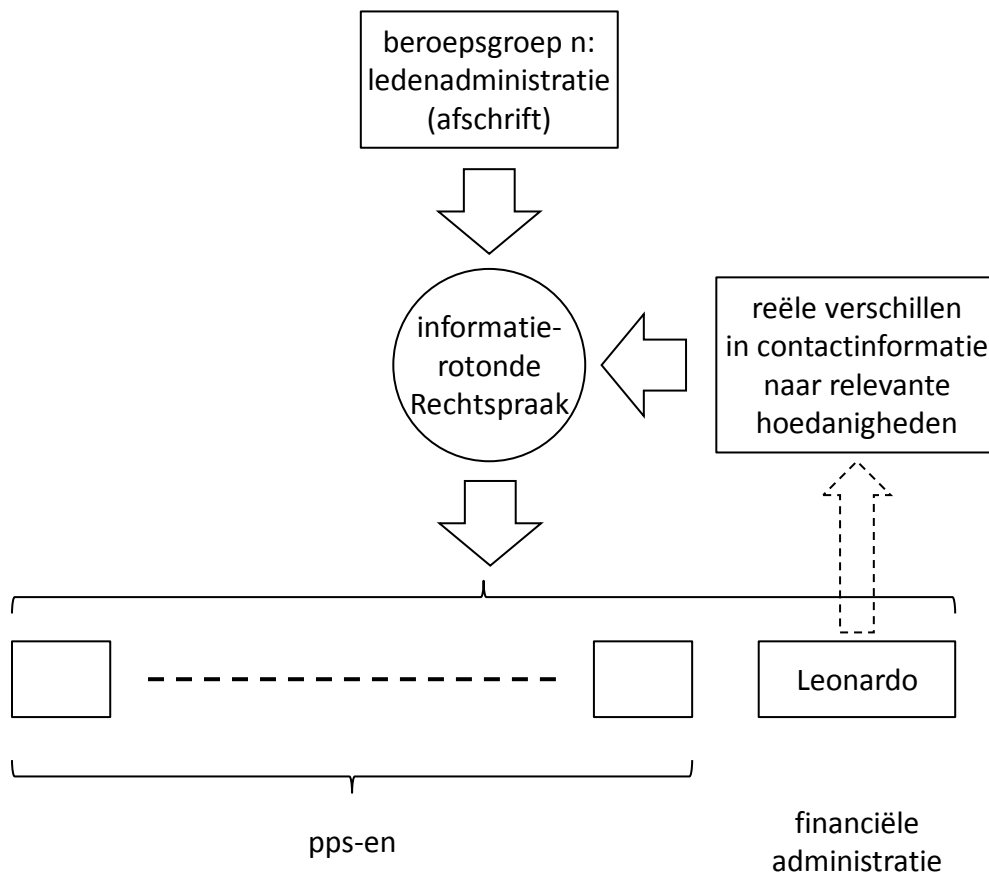
Optimaal verloop van informatieverkeer vergt uiteraard steeds actuele contactinformatie over bedoelde deelnemers over en weer. Nota bene, relevante contactinformatie van een verkeersdeelnemer kan per hoedanigheid variëren. Voor een (ontwerp)model met daarvoor passende variëteit, zie [Informatieverkeer op stelselschaal](#).

Zolang zo’n stelselmatige voorziening ontbreekt, worden vaak beperktere maatregelen getroffen om beheer te coördineren, dwz eenduidigheid te borgen van contactinformatie die verspreid over informatiesystemen van een organisatie

geregistreerd staat (en van daaruit voor specifieke taken wordt gebruikt). Om bij het aangehaalde voorbeeld te blijven, wat de advocatuur betreft levert de afdeling Beheer Advocaten Registratie (BAR) van de Nederlandse orde van Advocaten (NOvA) aan de Rechtspraak periodiek digitaal een afschrift van advocateninformatie: Landelijk Advocaten Tableau (LAT). Met speciaal daarvoor ingerichte koppelingen worden de diverse zgn processystemen van de Rechtspraak (pps-en) dan automatisch bijgehouden met eventuele mutaties. Een dergelijke koppeling bestaat echter niet met het informatiesysteem voor financiële administratie. Voor zowel het notariaat als de deurwaarders is nog nergens voorzien in het doorgeven van mutaties van contactinformatie.

Ter facilitering van samenhang tussen informatiesystemen inclusief databases die ooit los van elkaar zijn opgezet, dient een zgn informatierotonde. Voor algemene uitleg, zie o.a. [Stelselmatig overzicht via informatiesleutels](#). Over de gebruikte methode voor samenhang tussen zgn contextueel verbijzonderde verschillen is een handboek beschikbaar met tevens uitgebreide voorlichting over informatieverkeer in ruimere zin, zie [Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer](#).

Rechtspraak/LDCR benut reeds een – exemplaar van een – informatierotonde, onder meer voor gerichte controles van verspreid geregistreerde contactinformatie.

De informatierotonde kan worden uitgebreid met de mogelijkheid om contactinformatie ook in – het digitale informatiesysteem voor – de financiële administratie eenvoudiger te actualiseren. Dat laat zich beknopt schetsen voor leden van een willekeurige beroepsgroep, zeg n. Beschikbaar voor de Rechtspraak is dus per beroepsgroep steeds een afschrift van de ledenadministratie. Via de

informatierotonde laat zich dat bestand geautomatiseerd vergelijken met wat over dienovereenkomstige relaties al dan niet reeds in de financiële administratie staat geregistreerd. Naar verschillen kan vervolgens daadwerkelijk de registratie in de financiële administratie worden aangevuld, gewijzigd e.d.

Bedoelde vergelijking kan echter ook ter bewerking op relevante verschillen wijzen. Dat gebeurt doordat passende verschillen voor afwijkende hoedanigheden onbekend zijn en dus niet in een vergelijking kunnen worden meegewogen. Een voorbeeld is het verschil tussen de advocaat die in een zaak als vertegenwoordiger optreedt (en waaraan de processtukken e.d. geadresseerd moeten zijn) en het kantoor met de rekening-courant voor griffierechten (waarmee de vordering moet worden afgewikkeld). Om te vermijden dat bij elke periodieke vergelijking dezelfde, blijkbaar overbodige, verschilmeldingen verschijnen, laten zich de meest voorkomende gevallen filteren op basis van een toegevoegd register met – zulke – uitzonderingsgevallen. Zie bijgevoegd schema voor samenhang op hoofdlijnen.

62.59

Ik heb een commentaar geschreven op de valse schijn van zelfkritiek volgens de pseudo-analyse van complexiteit. Ik vrees, dat blijft nogal moeilijk – complex? :-) – om te doorbreken ...

Als er weer eens een project ernstig mislukt, geeft wie ervoor verantwoordelijk is vaak complexiteit als verklaring. Maar meestal is dat een uitvlucht. Die werkt helaas ook meestal, want wie dat antwoord krijgt ziet gauw van verdere vragen af. Ik vermoed dat onderdrukking van kritische zin gebeurt om het wekken een domme indruk te vermijden. Zo van, op vragen naar details komen stellig antwoorden die ik niet begrijp, omdat ze ... complex zijn. Tja.

Wat een ondervrager dus moet beseffen, is dat iemand die iets complex noemt, daarmee vooral verklaart nog steeds geen flauw idee te hebben wat er al dan niet voor een succesvol resultaat moet gebeuren. Kortom, hij (lees ook: zij) was ooit ongeschikt voor het project in kwestie, en hij is dat gebleven ondanks talloze pogingen die allerlei belanghebbenden hebben gedaan om hem van gedachten te laten veranderen (en waarmee ze vervolgens mee zijn opgehouden, omdat het allemaal niets hielp).

Kennelijk had de verantwoordelijke functionaris – want meestal gaat het om iemand in een organisatorische hoedanigheid – aanvankelijk een simpel idee van wat er zou veranderen. En aan dat idee hield hij krampachtig vast in de, toegegeven, goedwillende veronderstelling dat anders chaos dreigt. Pas toen ècht niet meer viel ontkennen dat het beoogde projectdoel onmogelijk viel te bereiken met het opgezette middel, raakte hij bereid toe te geven dat het oorspronkelijke idee domweg ontoereikend was. Hoe het dan wèl moet, weet hij echter ook nog niet. Wie uiteindelijk ertoe overgaat iets complex te noemen, zegt slechts dat het toch ingewikkelder is dan hij dacht, maar over de passende oplossing tast hij onverminderd volledig in het duister.

Vraag de verantwoordelijke functionaris naar het oorspronkelijke doel èn naar het ontwerp op basis waarvan een begin gemaakt is met ontwikkeling van het bijbehorende middel. Is het doel nog ongewijzigd? Wat mankeert er dan aan het oorspronkelijke middelontwerp inclusief uitvoeringsplan? En hoe luidt het ontwerp annex plan waarmee het, rampspoed e.d. daargelaten, stellig wèl lukt om een passend middel als projectresultaat te leveren? Is dat beschikbaar? Het kan ook dat

er intussen een ànder doel geldt. Voor het ontwerp annex plan tellen dan echter dezelfde vragen (maar pakken de antwoorden erop dienovereenkomstig anders uit). Wees niet verrast indien een opdrachtgever, projectleider e.d. die voor mislukking wijzen op complexiteit, niet eens een redelijk uitgewerkt oorspronkelijk ontwerp/plan kunnen tonen, om van aanpassingen nog maar te zwijgen. In dergelijke gevallen is er dus aan een middel gewerkt zònder duidelijk verband met een bepaald doel. Op voorhand staat dan één ding vast, en dat is mislukking. Maar wie weet bestaat er wel degelijk zo'n ontwerp/plan. In dat geval valt het verband met het doel na te gaan. Blijkbaar is het voor het middel echter verkeerd gelegd, want anders wat het project niet mislukt, nietwaar?

Is het ontwerp/plan ooit aangepast? Voorziet het gewijzigd ontwerp voor het middel wèl in nodig en voldoende verband met het doel? Zo ja, dan is het project helemaal niet complex, maar optimaal beheersbaar.

Nota bene, de beoordeling van iets als complex is zowel subjectief als situationeel. De crux van een vak(discipline) is nu net dat een relevante opgave voor een dienovereenkomstige vakvrouw of –man niet complex is. Een beunhaas doet om een opdracht te verwerven alsof de opgave voor hem simpel is. Hoe kan een opdrachtgever een beunhaas onderscheiden van een èchte vakkundige? Voor een opdrachtgever is die selectie gauw ... complex.

Wat een opdrachtgever moet kunnen waarderen in potentiële opdrachtnemers is juist niet het vertoon van zekerheid. Een èchte vakkundige durft twijfel te uiten, en doet dat ook. Een vakvrouw/-man erkent dat de opgave onmogelijk in een oogopslag valt te overzien, laat staan volgens gedetailleerde samenhang begrijpelijk is. Daarom bepleit hij, om zo vlot mogelijk tot een passend ontwerp voor ontwikkeling te komen, met voorrang ruimte voor ontwikkeling van ontwerp. En een optimaal ontwerp annex plan moet ook verder redelijk veranderlijk zijn en blijven, vanwege dienovereenkomstige flexibiliteit van ontwikkeling. Een kortzichtige opdrachtgever krijgt daardoor prompt de valse indruk van onzekerheid en blijft voorkeur geven aan de – bluf van de – beunhaas en kiest zodoende voor mislukking. Kortom, de schijn van zekerheid bedriegt.

62.60

Wat mij betreft geen nieuws. Ik blijf tot dusver nog steeds vergeefs proberen om van-theorie-tot-en-met-praktijk aandacht gevestigd te krijgen op betrekkelijkheid van betekenis. Ofwel, wat dezelfde informatie lijkt, verschilt naar omstandigheden toch ècht van betekenis.

Ontkenning van zulke zgn reële variëteit verklaart waarom digitalisering op de schaal van maatschappelijk informatieverkeer stagneert. Aparte informatiesystemen met elk een strikt beperkt bereik van betekenissen vormen uiteraard geen probleem. Maar daartussen valt dus onmogelijk stelselmatig samenhang te vestigen zònder – methode voor – zgn contextuele verbijzondering. Hebben bestuurders soms zelfs in het algemeen een grondige afkeer van samenhang, omdat zij er ondermijning mee associëren van hun respectievelijke positietjes (en bang zijn 'het' aldus niet langer overwegend alleen voor het zeggen te hebben, al is het daardoor over bijna niets)? Dit ben ik maar weer even kwijt, zodat we het daarover niet meer hoeven te hebben als we elkaar spreken. Er komt genoeg voetbal aan. Kom je in Voorburg op de koffie? Of spreek je liever 'in de stad' af?

62.61

Wat het ‘laatste’ raadplegend referendum nog maar weer eens aantoon, is dat er – ook – over privacy geen vruchtbare discussie, en zo door naar evenwichtige regels voor maatschappelijk informatieverkeer, mogelijk is zònder aansprekelijk beginsel. Maar wacht eens even, juist voor onderhavig onderwerp hadden jij en ik toch ooit iets bedacht? Ik bespaar me de moeite om er opnieuw aandacht voor te vragen (zoals wij destijds vergeefs hebben geprobeerd o.a. bij 1. [Staatscommissie Grondwet](#) en 2. [minister van Justitie en minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties](#)). Ik wil echter vastleggen dat zoiets als wat wij manifest noemen, onverminderd onontbeerlijk is. Zie onderstaand afschrift van mijn aantekening.

62.62

Wat moet er nu gebeuren met de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten (Wiv)? Referendum of niet, en zelfs ongeacht de uitslag ervan, zo’n wet biedt nadere regels voor – deelnemers aan – informatieverkeer. Wat echter ook weer aan die wet vooralsnog ontbreekt, is een beginsel. Dus, welk uitgangspunt werkt prompt overtuigend èn laat zich netzo redelijk verbijzonderen naar gevarieerde omstandigheden die maatschappelijk (informatie)verkeer kenmerken? Eind 2005 (!) hebben Paul Jansen en ik als vruchtbaar beginsel voorgesteld:

Informatie over de individuele (rechts)persoon is eigendom van diezelfde (rechts)persoon.

Zo luidt artikel 1 van [Manifest voor informatieverkeer](#) (versie 2009; vergeleken met de oorspronkelijke manifestversie is artikel 1 ongewijzigd gebleven). De manifestartikelen 2 tot en met 16 zijn gewijd aan algemene – richtlijnen voor – verkeersregels, zeg ook maar de rechten èn plichten van verkeersdeelnemers mbt persoonsinformatie. Voor zover nog nodig kan dan o.a. een wet als Wiv zulke grondregels verbijzonderen. Zònder deugdelijk en helder beginsel kleeft daarentegen ook aan zo’n wet onherroepelijk de schijn van politiek-bestuurlijke willekeur. Daarmee weten burgers tegenwoordig wel raad.

62.63

Allereerst valt mij op dat er kennelijk een “basisplan” bestaat, maar dat niemand daar het kent. Zo’n plan kan toch echter onmogelijk bedoeld zijn om geheim te houden. Mijn suggestie luidt dat je ernaar vraagt (en vooralsnog verder niets). Wat de uitgebreide beschouwingen betreft, tja, ze leiden vooral àf zolang er geen aandacht is voor stelselmatige betekenisvariëteit. Wat er staat is dus zeker niet allemaal onzin, maar wèl grotendeels irrelevant voor de daadwerkelijke opgave om infrastructurele voorzieningen voor informatieverkeer te helpen realiseren. Want dáárvor verdient het ontwerpen van een informatiemodel met passend verkeersbereik voorrang. Wèg complexiteit!

62.64

Ik stuurde je een reactie vlak vóóordat je mij verdere beschouwingen annex voorstel doorstuurde. Nee, ook in dat vervolg valt helaas nog steeds geen ènkel spoor te bekennen van oriëntatie op samenhang volgens informatie. Voor voorzieningen voor ... informatieverkeer zouden relevante betekenissen van ... informatie toch allereerst eenduidig en vanwege veranderlijkheid beheersbaar geordend moeten zijn, nietwaar? Nogmaals, die opgave staat echter helemaal nergens erkend, laat staan de oproep dat er prioriteit voor geldt. Op die manier wordt het dus wederom niets.

Ik zou zeggen, onopvallend dóórgaan met de informatierotonde. Oppassen dat het levensvatbare kind niet verdrinkt in de onvermijdelijke vloedstroom van badwater.

62.65

Toeval? Ik heb nèt het boek(je) **Die Bedeutung des Wortes** (Verlag H. Haessel, 1925, vierde editie, oorspronkelijk 1900) van Karl Otto Erdmann (1858-1931) uit. Dat helpt zeker om me èxtra nieuwsgierig te maken naar wat er nu dan met “verwervingsruimte” wordt bedoeld. In de aanduiding “verweringswet/-regelgeving” lijkt mij een schrijffout te zijn begaan, maar, vooruit, met de zoekterm “verwervingswet” krijg ik met Google verwijzingen naar onteigening van grond ... Ik vermoed dat jij over dit onderwerp, wat het ook is, niet zomaar bent benaderd. Gaat het over verwerven in de zin van inkopen, en dan door Nederlandse overheidsorganisaties?

Intussen heb ik me dankzij het afschrift dat jij me ervan stuurde verder kunnen ergeren aan het verzoek aan jouw adres. :-) Zo wekt een woord als “gedachtengoed” prompt mijn argwaan. “Visiegroep,” grrr. En uit aanduiding als “ecosysteem” spreekt m.i. onherstelbaar onbenul, nog versterkt door de suggestie, sneak preview,” toe maar, dat er iets baanbrekends staat te gebeuren. Noem het gewoon infrastructuur. Dat zou voor zgn informatieverkeer niets nieuws mogen zijn. En vergeet voor infrastructuur de eis van “100% beschikbaarheid,” hoewel je zeker een eind kunt komen.

62.66

Nav jouw suggestie voor gespreksonderwerp voor morgen maak ik hierbij alvast enkele verdere voorbereidende opmerkingen. [Zie aantekening 62.65 voor aanzet.] Dat boek van Erdmann, nee, hem noch boek kende ik eerder, trof ik ‘op’ de Boekenzolder in Leiden. Mocht jij de Boekenzolder nog niet hebben weten te vinden, dan beveel ik vooral jou zo’n Leids uitje van harte aan. Afgelopen zaterdag stond daar **Die Bedeutung des Wortes** in een kast. En alles dat over semiotiek, tekenleer dus, maar zeg ook maar informatiekunde, zou kunnen gaan, sla ik open. In het voorwoord las ik meteen wat ikzelf met zoveel woorden ook beweer:

Niemand leugnet in abstracto, daß Wörter vieldeutig und ohne klare Grenzen sind[. p. iv]

Dat voorwoord voegt Erdmann in 1910 toe voor de tweede editie van zijn boek dat oorspronkelijk in 1900 is verschenen (en ik stond daar met een exemplaar van de vierde editie, uit 1925). Dat inzicht was ook destijds overigens niets nieuws. Meerduidigheid van termen stellen Plato en Aristoteles reeds uitgebreid aan de orde. Daarom vond ik Erdmanns voortzetting van die zin pas ècht opvallend, want ik heb aan die kennelijke frustratie ook weer vergelijkbaar uitdrukking gegeven. Zoals Erdmann vaststelt, zal weliswaar niemand de algemene stelling ontkennen dat woorden meerduidig zijn met tevens slechts vage grenzen,

aber keiner beachtet die Tragweite und die Folgen dieser Erscheinung.[p. iv]

Nogmaals, Erdmann doet zijn beklag over die kloof tussen theorie en praktijk méér dan honderd jaar geleden. Tegenwoordig zijn de nadelige gevolgen van de onwil resp. het onvermogen om naar redelijk inzicht te handelen nog zelfs veel groter. Dat komt door alom verspreiding van èn verbinding door zgn digitale technologieën. Daarmee is de gehele wereld pràktisch tot één stelsel voor informatieverkeer

geworden. Deugdelijke infrastructuur blijft echter ontbreken zolang daarvoor parochiale theorie met ontkenning van meerduidigheid van dien ònterecht voor geldig gehouden blijft.

Erdmann biedt nog geen theorie annex formele methode die geschikt is voor stelselmatige ordening van reële betekenisvariëteit op willekeurige schaal. Die heb ik in 1990 opgesteld. Bijna dertig jaren later hebben mijn pogingen om de noodzaak van zo'n paradigmawissel te laten doordringen nauwelijks resultaat gehad. Tja, wat Erdmann schrijft, te weten dat niemand zich bewust lijkt van de strekking en gevolgen van meerduidigheid, laat staat ernaar handelt, stemt inderdaad niet bepaald hoopvol.

Ik weet dat cynisme niet helpt, maar soms lucht het even op. Vat zo ajb mijn eerdere reactie op geleuter als "informatievoorziening [...] als ecosysteem" op. Liefst geef ik natuurlijk opbouwend advies. Vooruit, op de met "ecosysteem" voorgestelde schaal van informatieverkeer moet gerekend zijn met situationele gedragsverbijzondering en zo door naar contextuele informatieverbijzondering. Voor enige nadere oriëntatie in kort bestek verwijs ik je naar [Het komt door populistische opdrachtgevers](#) en [Dringende oproep](#). Nota bene, hoera, TenderNed is allang een voorziening ter facilitering van informatieverkeer met – nagenoeg – willekeurige deelnemers. Gaat EZ over innovatie? Dan is het wellicht toepasselijk om – ook verder – eens iets te doen dat daadwerkelijk nieuw is. Of klink ik prompt weer cynisch?

62.67

Wie overdrachtelijk over ecosysteem begint, en al helemaal als het zakelijk is bedoeld, verdenk ik ervan zich de top van de bijbehorende voedselketen te willen toeigenen. Als voedsel mag je dus meedoen.

62.68

In het voor de tweede editie van **Die Bedeutung des Wortes** toegevoegde voorwoord verklaart Karl O. Erdmann dat de gebundelde opstellen draaien om de vraag:

Was leistet die Sprache als Verständigungsmittel?[p. iii]

Daarom zijn het volgens hem, zoals de ondertitel luidt,

Aufsätze aus dem Grenzgebiet der Sprachpsychologie und Logik

In aantekening 62.66 heb ik uit het voorwoord al de volgende zin, zij het daar gescheiden in de twee samenstellende delen, aangehaald:

Niemand leugnet in abstracto, daß Wörter vieldeutig und ohne klare Grenze sind, aber keiner beachtet die Tragweite und die Folgen dieser Erscheinung.[p. iv]

Volgens mijn ervaring is helaas nog geen verandering gekomen in wat Erdmann betreurt. Er lijkt zich onder invloed van de kortzichtige associatie, vaak ook nog eens impliciet, van digitale technologieën met traditionele formele logica zelfs een verstarring voltrokken te hebben. (Want) met digitalisering zou de eis gepaard gaan van enkelvoudige, absoluut geldige definitie van enkelvoudige informatie. Dat is onzin. Zolang die valse associatie echter heerst, gebeurt van vruchteloos tot averechts wat Erdmann reeds aangeeft:

Allenthalben werden erbitterte Kämpfe geführt, die durch Erledigung einiger [...] Vorfragen sich ohne weiteres als gegenstandslos enthüllen würden.[p. iv]immer wieder begegnet man der Anschauung, als sei Vieldeutigkeit doch nur die Ausnahme und Eindeutigkeit des Wortsinnes die Regel.[p. 33 E]in tiefer Grund, daß diese

Kämpfe ebenso unvermeidlich wie erfolglos sind, liegt gerade darin, daß Urteile und Beurteilungen auf das innigste verwachsen sind; so daß man an einer Behauptung wohl dieses und jenes, nicht aber alles widerlegen oder beweisen kann.[p. 152]

Het onzinnige paradigma van absoluut geldige betekenis vestigt een dwaalspoor. Tegenwoordig blijven mensen hardnekkig een verspillingskoers voor digitalisering volgen ipv hun uitgangspunten

auf ihre Fehlerquellen hin zu prüfen.[p. iv Es] sollte [...] selbstverständlich sein, daß jeder Gebildete sein vornehmstes Werkzeug, die Sprache, zum Gegenstand des Nachdenkens und Studium macht[. p. 178]

Ik vrees dat het gezegde toepasselijk is van de vis die de allerlaatste zal zijn om te ontdekken wat water is.

Nergens gebruikt Erdmann het woord context. Ik bedien me er juist – ook hier weer – van om de strekking van zijn beweringen te verduidelijken en zo mogelijk te benadrukken. Zo wijst hij er op dat

Wörter [...] notwendig einer Ergänzung bedürfen, um einen bestimmten Sinn zu ergeben[. pp. 1-2] Aber seltsam ist es, daß so wenige diese Tatsache beachten und Folgerungen für die Praxis aus ihr ziehen zu vermögen.[p. 65]

Zo'n toevoeging maakt dus context uit. Maar dat omvat altijd tevens wat ik encenering noem. Het zijn dus allesbehalve slechts woorden die over en weer context constitueren. Er werkt altijd méér dan dat

[d]ie Wortbedeutungen [...] sich gegenseitig [bedingen] und [...] einander ein[schränken].[p. 43]

(Zelfs) een enkel woord volstaat slechts, indien de ervaren situatie kennelijk nodige en voldoende context voor verbijzonderde betekenisbepaling biedt. Daarom reken ik tevens context tot teken; zie semiotische enneade voor samengestelde dimensies resp. momenten van semiosis. Ofwel, mits de situatie in kwestie duidelijk interpreteerbaar is – en dat wisselt dus van subject tot subject en van tijdstip tot tijdstip – kennen wij vaak woord(gebruik) waarbij

in der Regel jene Ergänzung [durch weitere Wörtern] wegbleibt, weil wir sie stillschweigend aus dem Zusammenhange zu ergänzen gewöhnt sind.[p. 2] Es ist schon das Milieu, in dem ein Wort fällt, dann aber vor allem der Zusammenhang der Rede, der für die richtige Auffassung die nötige Richtlinie gibt.[p. 43]

Dergelijke als het ware vanzelfsprekend betekenisvolle situeringen ontbreken echter (grotendeels) tijdens deelname aan informatieverkeer met digitale middelen. Kenmerkend daarvoor is immers vergaande onafhankelijkheid van tijd en/of plaats (maar met bijvoorbeeld briefpost is het heus niet anders). Ter bevordering van eenduidige interpretatie moet daarom op een andere manier resp. expliciet in nodige en voldoende context worden voorzien. Voor passende digitalisering kan met [Metapatroon](#) methodisch op stelselschaal een ontwerp(model) worden opgesteld. Met het beginsel was Erdmann reeds vertrouwd. Door hem omgekeerd uitgedrukt,

[i]ndem man aber die Beziehung nicht ausdrücklich hinzufügt, entsteht Mehrdeutigkeit[. p. 2]

Een principiële verschil tussen Erdmanns opvatting en die van mij betreft de samenhang tussen verschillende betekenissen van eenzelfde woord. Daarbij laat ik hier nog in het midden, dat ik m.i. nog principiële uitga van verschillende gedragingen van eenzelfde ob- c.q. subject; zie daarvoor opnieuw de enneade als

samenvattend schema. Ik ben tot de veronderstelling gekomen, dat samenhang tussen verschillende betekenissen louter consistent kan zijn gevestigd door 'iets' dat zònder betekenis is. Dat noem ik nul-identiteit. Daarentegen hinkt Erdmann nog op de gedachte van een betekenisvolle

Kern des Wortumfanges[p. 4] Den Kern denken wir uns dann alle diejenigen Dinge oder anderen Vorstellungen enthaltend, denen unter allen Umständen die Benennung durch das fragliche Wort zukommt, während wir dem Grenzgebiet alle diejenigen Vorstellungen zuweisen, denen man die Benennung sowohl zu- wie absprechen kann.[p. 5]

Op betekenisvolle gemeenschappelijkheid dingt Ludwig Wittgenstein later af naar analogie van – zoals hij ze noemt – familiegelekenissen. Eerdere beweringen van Erdmann elders in **Die Bedeutung des Wortes** suggereren m.i. daarop vooruitlopende relativering van zijn – aanvankelijke? – kernbegrip:

Daß schließlich derselbe Sprachlaut Begriffe bezeichnen kann, die auch nicht den allergeringsten direkten Zusammenhang mehr aufweisen, erklärt sich leicht aus der Tatsache, daß es Übertragungen von Übertragungen gibt, daß sich die Bedeutungen in der mannigfaltigsten Weise verzweigen, und daß überdies in der Kette einer Bedeutungsentwicklung einzelne Glieder außer Gebrauch kommen können.[p. 21]

Erdmann lijkt echter niet overtuigd:

Andere Ausdrücke haben kaum mehr ein Bedeutungskern; ihr ganzer Umfang erschöpft sich in einem breiten, verschwommenen, nicht differenzierbaren Grenzgebiet, auf dem Untergrenzen, die mehr als willkürlich und rein individuell wären, nicht zu ermitteln sind.[p. 83]

In tegenspraak met de aanname van een betekenis-kern acht ik zelfs de volgende beweringen van Erdmann:

Ist aber nur **ein** herrschendes Merkmal vorhanden, so erweist sich auch dieses bei feineren Untersuchungen meist als unbestimmt, schwankend oder relativ.[p. 31] Die unbeschränkte Anpassungsfähigkeit der Wörter, die Leichtigkeit der Benennung neu auftauchender Begriffe und Begriffsnuancen beruht nur und nur darauf, daß wir schnell und radikal von der Grundbedeutung der Wörter und befreien können.[p. 182]

Van de ene naar een andere betekenis biedt gewijzigde context als het ware houvast. Pas volgens samenhang door nul-identiteit acht ik met een radicale kunstgreep, over logica gesproken, dekkend formalisme bereikt voor optimale scherpte van verbijzonderingen (lees ook: differentiatie). Want alleen een volstrekt ònbetekenende kern of, zoals Erdmann dat ook noemt,

Grundbedeutung

borgt dat

[d]ie Sonderbedeutungen [...] voneinander unabhängig [erscheinen], [d.h.,] wirken wie gleichberechtigte, selbständige Wörter[. p. 26]

Overigens blijkt dan de aanduiding als "sonder[lich]" ongelukkig. Wat betekenis betreft is situationele verbijzondering juist gewoon resp. zelfs zònder uitzondering (afgezien van zgn nul-identiteit, maar daarvoor is dan ook opzettelijk géén betekenis aangenomen).

Voor Metapatroon is tevens recursiviteit kenmerkend. De ene verbijzondering kan dienen als signatuur- en/of contextpunt voor verdere verbijzonderingen, enzovoort. Ook over methodisch gelijksoortige voortzetting van bepalingen heeft Erdmann zich reeds gebogen, want volgens hem

läßt sich die Begrenzung einer Wortbedeutung bildlich nur durch ein Netz von Linien darstellen: auf dem Grenzgebiete, das als Hauptgrenze den Kern einschließt, verlaufen mehr oder minder zahlreiche Untergrenzen, die zum Teil ebenfalls Grenzgebiete aufweisen, auf denen wieder Untergrenzen zweiter Ordnung sich befinden. Häufig setzt sich dieser Gliederungsvorgang noch weiter fort, so daß sich Untergrenzen dritter und höherer Ordnung nachweisen lassen.[p. 8]

Op die manier laat zich echter de spanning niet oplossen die bestaat tussen enerzijds voortdurend nauwere betekenissen, anderzijds alsmar ruimer bereik van relevante omstandigheden. Die knoop heb ik daarom doorgehakt. Elke eenduidige betekenis betreft een unieke configuratie van signatuur en context. De meerduidigheid van een aparte signatuur wordt per context opgeheven voor – de mogelijkheid van – eenduidigheid. Dat levert dankzij recursieve methode als model van geordende betekenissenvariëteit een netwerk van punten en lijnen op. Aldus, Erdmann heeft m.i. gelijk,

ergibt eine [...] Analyse und Vergleichung oft ziemlich scharf getrennte Begriffe, wo man auf den ersten Blick ein eindeutiges Wort vor sich zu haben glaubt.[p. 9] Bei der [Bedeutungs]abgrenzung kommt alles darauf an, ob sie zweckmäßig oder unzweckmäßig, ob sie brauchbar oder unbrauchbar ist.[pp. 76-77] Das Ergebnis ist dann freilich nicht nur nützlich und aufklärend, sondern oft auch sehr überraschend.[pp. 78-79]

Een enkel woord beschouw ik op z'n eneadisch dan als signatuur. Voor een feitelijk teken moet er dus context bij. In maatschappelijk informatieverkeer produceren resp. interpreteren deelnemers over en weer tekens. Vooral een informatiekundig ontwerper, dwz van voorzieningen, zeg ook maar infrastructuur, voor informatieverkeer moet

die Sprache als Verständigungsmittel betrachte[n] und über ihre logische Leistungsfähigkeit reflektier[en]. D]er kann gar nicht vermeiden die Frage zu stellen: welche Begriffe soll ein Wort bezeichnen? Und er wird dann nicht umhin können, die Tatsache der Polysemie etwa [...] zu beschreiben und graphisch darzustellen[. p. 10]

Nogmaals, daarvoor is Metapatroon als methode inclusief uitdrukingsmiddel beschikbaar. Op bescheiden toon spoort Erdmann reeds tot principiële heroverweging (lees ook: paradigmawissel) aan:

Angesichts der großen Vieldeutigkeit der sprachlichen Ausdrucks erscheint die Frage nicht unberechtigt, wie denn eine Verständigung überhaupt möglich sei.[p. 42]

Hij neemt echter het object van die vraagstelling nog – veel – te nauw voor een redelijke verklaring. Volgens de enneade wijst hij daarvoor slechts signaturen aan, wat Erdmann betreft losse woorden. Nogmaals, voor zover mogelijk, op zichzelf genomen is elk woord meerduidig. Verstandhouding met tekenverkeer is daartegen prima verklaarbaar door een teken te beschouwen als – configuratie van – signatuur plus context. Door toevoeging van context kan meerduidigheid oplossen:

[J]edes Wort [kann] – je nach dem Zusammenhang in dem es auftritt – zu [...] verschiedenen Vorstellungen anregen[. p. 158]

Het resultaat hangt natuurlijk steeds af van het interpreterend vermogen van het subject in kwestie:

[Da]her weiß der Hörer in bestimmten Einzelfalle, welche von den denkbaren, oft zahlreichen Bedeutungen eines Wortes der Redende zum Ausdruck habe bringen wollen[. pp. 42-43] Insofern heißt "Worte verstehen" soviel wie: ihren Sinn aus dem

Zusammenhang erschließen oder erraten. Und dazu bedarf es immer eines gewissen Entgegenkommens[. p. 44]

Dankzij het doorgaans onbewuste vermogen om ook en vooral context integraal tot een teken te 'rekenen,' lijkt het slechts als of

die Vieldeutigkeit der Worte [...] keine störende Rolle [spielt].[p. 47]

Enig (communicatie)probleem kunnen we pas beseffen dankzij verwarring. De analyse luidt stellig dat context gebrekkig is. Voor het opzetten van infrastructurele voorzieningen voor informatieverkeer trekken verantwoordelijke politici en bestuurders die conclusie echter nog niet. Dat zijn dan ook precies de mensen die geloven dat zij er zijn om figuurlijk knopen door te hakken:

Hierdurch verführt, meinen dann freilich viele, sie könnten auch dann Grenzgebiete und Untergrenzen der Worte außer acht lassen[. p. 47] Das scheint nur so, wenn das Wort in künstlicher Isolierung betrachtet.[p. 158]

Letterlijk betreft dat de keuze voor één betekenis, maar dat werkt op de schaal van – dynamiek van – samenleving dus niet:

Es ist das jener Wortgebrauch, bei dem der Sprechende zwar bestimmte Aussagen machen will und solche auch zu machen glaubt, tatsächlich aber ununterbrochen die [...] Wortbedeutungen verwechselt und unklar zwischen den verschiedenen Wortgrenzen hin und her schwankt. [... Er] mein[t] dabei die Sprache völlig zu beherrschen und ha[t] keine Vorstellung von den Schwierigkeiten[. p. 48] Mit naiver Unklarheit und Denkfähigkeit vereinigen sich oft noch Rechthaberei und Überzeugungswut[. p. 49]

Over subjectiviteit van interpretatie resp. betekenis laat Erdmann zich nauwelijks uit. Op wat ik subjectief situationisme noem, met de bijbehorende stelling dat elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is, kan ik echter wel zijn bewering laten neerkomen (!) dat

[d]er Wert einer Wortabgrenzung [...] ganz von den Bedürfnissen ab[hängt], denen sie dient; ändern sich diese, so müssen auch die Grenzen verschoben werden. Eine Definition, die für einige Zwecke sehr geeignet ist, kann für andere als ganz ungeschickt sich erweisen.[pp. 91-92] Ich kann nur wiederholen: eine [Bedeutungs]abgrenzung beruht immer auf einer Zweckmäßigsfrage.[p. 101]

Dat is precies was een model à la Metapatroon toont. Elk knooppunt staat voor zo'n verbijzonderde definitie, want

[i]n der Regel [...] ist eine Definition bloß die willkürliche Abgrenzung einer [... B]edeutung.[p. 102] Aber die Meinung, als müsse von zwei Überzeugungen immer die eine richtiger sein als die andere, als könne man diese beweisen en jene widerlegen, is unzerstörbar.[pp. 152-153]

De reële meerduidigheid raakt vaak echter juist onderdrukt door mensen die als functionaris aangesteld zijn voor een specifiek doel. In hun respectievelijke ... situaties

erscheint ein Zweck so selbstverständlich, daß [sie] an einen anderen gar nicht denken und meinen, die Begriffe müßten so und nicht anders abgegrenzt werden.[p. 92] Man will zu deutlich sein, zu viel durch das Wort zum Ausdruck bringen.[p. 155]

Op maatschappelijke schaal laten zich doelen enz. echter niet isoleren. Dat leidt tot nodeloze conflicten, zoals Erdmann terecht aangeeft (maar waarvoor hij helaas vergeefs waarschuwt; op mijn beurt weet ik ook niets beters dan zijn kritische

analyse te herhalen en te voorzien van m.i. sterk verbeterde, want methodisch consequente en praktische, aanbeveling):

Was heißt es, die "wahre", die "eigentliche" Bedeutung eines Wortes ermitteln zu wollen? Ganz allgemein gestellt, ist eine solche Aufgabe immer sinnlos – erst unter ganz bestimmten Voraussetzungen und für bestimmte Zwecke wird sie eindeutig und lösbar.[p. 94] Begriffsbestimmungen sind immer nur unter bestimmten Voraussetzungen und zu bestimmten Zwecken brauchbar; sie sind bestimmten Gedankenkreisen und Erkenntnisssystemen angepaßt[. p. 100 E]s [ist] immer eine Illusion, zu glauben, nu reine Begriffsbestimmung sei die "wahre", die "eigentlich richtige", "einzig mögliche" oder "notwendige".[p. 101]

Metapatroon betreft daarom au fond niets anders dan stelselmatige erkenning van de telkens noodzakelijke voorwaarde voor feitelijke betekenis. In een teken komt die voorwaarde met context tot uitdrukking en bemiddelt als zodanig tussen de situationele voorwaardelijkheid van gedrag en de motivationele voorwaardelijkheid van begrip; zie de semiotische enneade voor illustratie van correspondenties tussen dimensies/momenten. Inderdaad, ook voor zo'n voorwaarde geldt weer een ... voorwaarde, enzovoort. Met nóg een kunstgreep, voor een model ditmaal het veronderstellen van een horizon, geldt voor voorwaardelijkheid een grens. De logica 'achter' Metapatroon verschilt kwalitatief van traditionele zgn formele logica met abstrahering van betekenissen van dien. Erdmann roept reeds op tot een àndere ... betekenis van logica:

Ein "Logiker" muß sich doch gewiß schon längst mit der Tatsache abgefunden haben, daß Wörter niemals eindeutige Begriffe sind und sein können; er muß gewöhnt sein, auch die feineren Begriffsnuancen in den gleichlautenden Wörtern auseinander zu halten und sie aus dem Zusammenhang zu erschließen.[p. 188]

Daarom geeft Metapatroon voorrang aan methodische uitdrukking van samenhang. Dat is 'kennelijk' contraïntuïtief (want anders was stellig iemand anders er wel eerder op gekomen). Wat blijkt? Dan volgt uitdrukking van steeds bijbehorend verbijzonderde betekenis als het ware vanzelf.

62.69

Wat weet ik nu helemaal van het zgn octrooisysteem? Voor Information Dynamics maak ik er bewust géén gebruik van. Eén van mijn redenen is, dat ik me rechtsgang toch niet kan veroorloven. Maar veel belangrijker vind ik dat ik me niet wil vastpinnen op een bepaalde (toe)stand van vernieuwing; dat belemmert immers vèrdere vernieuwing. Verder publiceer ik, zeg maar, onderzoekverslagen en -resultaten zo prompt mogelijk op mijn website; zonodig kan ik ermee aantonen dat iemand ànders ten onrechte oorspronkelijkheid opeist en dus géén 'recht' heeft om mijn werk belemmeren.

Maar zijn mijn bezwaren ook algemener geldig? In elk geval zie ik ze vergaand bevestigd door James Bessen en Michael J. Meurer met **Patent Failure: How Judges, Bureaucrats, and Lawyers Put Innovators at Risk** (Princeton University Press, 2008). En dankzij hun boek begrijp ik alweer beter waarom eigendom zoveel problematischer is als het gaat om een beschrijving van iets ànders ipv onmiddellijk iets zèlf.

Met de voorafgaande zin probeer ik op mijn beurt dan alweer op een ruimer bereik met sterker onderling verband te mikken. Zo vraag ik me af in hoeverre de octrooien vergelijkbaar zijn met persoonsinformatie. Daarvoor vind ik het beginsel productief dat persoonsinformatie eigendom is van de persoon in kwestie. Maar waarom noem

ik dat zo nadrukkelijk een **beginsel**? Daarover heb ik eerder opgemerkt, zie mijn aantekening later toegevoegd aan het samen met Paul L. Jansen opgestelde [iDNA-Manifest: beginselen van de open informatierechtsstaat](#), dat

[h]et persoonlijk eigendom van persoonsinformatie [...] géén absoluut recht [kan] zijn, maar overdrachtelijk gezien wèl [kan] functioneren als zoiets als het verdwijnpunt (perspectief) voor reële ordening van onderlinge verhoudingen tussen verkeersdeelnemers. Het strikt individuele schiet daarvoor in absolute zin te kort, maar blijkt door netzo principiële erkenning van betrekkelijkheid juist een productief ... beginsel.

Maar ook ... **principiële** verschil met eigendom van iets zèlf volgt daaruit m.i. niet; zulk van oudsher formeel geldend gemaakt eigendom dient immers eveneens, heel praktisch, feitelijke verhoudingen tussen – mogelijke – deelnemers aan maatschappelijk verkeer. Waarop Bessen en Meurer terecht hameren, overigens behandelen zij vooral de ontwikkeling van – het gebruik van – het octrooisysteem in de USA, is dat afbakening van al dan niet vermeende uitvindingen noodzakelijkerwijs vaag is voor de meeste klassen en/of opzettelijk vaag kan worden gemáákt. Als enige uitzonderingen wijzen zij – de klassen van – chemie en farmacie aan. En willekeur is volgens hen daarentegen het grootst bij bedrijfsmethoden en (computer)programmatuur. Vooral aan navenante onzekerheid over afbakening gaat het octrooisysteem mank. Samengevat,

[i]f the estimated costs of the patent system to an innovator exceed the estimated benefits, then patents fail as property.[p. 4]

Een verschil tussen een octrooi en persoonsinformatie is natuurlijk wel degelijk, dat er met een octrooi van een keuze sprake is. Die is met persoonsinformatie niet aan de orde. Informatie heeft op een persoon betrekking. Zo ja, dan is er voor de desbetreffende persoon géén keuze. Waarop iemand vaak – nog? – wel invloed op heeft, is haar/zijn gedrag waaruit informatie voortkomt. Zo 'doe' ik evenmin aan zgn sociale media; dat scheelt gauw een heleboel gebruik van mijn persoonsinformatie door wie ik daarvoor desgevraagd beslist geen toestemming gegeven zou hebben. Maar ja, ook deze aantekening publiceer ik wel op 'mijn' website. Valt persoonsinformatie duidelijk – genoeg – te bepalen? Ik meen van wel. Het betreft m.i. informatie die kan doorgaan voor – onderdeel van – beschrijving van een bepaald persoon. Dat neemt niet weg dat het eigendomsbeginsel mbt persoonsinformatie, zoals gezegd, uitwerking vergt volgens verhoudingen van de persoon in kwestie met andere deelnemers aan maatschappelijk (informatie)verkeer. Als aanzet daarvoor is dus dat manifest bedoeld; voor de laatste versie, zie [Manifest voor informatieverkeer](#).

Waarover Bessen en Meurer mij met hun verbijzondering van het eigendomsbegrip voor octrooien met dienovereenkomstige problematisering weer aan het denken hebben gezet, is of eigendom een geschikte noemer is voor evenwichtiger bepaling van rechten èn plichten mbt persoonsinformatie. Is de opvatting als verdwijnpunt niet optimaal? Maar wie begrijpt dat? Geldt soms als dilemma dat juist wat belanghebbenden wèl willen resp. kunnen begrijpen, prompt averechts werkt als beginsel? Over keuze gesproken, ik zie geen àndere redelijke mogelijkheid dan volhouden met voorlichting. Dan pleit ik er dus voor om het grondigst onderscheid te maken tussen, vooruit, object- en informatieeigendom. Daartussen geldt dan eventueel allerlei verband, afhankelijk van respectievelijke verbijzonderingen. Zo is informatieeigendom wellicht een – voor het reguleren van evenwichtige

verhoudingen voor maatschappelijk verkeer – geschiktere aanduiding van bezit van, bijvoorbeeld, een octrooi dan intellectueel eigendom. Wat mij betreft gaat het octrooisysteem stevig op de schop. Maar we zetten pas werkelijk zoden aan de dijk door verschillende eigendomsvormen met elkaar samenhangend te beoordelen en zo door naar zonedig aan te passen. Ingewikkeld? Wanneer we zoiets als informatiesamenleving serieus willen nemen, hoort daar nu eenmaal de moeite bij om te leren met welke variëteit van informatieeigendom we redelijkerwijs moeten kunnen omgaan. Ook met deze aantekening heb ik uiteraard nog slechts wat aan de oppervlakte gekrast. Ik ga er verder over denken. Wie heeft er ook ideeën?

62.70

Wellicht heb je een gelegenheid om [heroverweging digitaliseringsbeleid](#) vooraf apart op je baas 'uit te proberen.' Dan krijg je ook meteen een beter idee ervan in hoeverre jullie vervolgens al dan niet samen optrekken.

Meteen aan het begin van de presentatie staat de vraag: Waarom is [digitalisering] méér dan technische uitvoering? En daarom is het ook volkomen logisch dat de volgende twee sheets met het antwoord – nog – niet ingaan op zgn (informatie- en communicatie)techniek.

En, ja, wat er voor adequate oplossing – dus – met voorrang moet gebeuren, is om de reële opgave kwalitatief anders dan tot dusver op te vatten. Nota bene, de tot dusver – ook nog eens vergaand impliciet – gevolgde opvatting, dwz van een eigen informatiesysteem, maar dan wellicht weer wat groter, is tegenwoordig véél te beperkt resp. beperkend. Die basisfout valt nooit te herstellen, en al helemaal nooit als het ware kwantitatief met alsmáar méér zgn techniek (wat slechts alsmáar méér geld kost en alom tot frustratie leidt, nou ja, afgezien van de als ict-bedrijven vermomde uitzendbureaus die zich maar al te graag als een kat op het spek vastklauwen).

In het Frans luidt een gezegde: Reculer pour mieux sauter. Ofwel, neem een deugdelijke aanloop om ver genoeg te springen. Een Engels gezegde is eveneens toepasselijk: Look before you leap. Inderdaad, bezint eer gij begint.

Wat er aan de hand is, alweer decennia trouwens, is dat de vertrouwde wijze van bezinning achterhaald geraakt is door de ontwikkeling van informatietechnologie naar informatie- en **communicatie**technologie. Wie dat zgn schaaffect heeft gemist, stapelt noodlottig mislukking op mislukking. Tja, wie zijn blik gericht strak gericht houdt op een middel, zeg dus ook maar techniek, haar/hem dreigt des te spoediger te ontgaan dat het doel intussen nogal principieel is gewijzigd.

Voor passende oriëntatie is **de gewijzigde aard** van de technologie uiteraard wèl relevant. Omdat de desbetreffende technologie intussen, zoals gezegd, vooral communicatie kan faciliteren, moet het primaire onderwerp van bezinning dus de inrichting van informatieverkeer zijn. Daaraan is voor een huidig gangbare opdrachtgever voorsnog nu eenmaal moeilijk, bijna onbegrijpelijk, dat die status als het ware weggecijferd moet zijn voor optimale verkeersvoorzieningen. Waarom ziet een opdrachtgever er, overdrachtelijk gesproken, geen standbeeld in terug? Zulke voorzieningen moeten afgestemd zijn op willekeurige deelnemers. Zowel kosten ze dan minder, als zijn ze flexibeler bruikbaar. Zodra ze op die verkeersschaal aldus 'werken,' zijn zulke infrastructurele voorzieningen als het ware vanzelf óók geschikt voor – medewerkers van – de opdrachtgever, maar ook voor hen dus in relevante hoedanigheden van eveneens verkeersdeelnemer. Dat is weer eens wat anders dan zowel alsmáar duurder als nauwelijks bruikbaar.

Vergelijk het eens met de openbare weg, die van straatstenen, asfalt e.d. Daaraan is toch nergens aan af te zien dat, vooruit, Rijkswaterstaat opdrachtgever is voor aanleg, onderhoud enzovoort? Voor, zeg maar, gewone verplaatsingen is een medewerker van Rijkswaterstaat op een fiets e.d. ook 'maar' een verkeersdeelnemer zoals alle andere, prima. Voor het fysieke wegensysteem vinden we dat normaal, sterker nog, vrijwel niemand is er zich ooit van bewust. Naar ik aanneem zijn zelfs – of juist? – medewerkers van Rijkswaterstaat dat evenmin. Voor hen is de verkeersoriëntatie allang 'vanzelfsprekend.' Dat past bij de aard van, bijvoorbeeld, fiets en auto. Dat zijn immers verkeersmiddelen. Welnu, computers – inclusief smartphones en allerlei andere 'dingen' die op netwerken aangesloten zijn – zijn dat allang óók, verkeersmiddelen. Voor informatieverkeer.

Vanwege de nieuwigheid van digitale technologie voor communicatie is de bijbehorende verkeersopgave daarvoor echter nog niet vanzelfsprekend. Sterker nog, de adoptie van zo'n kwalitatief ànder perspectief wordt vooral belemmerd door overgeleverde vanzelfsprekendheid, die van apartheid van informatiesysteem. Maar een rechter zou die noodzaak van zichzelf wegcijferen toch weer wat eerder kunnen inzien dan menig andere functionaris. Want wat wordt er van een rechter anders verwacht voor de uitspraken die z/hij doet in rechtsgedingen?! Wellicht kan jij je baas suggereren dat hij met een vergelijkbare houding kan beseffen dat er primair een (informatie)verkeersopgave aan de orde is.

62.71

Wellicht weet je dat de zgn digitalisering [aldaar] met – het project – [XYZ] zachtjes gezegd géén succes is. Over ongelukkige naamgeving hebben we het gehad. Een medewerker, ik noemde je al dat ik daar contact heb, probeert enige ruimte te verwerven :-) voor een alternatieve aanpak, zelfs bij voorkeur bij wijze van proef. Ja, hij beseft dat stelselmatige aanpak nodig is die vanwege de relevante schaal erkenning vergt van reële betekenissenvariëteit en dat met voorrang die variëteit methodisch geordend moet zijn (om er daarna pas zgn techniek op los te laten, want dan geldt daarvoor tenminste een passend ontwerp, ipv de neerwaartse spiraal aan te jagen van verwende waanzin volgens agile scrums en noem maar op). Nu mag hij, tja, wat hem al de nodige moeite kostte, op auditie komen bij de leiding van de onlangs gereorganiseerde ict-afdeling van de [desbetreffende organisatie] (waaraan, hoe voorspelbaar, de XYZ-projectorganisatie toegevoegd is vanwege, toe maar, het bereiken van de beheerfase; die poging om het fiasco te verhullen blijkt echter mislukt). Enfin, dat driehoofdige managementteam van de ict-afdeling wordt geleid door de eerdere projectleidster van XYZ, en dan zijn er nog een lid voor techniek en een lid voor de, oh, hoe gruwelijk klinkt dat, business. De techniek-man is een externe adviseur en de business-man – ja, zo is het wel weer leuk – een rechter op corvee (heb ik opgezocht, in het Nederlands zònder accent op de eerste e). Die rechter-op-verplaatsing is thans de baas van de medewerker die mij verzocht om suggesties te leveren voor de poging die hij wil ondernemen. Nee, die baas heeft hem ondanks inschakeling die auditie niet bezorgd; lijkt daarentegen thans zelf bezorgd dat 'zijn' medewerker daar met een voorstel komt.

Minstens twee van de drie managementteamers [van de ict-afdeling] zitten op voorhand stellig met de duim omlaag gedraaid. Kan dat anatomisch trouwens? Vooruit, overdrachtelijk. De eerdere projectleidster heeft met feitelijk blind vertrouwen op techniek 'bewezen' dat ze er niets van snapt en mag – dus? – vervolgens poortwachter spelen om critici weg te houden bij de leden van de [leiding

van de complete organisatie] (waardoor ook zichzelf er niets van heeft te duchten). Naar verluidt is de techniek-man een kennis van één zo'n [hoogste leiding]lid, wat m.i. zelfs dubbel werkt tégen iemand die iets anders voorstelt. Alles bijelkaar overweegt de voorstellende medewerker om zgn techniek vooralsnog als irrelevant te bestempelen. Dan mag zijn baas tonen hoe serieus hij het belang van de business neemt. Mocht ook die baas hem in de kou laten staan, dan weet hij dat maar. Wel beveel ik aan om al dan niet steun van zijn baas voorafgaand aan de auditie te toetsen.

Waarom bied ik je deze schets? Over context gesproken, zo kan je volgens mij alweer beter volgen welke suggestie ik zojuist heb gedaan[; zie aantekening 62.70]. Dat is van mijn kant allemaal vrijwilligerswerk en daarom veroorloof ik me, als vervolg op ons gesprek van gisteren, om mijn tekstje ook aan jou te sturen; zie onderstaand. Dat betreft m.i. immers hetzelfde principiële (verander)thema, inclusief de problematische – openheid voor afwijkende – argumentatie, als waarover wij spraken.

62.72

Ik zou zeggen, laat maar lopen ..., doet me steeds sterker denken aan het gezegde: When a fool points at the moon, he looks at his finger. Als je je ermee bemoeit, gaan 'ze' zelfs nòg meer tijd besteden aan, zoals het in het Nederlands heet, navelstaarderij. Er blijft nog steeds al veel te veel belastinggeld aan verspild.

62.73

Ik gooi er wat verkeerskunde voor gevorderden tegenaan. Want de ene soort verkeersmiddel is de andere niet. Vergelijk maar eens een fiets met een brief. Op een fiets kan je jezelf verplaatsen, terwijl je door een brief zo'n verplaatsing van jezelf juist vermijdt. Verbergt dat ene woord, verkeersmiddel, een tegenstelling? Hoe dan ook lijkt het gauw, om bij de aldus vergeleken middelen te blijven, dat briefverkeer kan dienen ter vervanging van fietsverkeer. Mooi, minder fietspaden! Wat nader beschouwd blijkt dynamiek echter dóór te werken. Stel dat iemand per post iemand anders voor een bezoek uitnodigt en dat die ànder er op ingaat en daarom op zijn fiets stapt en ... Oeps, meer fietspaden! Van het één kan het ànder komen, enzovoort.

Er verschijnen nieuwe verkeersmiddelen. En soms raken verkeersmiddelen in onbruik. Daarentegen zijn er blijven er twee soorten, te weten voor verplaatsing van, ruwweg aangeduid, 1. dingen en 2. tekens (lees ook: informatie).

Hier geldt het perspectief van iemand als verkeersdeelnemer. De vraag is dan, of z/hij zichzelf als ding van plaats verandert resp. een ànder ding-als-zodanig, bijvoorbeeld een brood, laat bezorgen? òf stuurt z/hij een teken op weg? Inderdaad zijn er combinaties mogelijk; een meegebrachte verjaardagstaart dient ook en vooral ter felicitatie.

Verplaatsing van tekens vergt op haar beurt 'natuurlijk' óók verplaatsing van dingen, zoals elektronen in het geval van zgn digitale technologieën. Naarmate zulke tekenannex informatiedragers minder overeenkomst vertonen met dingen die, zeg maar even, als zichzelf worden verplaatst, wordt infrastructuur voor verkeer ook verschillend benut. Stel dat voor een boodschap een forse steen met een beitel moet zijn bewerkt. Voor het overbrengen van een lange boodschap komt dan dezelfde route in aanmerking als voor stenen als bouw materiaal. Digitale tekenoverdracht volgt echter een compleet àndere weg dan iemand op de fiets. Abstraherend van de

dingen die wel degelijk óók volgens digitale technologieën worden verplaatst, de totale infrastructuur raakt aldus sterker gekenmerkt door ver(der)gaand gescheiden onderdelen voor dingverkeer òf tekenverkeer (maar zònder adequaat overzicht e.d. kan tijdens aanleg van een fietspad een kabel beschadigd worden).

Of? Het is maar wat telt als wisselwerking. Zoals gezegd veroorzaakt gedrag volgens informatieverkeer verdere gedragingen door deelnemers. En gedrag volgens dingverkeer doet dat uiteraard óók. Bijvoorbeeld uitgaande van informatieverkeer kunnen dat weer deels gedragingen met dingverkeer zijn, die op hùn beurt weer leiden tot ... Aldus veranderen behoeften aan zowel – het onderdeel –infrastructuur voor dingverkeer als – het onderdeel – infrastructuur voor informatieverkeer, enzovoort.

Moeilijk? Niet voor wie het ziet. Daarom lette Cruijff, heel verstandig, op wie het al doorheeft.

Ik hoor graag, of je het bovenstaande überhaupt begrijpelijk vindt. Of moet ik een andere poging wagen? Nee, anders dan voor jouw persoonlijk ‘gebruik’ is deze aantekening niet bedoeld.

62.74

Een inleiding tot dat fasegewijs annex relationeel boekhouden verschaft [Financieel projectbeheer in overheidskader: casus Betuweroute](#) . Als je dat opstel rustig doorleest, kan de opzet je onmogelijk ontgaan. Daarmee kunnen m.i. ook vooral investeringsintensieve en/of rijk geschakeerde bedrijven hun voordeel doen. Mocht je je indruk nog willen bevestigen, dan kan je terecht bij [Samenhangende pluriformiteit in financieel beheer](#).

62.75

Wat de meeste mensen maar filosofisch geneuzel vinden, helpt m.i. om relevante verhoudingen alweer opbouwender te duiden. Dus, het is juist niet zo, zoals jij als, geeuw, “sneak preview” te horen kreeg, “dat we de informatievoorziening moeten beschouwen als één groot, samenhangend geheel.” Ook, beter gezegd, voorzieningen voor informatieverkeer betreffen daarentegen een onderdeel, facet, aspect, noem maar op, dat als zodanig in en op feitelijke verbijzonderingen zgn interdependent werkzaam is in een ... groter geheel of, en eigenlijk dan pas ... past alles, in allergrootst denkbaar geheel. Zeg ook maar op ruimste schaal. Een beperktere theorie is immers niet praktisch (want dan raakt onherroepelijk e.e.a. niet meegeteld dat wel degelijk relevant is en in het beperkte/beperkende kader nu eenmaal nooit oplosbaar is). Voor cycli van analyse tot ontwerp (lees ook: synthese) bestaat de crux eruit om de productieve detaillering bij wijze van situationele gedragsverbijzonderingen voor – beheersing van – wederzijdse doordringing bij te houden. Zodra bedoelde interdependentie van gedragingen wèl nodig en voldoende erkend is, vervalt mijn bezwaar tegen “ecosysteem” als metafoer. Zo ruitelijk stel ik me zelfs graag op. :-) Sterker nog, dat is dan niet langer een metafoer.

62.76

Ooit heb jij (proef)programmatuur gemaakt voor zgn relationeel boekhouden. Kan jij je dat herinneren? Volgens mij geïnstalleerd op een Toshiba-laptop. Of was het zelfs nog die IBM-laptop? Hoe dan ook, ‘bestaat’ die programmatuur nog? Zo ja, valt die weer ‘aan de praat’ te krijgen?

62.77

Je vertelde laatst aan een overleg te hebben deelgenomen over – heroverweging

van middelen voor? – de financiële administratie van het gehele ministerie. Dat was helemaal niets, zei je. Maar, bedacht ik me vervolgens wat nader, wellicht brandt daar toch wat vuur waar jij eventueel een ànder ijzer in kunt leggen. Ik zie een mogelijkheid dat ‘ze’ op z’n minst alweer minder om je heen kunnen. :-)

Heb je wat tijd? Mijn suggestie luidt om eens het opstel [Financieel projectbeheer in overheidskader: casus Betuweroute](#) dóór te lezen. Laat je door genoemde casus in de titel ajb niet afschrikken; in de tekst vind je prompt uitgelegd dat zgn relationeel boekhouden juist alom bruikbaar is. Oh ja, de aangegeven co-auteur heeft er niets aan meegeschreven; ik heb zijn naam vermeld omdat hij eerder opdrachtgever was èn in de hoop dat hij aandacht van toekomstig relevante besluitvormers zou willen vestigen op het opstel resp. desbetreffende voorstel. Mis.

Nou ja, volgens bedoeld voorstel in genoemd opstel kan naar mijn overtuiging – dus – ook de financiële administratie van het ministerie in talloze opzichten beter worden ingericht, om te beginnen vele malen goedkoper wat digitalisering betreft. En als ze er op departementaal niveau nog niets in – willen – zien, kan je er allereerst voor de Rechtspraak wèl mee bereiken dat je voortaan ook voor dat onderwerp, financieel beheer in het algemeen dus, en niet louter voor debiteurenbeheer mbt griffierechten, als gesprekspartner telt.

Klopt, via financieel beheer zit je meteen middenin de – behoefte aan – facilitering van variëteit van hoedanigheden van deelnemers aan rechtsprakelijk (informatie)verkeer. Sterker nog, dat zit jij natuurlijk allang ook en vooral dankzij jouw geslaagde aanpak van debiteurenbeheer. Maar dàt begrijpt nog niemand (zodat je, helaas, er vooralsnog maar beter geen nadruk kunt leggen, als je er al over wil beginnen).

Dit idee voor zo’n financieel-beheer spoor als aanzet tot stelselmatige veranderingen licht ik je graag nader toe.

62.78

Wel een mooi plaatje, :-) maar nee, helaas gaat dat over iets anders. Ja, altijd gevaarlijk, opruimen. Ik ben benieuwd wat je op de Toshiba-laptop aantreft. Volgens mij staat er ook een bedieningsexperiment met vorm(gevings)ontwerp door Jan Erik Fokke op, te weten met drie nevensgeschikte ‘kolommen.’ En hebben we dàt niet ook voor het proefje met de boekhoudprogrammatuur gebruikt?